

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
Trg francoske revolucije 7,
1000 Ljubljana SLOVENIJA
tel. 061-200-27-11
faks: 200-27-34
E-pošta: ig@uni-lj.si

DRUŽBA IN PROSTORSKI RAZVOJ SLOVENIJE

KONČNO POROČILO

redakcija
dr. Jernej Zupančič

Izvajalec:
Inštitut za geografijo

Nosilec:
Dr. Jernej Zupančič

Naročnik:
Ministrstvo za okolje in prostor
Urad za prostorsko planiranje
Dunajska 47
SI-1000 LJUBLJANA

Ljubljana, junij 2001

VSEBINA

I. UVOD

1.1. DRUŽBA IN PROSTORSKI RAZVOJ

II. IZHODIŠČA

2.1. IZBRANI ZUNANJI DEJAVNIKI VPLIVA NA DRUŽBENI RAZVOJ SLOVENIJE

2.2. IZBRANI NOTRANJI DEJAVNIKI VPLIVA NA DRUŽBENI RAZVOJ SLOVENIJE

2.3. VREDNOTE DRUŽBENEGA RAZVOJA SLOVENIJE

2.4. CILJI

III. ANALIZA STANJA IN PROCESOV DRUŽBENEGA IN PROSTORSKEGA RAZVOJA

3.1. DEMOGRAFSKI RAZVOJ

3.1.1. Naravno gibanje števila prebivalstva v Evropi

3.1.2. Selitveno gibanje prebivalstva v Evropi

3.1.3. Značilnosti demografskega razvoja v Sloveniji

3.1.4. Regionalne razlike demografskega razvoja v Sloveniji

3.1.5. Verjetni razvoj v prihodnosti do leta 2020 (projekcije)

3.1.6. Značilnosti rodnostnega vedenja v Sloveniji

3.1.7. Vplivi na rodnostno vedenje

3.1.8. Priseljevanje v Slovenijo in imigracijska politika

3.2. INFORMACIJSKA DRUŽBA

3.2.1. Dolgoročni globalni razvojni trendi informatizacije ter njihov vpliv na prostorsko-časovno organizacijo družbenega delovanja

3.2.2. Stanje informatizacije v Sloveniji

3.2.3. Pomanjkljiva ponudba vsebin in storitev v domačem kibernetnem prostoru

3.2.4. Dolgoročni trendi v prostorsko-časovni organizaciji dela

3.2.5. Prehajanje delovnega v bivalno okolje in obratno: individualizacija dela

3.2.6. Razvoj telekomunikacij kot gibal družbenega in prostorskega razvoja

3.3. DELO IN DELOVNA MESTA

3.3.1. Globalni trendi razvoja delovnih mest

3.3.2. Smeri gospodarskega razvoja Slovenije

3.3.3. Pregled po statističnih regijah

3.3.4. Pregled po sektorjih dejavnosti

3.3.5. Trg delovne sile v EU

3.3.6. Delovna mesta prihodnosti

3.3.6.1. Delo na daljavo

3.3.6.2. Prednosti dela na daljavo za delavce

3.3.6.3. Slabosti dela na daljavo za delavce

3.3.6.4. Prednosti dela na daljavo za delodajalce

3.3.6.5. Pomanjkljivosti in pasti dela na daljavo za delodajalce

3.3.6.6. Možnosti za razvoj dela na daljavo v Sloveniji

3.4. SPREMINJANJE SOCIALNE STRUKTURE PREBIVALSTVA

- 3.4.1. Značilnosti socialnega preslojevanje v Sloveniji: dediščina socialistične dobe
- 3.4.2. Posebnosti socialne preobrazbe v tranzicijskem obdobju
- 3.4.3. Oblikovanje socialnih slojev in skupin v informacijski družbi

3.5. URBANI RAZVOJ

- 3.5.1. Evropsko omrežje mest in Slovenija
- 3.5.2. Urbanizacija, suburbanizacija, reurbanizacija
- 3.5.3. Funkcijska členitev mestnega prostora
- 3.5.4. Preobrazba starih mestnih središč, revitalizacija in možna zgotitev poselitve
- 3.5.5. Razvoj partnerstva med mestom in podeželjem
- 3.5.6. Posebna vloga Ljubljane

3.6. PODEŽELJE

- 3.6.1. Vloga in pomen podeželja
- 3.6.2. Kmetijstvo kot vzdrževalec in oblikovalec podeželja
- 3.6.3. Demografska ogroženost kot ključni razvojni problem slovenskega podeželja
- 3.6.4. Slovensko podeželje v Evropski uniji

3.7. KAKOVOST BIVANJA

- 3.7.1. Razsežnost kakovosti bivanja
- 3.7.2. Stanovanja
  - 3.7.2.1. Stanovanje in bivalno okolje
  - 3.7.2.2. Kakovost stanovanj

3.8. NACIONALNI IN KULTURNI RAZVOJ SLOVENIJE V EU

- 3.8.1. Evropski okvir etničnega in kulturnega vprašanja
- 3.8.2. Vloga in pomen slovenskih manjšin v sosednjih državah ter manjšin v Sloveniji
- 3.8.3. Identitete v slovenskem prostoru
  - 3.8.3.1. Narodna in nacionalna identiteta
  - 3.8.3.2. Teritorialne identitete
  - 3.8.3.3. Vloga teritorialnih identitet v slovenskem prostoru z razvojnega vidika
- 3.8.4. Varovanje kulture, identitete in vrednot slovenskih pokrajin in kulturne krajine
- 3.8.5. Etnično in kulturno preživetje Slovencev v EU

3.9. PROSTORSKO PLANIRANJE V POSTMODERNI DRUŽBI

- 3.9.1. Evropska razsežnost prostorskega planiranja v Sloveniji
- 3.9.2. Prostorsko planiranje v postmoderni družbi
- 3.9.3. Kriza prostorskega planiranja

IV. SCENARIJI DRUŽBENEGA RAZVOJA SLOVENIJE

4.1. KONSTRUKCIJA SCENARIJEV KOT PODLAGA PROSTORSKEGA PLANIRANJA

4.2. POGOJI ZA OBLIKOVANJE SCENARIJEV TER KRATEK OPIS GLAVNIH ZNAČILNOSTI POSAMEZNIH SCENARIJEV

- 4.2.1. Splošni oris scenarija spontanega razvoja
- 4.2.2. Splošni oris tradicionalističnega scenarija
- 4.2.3. Splošni oris modernističnega scenarija

4.2.4. Splošni oris postmodernističnega scenarija

4.2.5. Primerjava scenarijev

4.3. VERJETNI (REALNI) SCENARIJ

4.3.1. Kateri scenarij je primeren za Slovenijo

4.3.2. Družbeni in prostorski učinki realnega scenarija po področjih

4.3.2.1. Demografski razvoj

4.3.2.2. Poselitev

4.3.2.3. Družbeno-prostorske projekcije urbanega razvoja

4.3.2.4. Socialnoekonomske značilnosti prebivalstva

4.3.2.5. Delovna mesta

4.3.2.6. Družbeno-prostorske implikacije informatizacije

4.3.2.7. Stanovanja

4.3.2.8. Rekreacija

4.3.2.9. Oskrba

4.3.2.10. Izobraževanje

4.3.2.11. Nacionalni in kulturni razvoj

V. SMERNICE ZA URESNIČITEV IZBRANEGA SCENARIJA PO PODROČJIH

5.1.1. Demografski razvoj

5.1.2. Poselitev

5.1.3. Urbani razvoj

5.1.3.1. Posebna vloga Ljubljane

5.1.4. Socialnoekonomske značilnosti prebivalstva

5.1.5. Delovna mesta

5.1.6. Informatizacija

5.1.7. Promet

5.1.8. Stanovanja

5.1.9. Rekreacija

5.1.10. Izobraževanje

5.1.11. Nacionalni in kulturni razvoj

5.1.12. Upravno-administrativna razdelitev

VI. POVZETEK

6.1.1. Povzetek

6.1.2. Summary

VII. LITERATURA

I. UVOD

1.1. DRUŽBA IN PROSTORSKI RAZVOJ

»Slovenski prostor 2020« nastaja v prelomnem času, ki ga zaznamujejo vstopanje Slovenije v EU in evropska integracija nasploh, globalizacija gospodarskih, političnih in kulturnih odnosov, gospodarska in družbenopolitična tranzicija ter oblikovanje informacijske družbe. Družbeni procesi, odnosi, vrednote, predstave, način življenja in socialno razslojevanje slovenske družbe postavljajo nove zahteve v prostoru. Čeprav se dostikrat zdi, da tehnizacija in informatizacija družbe povsem relativirata prostor kot dobrino, je treba ugotoviti, da prostor v najširšem pomenu besede ni manj, temveč drugače pomemben.

Družbeni razvoj je odvisen od vrste dejavnikov, ki so bodisi splošni in zunanji (npr. globalizacija, regionalizacija, individualizacija, informatizacija, evropska integracija, tranzicija) in notranjih dejavnikov (naravni pogoji, demografski razvoj, družbeni odnosi in procesi, administrativna razdelitev ipd.). Ne glede na izbrano paradigmo družbenega in prostorskega razvoja je treba stremeti k nekaterim vrednotam, kot so na primer ohranitev in razvoj človeškega potenciala, okolja, naravne in kulturne dediščine, gospodarskega potenciala, nacionalne in kulturne identitete ter vrste družbenih vrednot.

Prebivalstvo je nosilec in izhodišče družbenega in prostorskega razvoja. Slovenija se sooča z negativnim naravnim prirastkom in posledično s tendenco zmanjševanja števila prebivalstva. Zmanjšana rodnost ima veliko vzrokov, od gospodarskih in socialnih do različnih elementov rodnostnega obnašanja. Rešitve je mogoče iskati v vzpodbujanju rodnosti z različnimi ukrepi (ekonomski, socialni, zdravstveni) ter regulacijami medčloveških in etničnih odnosov. Obenem je treba opredeliti tudi ukrepe in načela priselivitvene politike v pogojih prostega pretoka ljudi v EU. Za nekatera področja bo nujno najemati tujo delovno silo, kjer pa je potrebna previdnost glede njihove kvalifikacije, števila, statusa in kulturno-etničnega ozadja. Soočamo se z »begom možganov«, zato so pomembni ukrepi za zadržanje strokovnjakov doma in pritegnitev tujih. Posebna pozornost mora biti namenjena tudi čedalje večji skupini ostarelega prebivalstva, ki ima specifične socialne, oskrbne, rekreacijske potrebe, je čedalje vplivnejša, obenem pa tudi odrinjena. Nič manj ni pomembna prostorska razporeditev prebivalstva, predvsem ukrepov v območjih izrazitega praznjenja v obrobnih podeželskih območjih, kjer je smiselno razmisliti o opazno manjši gostoti poselitve, toda ob stabilni starostni in socialni sestavi. Poselitev v nastajajočih mestnih pokrajinah se krepi, mestna jedra pa prebivalstvo izgublajo. Zato so smiselni ukrepi za racionalno rabo mestnega prostora s poselitvijo vred ter partnerstvo s širšim zaledjem.

Na področju dela in delovnih mest se srečujemo po eni strani z naraščajočo mednarodno mobilnostjo delovne sile in na drugi s spremenjenim načinom in pogoji dela, ki jih prinaša tehnizacija in informatizacija. Delovna mesta potrebujejo čedalje več različnih uslug in podpor, predvsem izobraževanja in kontinuiranega usposabljanja. Šolstvo in znanost sta zato nujna podpora elementa krepitve človeškega potenciala – delovne sile. Določen del prebivalstva, zlasti manj kvalificiran, bo imel težave pri zaposlovanju. V tej luči je potrebna previdnost pri sprejemanju večjega števila slabše kvalificiranih priseljencev (bi bili čez določen čas težje zaposljivi). Po eni strani smo priče tendencam razpršitve delovnih mest in individualnega prilagajanja (delo na daljavo), na drugi pa večjih koncentracij delovnih mest zlasti v uslužnostnem sektorju. Visoko kvalificirana delovna sila in kvalitete bivalnega okolja, infrastrukturna opremljenost in prometna dostopnost so v čedalje pomembnejši lokacijski dejavniki.

Kakovost bivanja je ena od vrednot in ciljev, obenem pa tudi pomemben razvojni potencial. Zaradi sprememb v starostni sestavi prebivalstva, tipu družin, načinu dela in značaju delovnih mest je način življenja v postindustrijski informacijski družbi precej spremenjen in postavlja tudi nove zahteve in merila kakovosti bivanja. Bivalno okolje postaja ponovno čedalje bolj tudi delovno in rekreacijsko, kar velja tako za mestna kot za podeželska območja. Slovenija se sooča s pomanjkanjem stanovanj za določene tipe družin (samska gospodinjstva, osebe na študiju, usposabljanju, začasnem delu ipd.), obenem pa je višek stanovanjskega fonda v starejših mestnih predelih in na perifernih območjih.

Ključnega pomena je infrastrukturna opremljenost in primerna dostopnost do trgovske ponudbe, zabavišč, rekreacijskih površin in ustanov, zdravstva, formalnega in neformalnega izobraževanja ter različnih drugih uslug. Posebna skrb velja podeželju, ki je postalo večfunkcionalni prostor. Posebej periferna in obmejna podeželska območja imajo prešibko socialnodemografsko strukturo in nezadostno oskrbo. Pomembna prvina kakovosti bivanja je tudi ohranjenost okolja in dediščine. Skrb za skladen regionalni razvoj ter sonaravno trajnostno upravljanje s prostorom dolgoročno izboljšuje kakovost bivanja.

V socialnoekonomski strukturi prebivalstva je opazna tendenca krepitve srednjega sloja, vendar tudi že nastopa sloj revnih in socialno izključenih. Razlike med osrednjimi urbanimi in robnimi, pretežno podeželskimi občinami se krepijo. Naraščajoče socialne razlike so po eni strani določena vzpodbuda, po drugi pa zaradi socialno izključenih prinašajo vrsto konfliktov, slabijo človeški potencial (slabša izobrazbena in kvalifikacijska struktura, slabši potrošniki, slabo vplivajo na rodnost, poslabšujejo medčloveške odnose ipd.).

Ohranjanje in razvoj nacionalne identitete in kulture je ena od temeljnih vrednot in ciljev, in zajema tako materialno, teritorialno – prostorsko kakor tudi psihološko raven. Globalizacijski tokovi, odprte meje, mednarodne migracije z mešanjem prebivalstva, močni medijski in ekonomski pritiski predstavljajo ostro konkurenco in stremijo k poenotenju. Oblikuje se mobilna multikulturalna družba. Vloga države in uradnih institucij se nekoliko zmanjšuje, zamenjujejo jo različne skupine, organizacije in institucije t.i. civilne družbe. Slovenija razpolaga s pomembno materialno dediščino, kulturo in tradicijo. Fizični prostor z vso materialno dediščino, tako zgodovinsko kakor sedaj nastajajočo, je pomemben vir narodne identifikacije na simbolni in praktični ravni. Pomembno je stremeti za čim večjo funkcionalnostjo te dediščine: kultura postaja pomemben del gospodarstva, kar pa obenem povečuje tudi njeno razpoznavnost v širšem prostoru. Pomembno se je zavedati, da kultura in dediščina nastajata tudi danes, da imata svojo modernost. Ohranjanje in razvoj narodne identitete in kulture je odvisna od usklajenega delovanja različnih uradnih in civilnih institucij, volje, zavesti in vrednot ter seveda ustrezne gospodarske podpore. Posebej pomembno je varstvo obmejnih etnično stičnih območij ter predelov, poseljenimi z manjšinami, saj predstavljajo potencialno kulturno in jezikovno zaledje in torej prispevajo tudi k krepitvi "jedra".

Prostorska organiziranost je okvir, v katerem se urejajo družbeni odnosi in upravlja s prostorom. Upravno-administrativne enote različnih hierarhičnih stopenj pomenijo tudi okvir prostorske identifikacije, obenem pa okvir družbenih mobilizacij: gospodarski, političnih, kulturnih itd. Medregionalno sodelovanje ima ob hkratnem zmanjševanju vloge države čedalje večji pomen in vlogo. Pri sodelovanju z regijami v sosednjih državah morajo biti slovenske ustrezno velike, ekonomsko močne in s primernimi pristojnostmi, sicer bodo hitro v podrejenem položaju.

Geopolitični položaj Slovenije je odvisen od vrste notranjih in zunanjih dejavnikov. Strateško teži države je mogoče doseči s krepitvijo nekaterih ključnih vsebin, struktur in procesov v slovenski družbi in prostoru. Tako je potrebno krepiti človeški potencial, zadržati določene segmente gospodarske strukture (lokacija velikih podjetij v Sloveniji npr.), pospeševati informatizacijo slovenske družbe, mednarodno odprtost in moč izobraževalne in znanstvenoraziskovalne sfere, skrbeti za manjšine ter za primerno infrastrukturo in funkcionalnost regionalnih središč. Še posebej pomembna je skrb za čim večjo gospodarsko, kulturno, prometno, politično moč, ugled, prepoznavnost in vpliv glavnega mesta. Večja teža Ljubljane v omrežju evropskih mest obenem olajšuje različne oblike oskrbe prebivalstva in s tem večja razvojne potenciale in strateško teži Slovenije v celoti.

II. IZHODIŠČA

2.1. IZBRANI ZUNANJI DEJAVNIKI VPLIVA NA DRUŽBENI RAZVOJ SLOVENIJE

Med zunanje dejavnike vpliva na družbeni in prostorski razvoj Slovenije sodijo zlasti:

A. Globalizacija

Svet postaja globalna vas, torej prepletena in med seboj soodvisna skupnost, v kateri je ima vsako dogajanje nujno širši, praviloma pa svetovni – globalni odmev in pomen. Najbolj vidne učinke globalizacije moremo opazovati na področju gospodarstva, politike, kulture, znanosti, družbenih odnosov in informacij. Vse to pa ima nujno tudi prostorsko razsežnost in učinke v slovenskem prostoru. Slovenije ni mogoče gledati izolirano, temveč v močni povezanosti in soodvisnosti z globalnimi gibanji.

B. Regionalizacija

Narava evropskih nacionalnih držav se spreminja. Regije imajo čedalje večjo vlogo. Obenem so se v evropskih državah močno razmahnila različna regionalistična gibanja, ki pa imajo dvojen značaj: značaj odpora proti centralizmu držav (t.i. klasični regionalizem) ter nacionalizem nedržavnih narodov in etnij (t.i. etnoregionalizem). Oba tipa regionalističnih gibanj imata podobne mobilizacijske učinke v prostoru, kjer delujeta. EU podpira oblikovanje regij in njihovo krepitev (tudi na račun nacionalnih držav) in uvaja čedalje več programov, ki se prek njih izvajajo. Slovenija bi lahko bistveno bolje vnovčila svoje predpristopno obdobje, če bi imela tudi ustrezno regionalno členitev.

C. Individualizacija

Urbani način življenja je ob demokratizaciji družbenih odnosov postavlja posameznika, njegove pravice in potrebe na čedalje vidnejše mesto, obenem pa ga zaradi načina življenja vodi tudi v določeno odtujenost. Individualnost ga sili k sklepanju kompromisov v družbi, kjer prihaja do izraza vzajemnost pravic in dolžnosti, ki jih posameznik uresničuje z demokratičnimi mehanizmi. Učinek družbe na prostor in prostorske potrebe družbe so zato kumuliran seštevek posameznikovih pravic in dolžnosti.

D. Informatizacija

Družbeni razvoj že sedaj temelji na razvoju komunikacijske in informacijske tehnologije in znanja. Določa družbene odnose, vpliva na lokacijo dejavnosti in poselitve, odloča o kakovosti bivanja, skratka je odločilni dejavnik prostorskega razvoja. Stopnja informatiziranosti je že sedaj eno temeljnih meril standarda in stopnje razvitosti.

E. Evropski integracijski procesi

Slovenija je pridružena članica EU in vključena v številne programe aktivnosti. Vključevanje je dalj časa trajajoč proces, ki se bo zaključil s polnopravnim članstvom, verjetno po letu 2006. EU se bo notranje (upravno) precej spremenila, če hoče biti učinkovita gospodarska sila. Polnopravno članstvo bo prineslo številne spremembe, predvsem pa družbeno in gospodarsko odprtost. Ključnega pomena je, kako učinkovita bo Slovenija v različnih aktivnostih in kako se bo obdržala kot politična in etnična entiteta.

F. Geopolitični položaj Slovenije

Geopolitični položaj Slovenije je rezultanta notranjih in zunanjih dejavnikov. Na prve, ki jih sestavljajo lega v srednji Evropi, gospodarska, politična in kulturna moč sosednjih držav in narodov, socialno in politično stanje v sosednjih regijah ipd, Slovenija lahko vpliva v zelo omejenem obsegu. Na druge, ki jih sestavljajo gospodarska organiziranost, struktura in moč, politična in socialna stabilnost, medetnični odnosi, komunikacije, opremljenost, standard in administrativno-upravna organiziranost, pa je možnost vplivanja prek različnih instrumentov bistveno večja. Velikokrat se poudarja izjemna strateška lega in skromna geostrateška teža.

G. Tranzicija

Slovenija sodi v okvir t.i. tranzicijskih držav srednje in vzhodne Evrope, ki so imele v obdobju po drugi svetovni vojni socialistični (komunistični) družbenopolitični in gospodarski ustroj, in ki se je prekinil ob koncu osemdesetih let s padcem komunizma. Ta politični prelom je močno vzpodbudil procese evropske integracije. Tranzicijske države imajo nekatere značilne probleme, kot so denacionalizacija, težave z lastništvom, sistem planiranja, probleme pri lastninjenju in podobno.

Slovenija ni tipična tranzicijska država, kljub temu pa ima vrsto specifik z omenjenih področij. S temi težavami se bomo ubadali še najmanj desetletje.

2.2. IZBRANI NOTRANJI DEJAVNIKI VPLIVA NA DRUŽBENI RAZVOJ SLOVENIJE

Med notranjimi dejavniki vpliva na družbeni in prostorski razvoj Slovenije je treba posebej izpostaviti:

A. Naravne pogoje

Slovenija velja zaradi svoje reliefne razgibanosti, lege med alpskim, kraškim, mediteranskim in panonskim svetom za zelo pestro in bogato. Bogata naravna in obenem tudi kulturna dediščina je pomemben razvojni potencial, vrednota, a tudi dejavnik omejevanja. Kljub napredku komunikacijske tehnologije, prometne infrastrukture in informacijske tehnologije je lokacija še vedno zelo odvisna od konkretnih terenskih razmer. Prostor ni abstrakten in zamenljiv, temveč enkraten in nenadomestljiv. Možno pa ga je prilagoditi in predvsem se mu prilagoditi- to je tudi srž ideje sonaravnega razvoja.

B. Demografski razvoj

Razvojno gledano je družba kot učinkovita organizacija posameznikov edino pravo gibalno in obenem cilj razvoja, ki naj bi bil načrten in stremel k izboljševanju stvari. Za Slovenijo, ki ne razpolaga (pa tudi če bi) s pomembnejšimi rudnimi bogastvi, je človeški potencial ključnega pomena za razvojno naravnost. Tendence demografskega nazadovanja so zato grožnja poselitvi, gospodarstvu, naravni in kulturni krajini. Od števila in strukture prebivalstva je odvisen sedanji in prihodnji izgled ter funkcija slovenskega prostora.

C. Družbeni odnosi in procesi

Slovenija je doživela v zadnjih sto letih zelo intenzivno preobrazbo na različnih področjih: iz naroda v državotvorno nacijo, iz pretežno kmečke družbe v nekmečko, precej se je urbanizirala, iz emigracijske v imigracijsko, iz socialistične v kapitalistično, če ne štejemo dejstva, da je Slovenija preživela tri vojne in da se je desetkrat zamenjala politična oblast. Tempo sprememb je bil hitrejši kot pri večini zahodno- in srednjeevropskih držav in zato ima sedanja slovenska družba še nekaj posebnosti, ki so, odvisno od vrednotenja in nadaljnjih usmeritev, lahko prednost ali pa past razvoja. Družbeni odnosi in procesi med posameznimi skupinami, bodisi teritorialno bodisi socialno opredeljenimi, so stalnica družbenega razvoja.

D. Upravno - administrativno razdelitev

Učinkovitost družbe je v marsičem odvisna od njene gospodarske moči, velikosti in organiziranosti. Slovenija je razdeljena na občine, vmesne administrativne stopnje pa nima. Evropski razvojni programi se v čedalje večji meri naslanjajo prav na regionalno organiziranost, na njena pleča prelagajo celo izrazito nacionalne državne zadeve. Slovenija potrebuje racionalno, smiselno in učinkovito regionalno organiziranost, ki bo učinkovita navznoter in konkurenčna navzven.

2.3. VREDNOTE DRUŽBENEGA RAZVOJA SLOVENIJE

Nekatere vrednote, ki so prioritetnega značaja ne glede na uveljavljeno paradigmo razvoja:

A. Ohranitev in razvoj človeškega potenciala

Prebivalstvo je najpomembnejši razvojni dejavnik. Ohranjanje poselitve, števila prebivalstva, njegovega zdravja, usposobljenosti, kakovosti bivanja ter drugih značilnosti je temeljna vrednota, h kateri je treba trajno stremeti, če hočemo imeti v Sloveniji ohranjen naselbinski sistem, vzdrževano kulturno krajino in uspešno gospodarstvo.

B. Ohranitev in razvoj okolja, naravne in kulturne dediščine

Slovenija se ponaša z izredno biotsko raznovrstnostjo in pokrajinsko pestrostjo ter obenem z bogato naravno in kulturno dediščino. Čisto okolje pomeni eno od osnovnih vsebin kakovosti življenja in je obenem pomemben razvojni potencial.

C. Ohranitev prostorskega potenciala

Prostor je enkratno in neobnovljivo bogastvo in razvojni potencial obenem. Je tudi vrednota, vredna varovanja in razvoja. Vrsta dejavnosti od gospodarstva do infrastrukture in poselitve posega po njem. Ohranjanje prostora oziroma skrbno in pretehtano ravnanje z njim je usmeritev k trajnostnemu in skladnemu razvoju, ki bo zagotovil racionalno sedanjo rabo in ohranitev prostora in njegovih kvalitet kot strateško rezervo in v dediščino potomcem.

D. Ohranitev in razvoj gospodarskega potenciala

Učinkovito gospodarstvo je porok ohranjanja človeškega potenciala in nacionalne identitete. V ostri konkurenci globalnih gospodarskih procesov je za Slovenijo izjemnega pomena, da zadrži tehnološko visoko razvita, v svetovne tokove vpeta podjetja z visoko kvalificiranim kadrom, da oblikuje gospodarsko organiziranost, ki jo bo okolje lahko preneslo in ki bo v slovenski prostor vnašalo nove kvalitete.

E. Ohranitev in razvoj nacionalne identitete

Vključevanje v EU prinaša zaradi svoje odprtosti vrsto prednosti, a tudi pasti. Eno temeljnih izhodišč EU in je ohranjanje pestrega evropskega etničnega in političnega zemljevida. Varovanje nacionalne in manjšinskih identitet in obstoj multikulturne družbe je obveza, ki jo je mogoče uresničevati predvsem s kakovostjo in učinkovitostjo. Nacionalna identiteta je vrednota in njeno varovanje dolžnost, ki ima tudi v okviru različnih planskih ukrepov in instrumentov svoje mesto.

F. Vrsta družbenih vrednot

kot so npr. na primer človečnost do soljudi, pravičnost in solidarnost, resnicoljubnost in strpnost, medsebojno spoštovanje in partnerstvo, družbena integracija, socialna varnost, zaposlenost, tolerantnost, storilnost, iniciativnost, svoboda izbora kraja bivanja in dela, participacije pri planiranju, pravica do zdravega okolja, pravica do zasebne pobude in zasebnega lastništva nepremičnin, ohranjenost in negovanost narave in kulturne dediščine, naravna raznolikost prostora, kvaliteta okolja, rekreacijska vrednost prostora, racionalna poselitve, kvaliteta bivanja, razvita poselitvena infrastruktura, dobri komunalni servisi, hiter in udoben javni promet, kulturno okolje, dobra arhitektura in podobno.

2.4. CILJI NALOGE

- analizirati sedanji družbeni razvoj (struktura, situacije, procesi)
- analizirati soodvisnost in povezanost družbenega in prostorskega razvoja (človek-družba-prostor (pokrajina))
- poiskati ključne probleme sedanjega družbenega in prostorskega razvoja
- poiskati ključne nosilce in vzvode bodočega razvoja
- oblikovati scenarije možnega družbenega in prostorskega razvoja, vključno z opredelitvijo prednosti in slabosti ter upoštevati medregionalne razlike
- podati temeljne usmeritve, smernice in priporočila po posameznih področjih za razvoj do leta 2020

III. ANALIZA STANJA IN PROCESOV DRUŽBENEGA IN PROSTORSKEGA RAZVOJA

3.1. DEMOGRAFSKI RAZVOJ

3.1.1. Naravno gibanje števila prebivalstva v Evropi

Evropske države se razen Albanije in Makedonije soočajo z nizko rodnostjo in nizko reproduktivno

ravnijo prebivalstva, s tem pa tudi grožnjo pred demografsko krizo in prebivalstvenim, zatem pa tudi gospodarskim nazadovanjem. Smrtnost se zaradi čedalje večjega deleža ostarelega prebivalstva rahlo povečuje. Naravni prirastek je nizek (Natek, 1999). Med državami je glede demografskih procesov nekaj občutnih razlik, po katerih jih lahko razdelimo v štiri skupine:

- *Skandinavske* (imajo naravni prirastek nad 4 promile, ob skromnejšem, toda stalnim priseljevanju)
- *Srednjeevropske* (skromen ali celo negativen naravni prirastek, zelo močno doseljevanje)
- *Mediterranske* (praviloma krepko negativen naravni prirastek, tradicionalno izseljevanje)
- *Vzhodnoevropske* (države tranzicije; izrazito negativna naravna gibanja ter odseljevanje).

Slovenija sodi sedaj že pretežno v mediteranski tip držav s čedalje nižjo rodnoostjo in naraščajočim negativnim selitvenim saldonom. Je država z ene najnižjih rodnoosti v Evropi in jo pred izrazitim nazadovanjem rešuje še razmeroma nizka smrtnost (ki pa se bo nujno povečevala). V prihodnosti utegne Slovenija prevzeti vse značilnosti tranzicijskih in mediteranskih držav z zmanjševanjem števila prebivalstva.

3.1.2. Selitveno gibanje prebivalstva v Evropi

Evropske države je mogoče po značilnostih selitvenega gibanja razdeliti na tri skupine: izrazito imigracijske družbe (države srednje in zahodne in severne Evrope: konstantno in močno doseljevanje), imigracijsko-emigracijske družbe (države z znatnim priseljevanjem in hkrati odseljevanjem; države južne Evrope) in izrazito emigracijskimi družbami (vzhodna Evropa oziroma tranzicijske države). Slovenija sodi v vmesni tip imigracijsko-emigracijskih družb.

3.1.3. Značilnosti demografskega razvoja v Sloveniji

Prebivalstveni razvoj je v splošnem podoben evropskemu, obstajajo pa tudi nekatere razlike, ki so jih povzročili predvsem drugačni politični in ekonomski pogoji po drugi svetovni vojni. Demografske značilnosti Slovenije (današnjega teritorialnega obsega) so bile predvsem naslednje:

-izredno močno odseljevanje v večini obdobj; po ocenah je bil negativen migracijski saldo v obdobju 1850-1940 okrog 500.000 ljudi

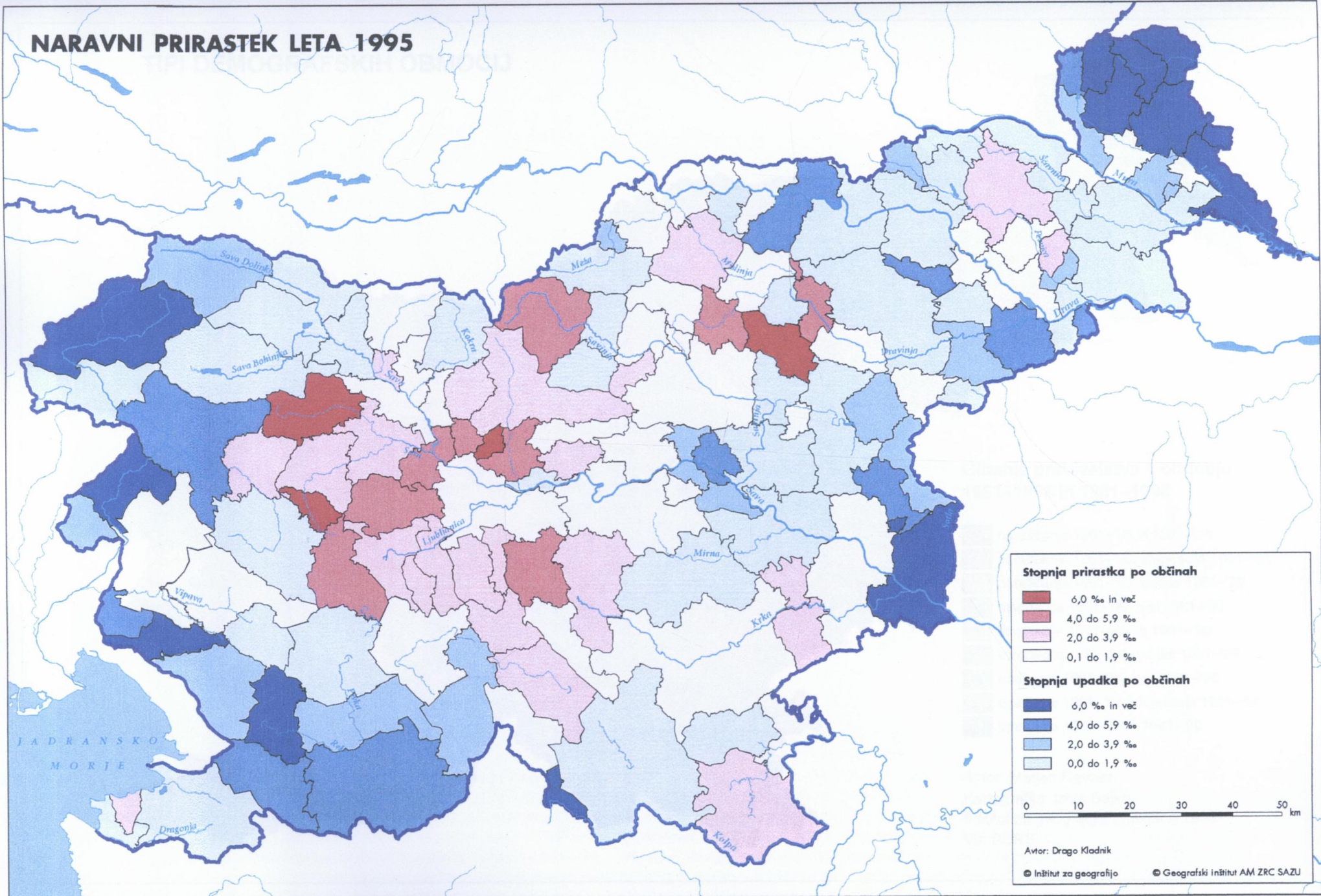
-vitalne komponente razvoja prebivalstva (rodnost, smrtnost) so se z zahodnoevropskimi začele izenačevati šele koncem 19. stoletja; Slovenija je prešla fazo demografske tranzicije kasneje kot večji del Evrope (šele v 50-ih letih 20. stoletja)

-odselsevanje Slovencev zaradi političnih (prvo desetletje po vojni) in gospodarskih (nekako do leta 1980) vzrokov v države Zahodne Evrope in na druge kontinente; kompenzacijske migracije (številčno) iz drugih delov nekdanje Jugoslavije so bile močne sredi šestdesetih let ter predvsem v obdobju 1975-1982; slednji tok se je zaradi gospodarske recesije znižal v osemdesetih letih in je bil v letih 1991 in 1992 zaradi političnih vzrokov celo negativen, ponovno pa narašča po letu 1995; priseljevanje iz drugih delov nekdanje Jugoslavije je nekoliko dvignilo rodnost, saj je bilo priseljeno prebivalstvo večinoma mlado ter po spolu dokaj izenačeno (le v prvih fazah priseljevanja so prevladovali moški); vendar se končna rodnost priseljenih žensk ne razlikuje bistveno od tiste pri domačinkah

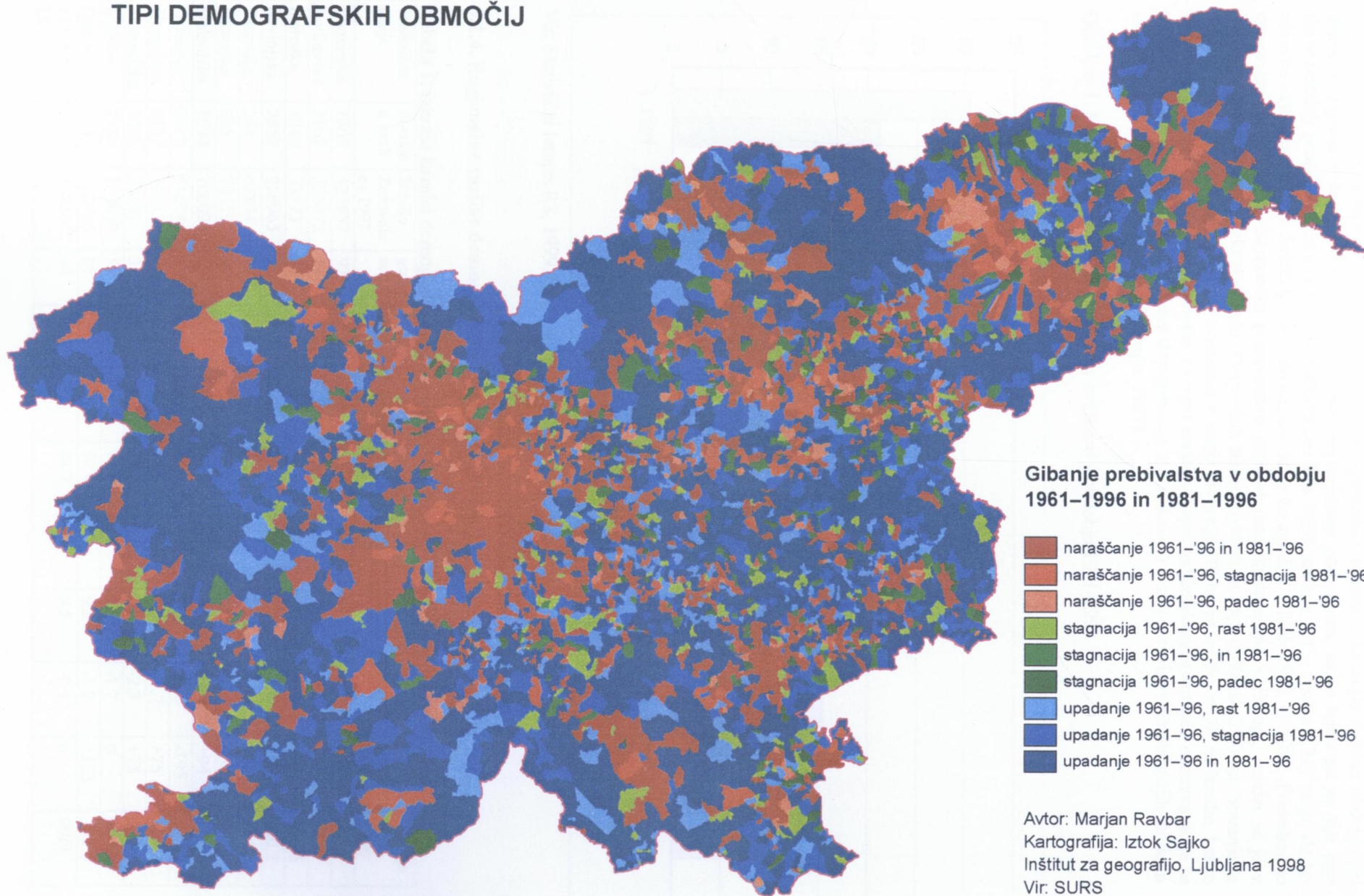
-priseljevanje z območij nekdanje Jugoslavije je imelo še nekatere druge posledice; kompenzacijski tok ni bil usmerjen v območja, od koder izvira večji del zdomcev (vzhodna Slovenija), pač pa se je usmerjal predvsem v urbana in zaposlitvena središča osrednje in zahodne Slovenije; izobrazbena sestava priseljenih je bila nekoliko slabša od zdomske (primerjave za obdobje okrog leta 1980): med zdomci jih je imelo osnovno šolo ali manj 51 %, poklicno ali strokovno šolo 33%, gimnazijo, višjo ali visoko šolo 5 %; ustrezni odstotki za priseljence so bili 67 %, 18 % in 15%; migracije z območij nekdanje Jugoslavije so v obdobju 1975-1990 predstavljale več kot tretjino rasti prebivalstva; skupaj z učinkom na rodnost je bila slaba polovica populacijske rasti v tem obdobju povezana s spreminjanjem narodnostne sestave, predvsem v večjih zaposlitvenih središčih in njihovi okolici

-upadanje rodnoosti, še zlasti v osemdesetih letih; najbolj drastični padci so v zadnjem obdobju značilni za leta 1989, 1992 in 1997; nataliteta (9,5) in celotna rodnost (1,29) sta med najnižjimi v Evropi ter tudi nižji od vrednosti za sosednje (tudi zgodovinsko in kulturno podobne) države; rodnost je že dolgo pod ravnijo

NARAVNI PRIRASTEK LETA 1995

TIPI DEMOGRAFSKIH OBMOČIJ

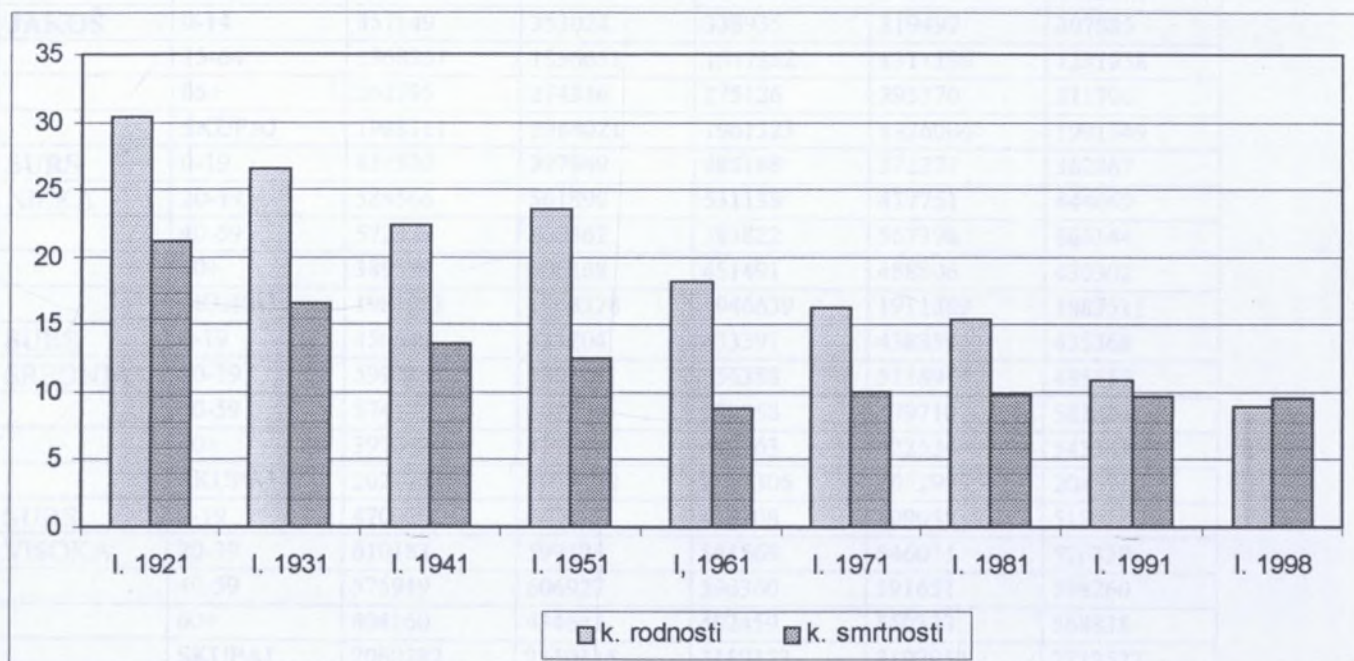
Gibanje prebivalstva v obdobju 1961-1996 in 1981-1996

- naraščanje 1961-'96 in 1981-'96
- naraščanje 1961-'96, stagnacija 1981-'96
- naraščanje 1961-'96, padec 1981-'96
- stagnacija 1961-'96, rast 1981-'96
- stagnacija 1961-'96, in 1981-'96
- stagnacija 1961-'96, padec 1981-'96
- upadanje 1961-'96, rast 1981-'96
- upadanje 1961-'96, stagnacija 1981-'96
- upadanje 1961-'96 in 1981-'96

Avtor: Marjan Ravbar
Kartografija: Iztok Sajko
Inštitut za geografijo, Ljubljana 1998
Vir: SURS

naravne demografske reprodukcije; rodnot je zaradi premikov rojstev v kasnejša fertilna obdobja pri ženskah (rojnih v šestdesetih letih in kasneje) najverjetneje podcenjena, kljub temu pa za vse tipe demografskih projekcij (nizka, 1,89 mil. prebivalcev leta 2020, srednja 2,05, visoka 2,21) velja, da bo naravna rast v prihodnjih desetletjih negativna, kar se je že zgodilo v letih 1993 in 1997. Posledica je ostarevanje prebivalstva. Slovensko prebivalstvo sicer ni med najstarejšimi v Evropi, vendar se je v preteklih petnajstih letih zelo postaralo. Povprečna starost moških je 35,5 in žensk 39,0 let. Staranje je deloma povezano s podaljševanjem verjetnosti trajanja življenja (70 let za moške in 78 za ženske, kar je več kot v Vzhodni in manj kot v Zahodni Evropi) zaradi višjega življenjskega standarda; ostarevanje je še posebej pereče na podeželju s problemi depopulacije in v nekaterih starih urbaniziranih območjih ali delih mest (Malačič, 1993, Prebivalstvo Slovenije, 1997).

Grafikon 1: Koeficient rodnoti in koeficient smrtnoti v obdobju 1921-1998

Vir: Statistični letopis RS, 1999, tabela 4.11, str. 84-85

3.1.4. Regionalne razlike demografskega razvoja v Sloveniji

Tabela 1: Izbrani kazalci demografskega razvoja po statističnih regijah Slovenije za leto 1997

Statistična regija	Površina km ²	Število Prebivalcev 1997	gostota	Indeks staranja 97	Trajanje življenja M	Trajanje življenja Ž	rodnot	smrtnot	naravni prirastek	selitveni saldo (notr.)	Gibanje preb. 87-97
Pomurska	1369	125957	92	87.8	67.6	76.4	8.9	11.6	-2.7	-43	95.5
Podravska	2169	320072	148	82.3	68.0	75.9	8.3	10.4	-2.1	-101	97.5
Koroška	1040	73973	71	64.1	68.5	76.9	9.4	8.6	+0.8	-46	100.6
Savinjska	2352	256965	109	70.1	68.5	76.3	9.4	9.8	-0.4	-38	100.3
Zasavska	264	46894	178	89.4	76.2	76.3	8.3	10.8	-2.5	+66	98.8
Posavska	885	70359	80	82.9	67.4	75.3	9.8	11.7	-1.9	-10	96.7
Dolenjska	1692	106026	63	62.9	67.2	76.5	10.6	8.9	+1.7	+94	103.8
Osrednja	3538	516989	146	75.0	70.7	78.0	9.4	8.4	+1.0	-195	100.0
Gorenjska	2137	195823	92	69.5	70.0	77.6	10.0	8.3	+1.7	+75	103.2
Notranjska	1456	50431	35	90.1	69.5	78.6	8.3	10.6	-2.3	+75	100.1
Goriška	2326	120439	52	95.7	70.0	78.6	8.8	10.5	-1.7	0	100.1
Obalna	1045	102920	98	96.2	71.7	79.4	7.4	9.3	-1.9	+123	103.6
SLOVENIJA	20273	1986848	98	77.6	71.1	78.7	9.1	9.5	-0.4	0	99.9

Vir: Prebivalstvo Slovenije 1997, št. 730, Ljubljana, 1999, SURS (str. 375-379)
Poročilo o človekovem razvoju 1999, UMAR, str 48-51

3.1.5. Verjetni razvoj v prihodnosti do leta 2020 (projekcije)

Tabela 2: Projekcije prebivalstva do leta 2020

vir	Starostne skupine	Leto 2002	Leto 2007	Leto 2012	Leto 2017	Leto 2020
ZMAR	0-14	302677	278524	288388	297889	300684
	15-64	1383358	1377224	1358921	1306812	1271235
	65 +	287090	312279	329106	365269	390772
	SKUPAJ	1973125	1973949	1976612	1970168	1962691
JAKOŠ	0-14	357149	353024	338935	319497	307885
	15-64	1368367	1356651	1347262	1311139	1281958
	65+	262795	274346	275126	295370	311706
	SKUPAJ	1988311	1984021	1961323	1926006	1901549
SURS	0-19	431530	397949	380188	372277	362867
NIZKA	20-39	588566	561899	531138	477751	444069
	40-59	572328	600362	583822	567398	565144
	60+	389559	406168	451491	488806	430302
	SKUPAJ	1981983	1968378	1946639	1911869	1883511
SURS	0-19	450643	433204	433397	438858	435368
SREDNJA	20-39	599383	580528	556388	511891	485155
	40-59	574175	603758	590258	579710	581894
	60+	397052	421698	472263	522536	543342
	SKUPAJ	2021253	2039188	2052306	2052995	2045759
SURS	0-19	470020	469423	488708	509058	512624
VISOKA	20-39	610183	599125	581569	546011	526339
	40-59	575919	606927	596360	591651	598260
	60+	404160	434641	492459	550333	568838
	SKUPAJ	2060282	2110116	2159123	2197053	2212527

Viri: Prebivalstvo Slovenije 1997, Rezultati raziskovanj, SURS, št. 730/1999, str. 317

Strategija gospodarskega razvoja, delovni zvezek ZMAR, št. 3/letnik VIII/1999, str. 56

Projekcije prebivalstva, A. Jakoš, 1996, Urbanistični institut, str. 82-83

Prikazane projekcije se sicer opazno razlikujejo glede končnega števila ob posameznih kritičnih letih ter v strukturi, vendar je pri vseh opazno zavedanje, da je mogoče stagnacijo števila prebivalstva ali celo njegovo povečanje doseči predvsem z doseljivanjem novega prebivalstva. Glede na sedanjo starostno sestavo slovenskega prebivalstva, rodnostno vedenje in vplive nanje, gospodarskosocialne razmere v Sloveniji in v Evropi, značilnosti delovnih mest v prihodnosti ter še drugih dejavnikov je mogoče grobo oceniti, da je varianta močnega naraščanja prebivalstva do leta 2020 (na 2.21 milijona prebivalcev) preveč optimistična in nerealna. To bi namreč pomenilo, da se bo vsako leto število slovenskega prebivalstva samo na račun doseljivanja povečalo za vsaj 10000 oseb, pretežno mladih, ki bi kmalu vstopili v reprodukcijsko verigo in zlasti proti koncu tega obdobja vplivali tudi z višjo rodnostjo. Tolikšnega vala ni imela Slovenija niti v najbolj imigracijskih sedemdesetih in osemdesetih letih 20. Stoletja (glej tudi Šircelj, 1995). Upoštevajoč prej navedene razloge je smiselno upoštevati predvsem ocene ZMAR in Jakoševe študije pri optimistični oziroma srednji varianti ter najnižjo projekcijo SURS za primer gospodarske recesije in s tem neprivlačnosti doseljivanja.

Ocena ZMAR govori o stagnaciji rodnosti oziroma celo rahlemu povečanju okrog leta 2010 ter nato zadržanju le-te. Starostna sestava prebivalstva Slovenije in dosežena rodnost sta že pod pragom naravnega obnavljanja števila prebivalstva. Smrtnost se bo zanesljivo povečevala zaradi vedno večjega števila ostarelega prebivalstva, tudi če se zadrži razmeroma visok socialni standard (predvsem

zdravstveno in socialno oskrbo večine prebivalstva) in naj bi se do leta 2020 bližala 13 promilom. V primeru zmanjšanja socialne in zdravstvene oskrbe ter življenjske ravni nasploh bi se smrtnost povečala.

Prebivalstvena statistika napoveduje nadaljnje povečevanje pričakovanega trajanja življenja od današnjih 71.7 za moške in 78,7 za ženske na 74.1 za moške in 81.2 za ženske leta 2020. Predpostavka za to je stabilen gospodarski razvoj in primerna raven socialne in zdravstvene oskrbe za večino prebivalstva.

3.1.6. Značilnosti rodnostnega vedenja v Sloveniji

Po raziskavah so v Sloveniji najpogostejše dvogeneracijske družine obeh staršev in otrok. Trigeneracijske (stari starši, starši, otroci) so čedalje redkejša in značilna zlasti za podeželje, kjer so v preteklosti prevladovala. V mestnih naseljih so veliko redkejša, med drugim tudi zaradi stanovanjskih razlogov. Večina stanovanj je namreč premajhna, da bi omogočala bivanje treh generacij, ki imajo različne poglede, interese in potrebe. Izrazito narašča tudi število enostarševskih družin, ki je večidel posledica ločitev in ne toliko zavestnih predhodnih odločitev žensk, da bodo živele same z otrokom. Ženske z otrokom (ali otroki) postajajo na ta način še bolj delovno in finančno obremenjene ter zaradi tega s še bolj zaprtimi možnostmi za nadaljnje poklicno usposabljanje, izobraževanje, kariero ter koriščenje prostega časa. Na ta način so kot delovna sila manj konkurenčne, posledično pa imajo slabše možnosti tudi otroci iz takih družin, tako materialne kot čustvene in psihološke. Ta skupina prebivalstva je zato potrebna podpor in različnih oblik pomoči. V splošnem je za družbo dražja kot družine z obema staršema. Izrazito narašča tudi število samskih gospodinjstev, in sicer po eni strani ovdovelih (v tej skupini prevladujejo ženske; je posledica daljše življenjske dobe žensk in dejstva, da so v zakonskih zvezah moški praviloma nekaj let starejši), po drugi strani pa zaradi dela ali izobraževanja še neporočenih oziroma nevezanih. Sem je treba šteti tudi osebe na delu v Sloveniji, če so seveda sami. Poseben tip so v Sloveniji še redke neformalne skupnosti istospolnih partnerjev. Čedalje večjo pluralizacijo družinskega življenja potrjujejo tudi vse številčnejše neformalne zveze in v njih rojeni otroci. Število otrok, rojenih neporočenim materam, že dosega okrog 35 % vseh rojenih otrok in kaže tendenco rasti. Vendar je v okrog 90 % primerov otrok očetovstvo priznано; ti torej živijo v stabilnih družinskih skupnostih.

Po stopnji poročnosti je Slovenija med zadnjimi v Evropi in se bliža skandinavskim državam in Avstriji. Vendar je nizka tudi stopnja razvez, ki pa kaže tendenco naraščanja. Razveže se skoraj vsak četrti sklenjeni zakon (Poročilo o človekovem razvoju, 1999). To je razložljivo z nizko stopnjo poročnosti – če je teh malo, je tudi razvez manj. Razmeroma visoko število in delež enostarševskih družin kaže, da se razide bistveno več parov in družin, kot pa kaže statistika ločitev.

Mlade generacije stopajo v partnersko zvezo (poročno ali ne) kasneje kot so stopale starejše generacije in tudi čedalje več jih je, ki se izogibajo sleherne partnerske zveze. Razlog temu je precej tudi podaljšano sožitje staršev in odraslih otrok. Ti ostajajo pri starših predvsem zaradi podaljšanega izobraževanja in s tem odrinjenega pričetka reprodukcijske dobe, deloma pa zaradi slabših možnosti iskanja primerne stanovanja. Statičnost trga z nepremičninami, rast cen stanovanj in gradnje ter že prevladujoče majhne družine (eden do dva otroka) omogočajo mnogim ostajati pri starših.

Ženske se izobražujejo, dokler nimajo otrok. Kasneje je nadaljnje izobraževanje in usposabljanje prej izjema kot pravilo. Pri tem igra veliko vlogo tudi raven izvajanih pravic žensk in mater na delovnih mestih, ki so dostikrat dejansko manj konkurenčna delovna sila od moških oziroma samskih žensk. Zlasti za matere z več otroki bi bilo privlačen tudi polovični delovni čas, kar se razmeroma redko koristi. Zato je stopajo ženske v reprodukcijsko dobo več let kasneje. Povprečna starost mater ob rojstvu prvega otroka je sedaj že okrog 26 let.

Splavnost postopoma nazaduje. Še vedno je visoka pri ženskah pod 20 let (6 splavov na 10 porodov) ter pri ženskah nad 35 let (ko so večinoma dosegle željeno število otrok). Nazadovanje splavnosti

pripisujejo analitiki predvsem pogostejšemu ali bolj odgovornemu kontracepcijskemu vedenju (Prebivalstvo Slovenije, 1997, Šircelj, 1998).

3.1.7. Vplivi na rodnostno vedenje

Odločanje za rodnost ter končne posledice le tega so rezultat zelo kompleksnih individualnih odločitev na eni ter spodbujevalnih in zaviralnih dejavnikov s strani družbe na drugi strani. V študijah so pogoste težnje po obravnavi tega področja pretežno z vidika položaja in vloge žensk, kar pa je pomanjkljivo in ne odgovarja na vsa vprašanja. V resnici je problem dostikrat prav v tem, da je predvsem ženskam naložena skrb za potomstvo. Najpomembnejše dejavniki vpliva na rodnostno vedenje so naslednji:

- raven splošne socialne varnosti, izražene v zaposlenosti, varnosti delovnih mest, sistemu podpor in nadomestil, varnost bančnih in zavarovalniških vlog
- pridobitev in ohranitev delovnih mest žensk in mladih mater, možnost deljenega delovnega časa, delovnih pogojev, možnost polovičnega delovnega časa, fleksibilnost delovnega časa in tudi kraja dela (ne gre pri vseh poklicih) ipd.
- individualistična miselnost v podjetjih, ki najprej izloči manj konkurenčno delovno silo, predvsem mlade matere oziroma ženske, ki bi to hotele postati
- modnost (moda imeti enega ali dva otroka je sedaj prevladujoča; je toliko učinkovitejša, če govore temu v prid stanovanjski pogoji, način preživljanja prostega časa, standard, avtomobili, dohodki itn.); modnost imeti več otrok je bistveno redkejša, vendar je kot dejavnika ne gre zanemariti
- pozitivne vrednote življenja; ustvarjajo pozitivno, večjemu številu otrok prijazno klimo. Pomembno je posebej pri starših v starosti nad 35 let, ki so si že ustvarili normative družine (enega ali dva otroka) in so ekonomsko, delovno in socialno integrirani in torej razpolagajo s stvarnimi možnostmi povečanja družinskih članov (splavnost je pri tej starostni kvoti precej visoka).
- finančne stimulacije družinam in otrokom nasploh. Namen teh je razbremenitev staršev pri vzgoji, izobraževanju, nekaterih nujnih potrebščinah, zdravstvu, koriščenju prostega časa, kulturnih dobrinah in podobno. To je mogoče doseči z davčnimi olajšavami, subvencijami, socialnimi (otroškimi, starševskimi) dodatki, dejavnostjo humanitarnih organizacij in akcij ipd.
- vrednote starševstva in materinstva kot priznane v družbi; pri tem gre tudi za ustrezno vrednotenje dela in vzgoje v družinah, ne nazadnje tudi po finančni plati oziroma z bonitetami
- stanovanjska vprašanja mladih družin oziroma številčnejših družin. Ker so za reševanje stanovanjskih problemov največkrat izhod pridobitev lastniškega stanovanja (najemniška so draga in tudi ne dovolj dolgoročna), se podaljšuje sobivanje odraslih otrok pri starših. Slovenija je ugodno možnost ustrezno velike kvote najemniških stanovanj zapravila. Ustvarjanje novega sistema bo dolgotrajno in drago. Posebej je pomembno, da so stanovanjske površine dovolj velike, da so primerne tudi za številčnejše družine. Ne gre prezreti, da so premajhna stanovanja tudi pogost motiv za razseljevanje in razpršeno poselitev.
- način življenja, predvsem izraba prostega časa (kot priložnost in vrednota), ekonomska dosegljivost različnih vrst in ravni oskrbe,
- partnerski odnosi; z zaposlenostjo žensk so se le-te ekonomsko emancipirale, vendar tudi izdatno obremenile. Patriarhalni odnosi so sicer v marsičem razrahljani, vendar še prisotni, kar se opaža tudi še v delitvi dela v družini, kjer sta zaposlena oba starša. Opazne spremembe gredo v smer enakomernejše delovne obremenitve, vendar ni pričakovati, da bodo do leta 2020 v pretežni meri (na široki populaciji) uveljavljeni. Pri tem je pomembna tako kakovost kakor stabilnost partnerskih odnosov. Naraščanje ločitev sklenjenih zvez oziroma tudi neformalnih zvez, ki se izkazuje z razmeroma visokim deležem enostarševskih družin (mati z otroki) kaže na krizo družin oziroma partnerskih odnosov. Le-ta praviloma zmanjšuje pričakovano število rojstev. Nasprotno so stabilna partnerstva (praviloma zakonske zveze) pogoj večje rodnosti.
- življenjska raven; v preteklosti je bila nižja življenjska raven navadno povezana z višjo rodnostjo. V evropskih državah je sedaj stanje do neke mere obrnjeno: najvišji sloji so (bodo) ostali pri nižji rodnosti, pri srednjem se nekoliko povišuje, pri nižjem ostaja nizka. Življenjska raven je tudi tesno povezana s kakovostjo bivanja. Pričakujemo lahko, da bo Slovenija sledila evropskim trendom.

-zdravstveno stanje; čeprav študija o rodnostnem vedenju Slovencev govori o tem, da je ob koncu rodne obdobja večina žensk in moških imela potomca, so svarila predvsem zdravstvene stroke v smer naraščajočih problemov s plodnostjo populacije (kar je tudi evropski problem). Problem je tesno povezan tudi z reprodukcijskim zamikom.

-odložena reprodukcijska doba: zaradi šolanja, dela (kariere) in urejanja stanovanjskih vprašanj se pričetek reprodukcijskega obdobja odlašča v trideseta leta, posebej pri sloju izobražencev. Čeprav so bodoči starši materialno, čustveno in psihično zrelejši, nastopajo tudi težave zdravstvene narave (t.i. biološka ura je že pozna) z nekoliko večjim tveganjem za mater in otroka. Gre torej za dejavnike, ki zmanjšuje rodnost in obenem povečuje zdravstvene stroške

-medgeneracijski sporazum: gre predvsem za urejanje odnosov med generacijo mladih staršev in starih staršev. Slednji sicer lahko prevzamejo določene oblike pomoči mladim staršem (varstvo otrok, pomoč pri delu, tudi finančno), kar je posebej pomembno pri številčnejših družinah ter pri enostarševskih družinah. Ostareli imajo v zameno ohranitev stikov, zaposlitev časa ter občutek koristnosti. S tega vidika je sodelovanje generacij koristno za obe strani in spodbujevalni dejavnik rodnosti. Vendar je treba opozoriti tudi na slabo plat teh odnosov. Starejša generacija je lahko zaradi slabšega zdravstvenega stanja tudi izdatna časovna in finančna obremenitev.

-porast rizičnega obnašanja, ki je rezultat zelo različnih dejavnikov in nastopajo nekoliko pogosteje pri manj družbeno integriranih. Gre za naraščajoče probleme v zvezi z drogami, alkoholizmom, tveganemu ravnanju v prometu, samomorilnostjo, ne nazadnje pa tudi z manj odgovornim kontracepcijskim ravnanjem na eni ter splavnostjo na drugi strani. Največ žrtev zahteva med mlajšim prebivalstvom, ki ima še odprte možnosti poklicnega in družbenega uveljavljanja in končno tudi biološke reprodukcije. Pri starejšem prebivalstvu sta glavna problema alkoholizem in samomorilnost. Posledice teh ravnanj so za družbo finančno zelo drage (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, Poročilo o človekovem razvoju, 1999).

3.1.8. Priseljevanje v Slovenijo in imigracijska politika

Slovenija je bila do šestdesetih let izrazito emigracijska, od šestdesetih led dalje pa imigracijsko-emigracijska država. V obdobju najbolj intenzivnega doseljevanja (1975 do 1983) je prišlo tudi do 5000 predvsem mladih oseb obeh spolov iz nekdanjih jugoslovanskih republik v Slovenijo (širše o tem v Šircelj, 1990).

Projekcije prebivalstva računajo na večjo ali manjšo imigracijo delovne sile. Projekcija ZMAR računa na okrog 2000 priselitev letno. Najbolj optimistične variante demografskega razvoja (projekcije) pa računajo na vsaj 10000 doseljenih letno, kar pa je slejkoprej iluzija. Število je v splošnem odvisno od gospodarske uspešnosti Slovenije, njene usmeritve, značilnosti delovnih mest, tehnološkega razvoja, kakor tudi od učinkovitosti zaposlovalne in izobraževalne politike v Sloveniji.

Imigracijska politika mora upoštevati naslednja dejstva in procese:

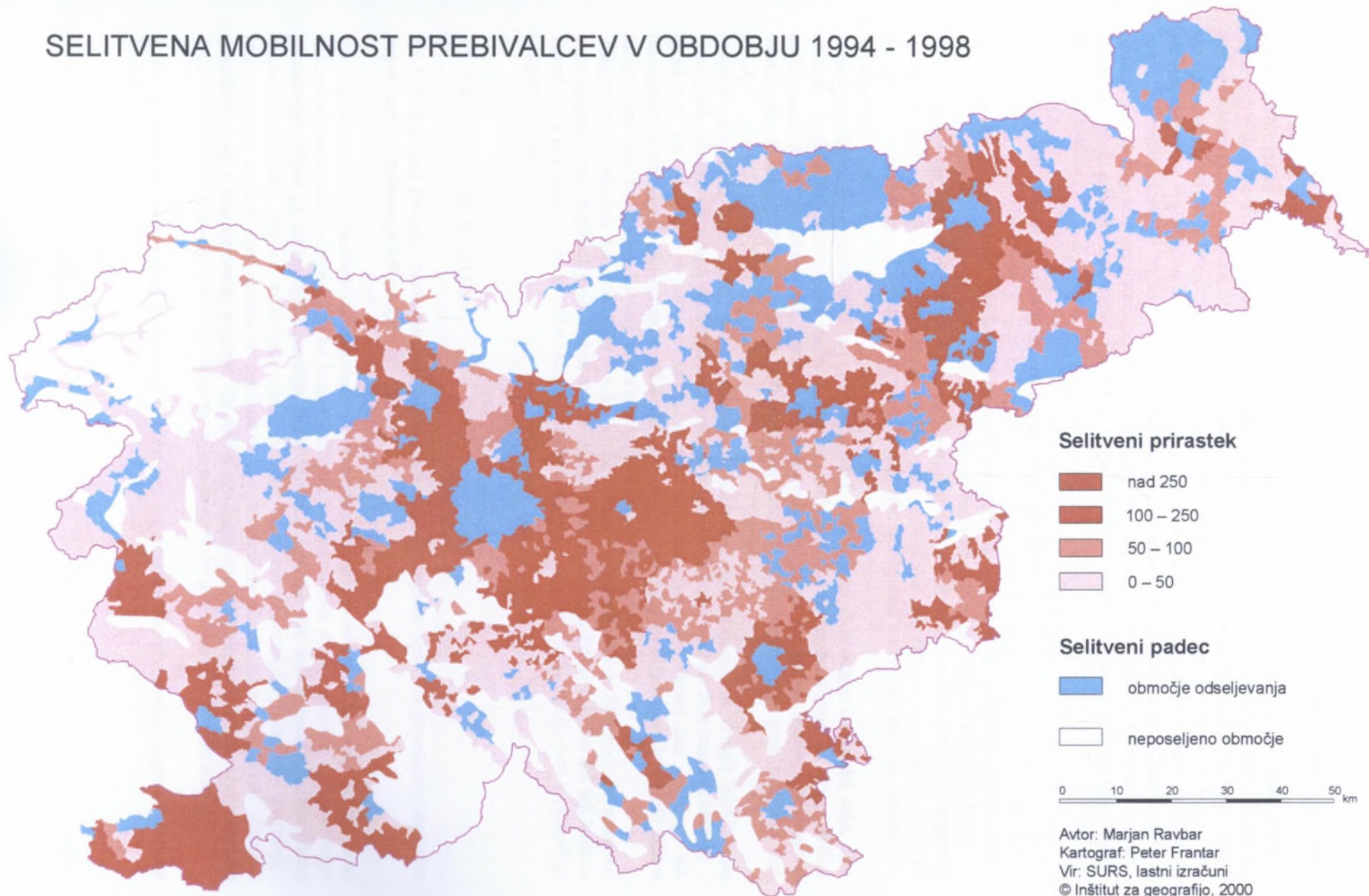
-določena kvota priselitev bo sledila zaradi verižnih migracij po liniji kulturne sorodnosti.

-priselitve zaradi porok so verjetnejše predvsem na obmejnem območju ob slovensko-hrvaški meji

-možen je prihod manjšega števila predvsem ostarelega prebivalstva (lahko tudi samo začasno) iz držav Evropske unije zaradi bivanjskih ugodnosti (litoralizacija, vinogradniška, gorska območja)

-uvoz tuje delovne sile je smiseln za področja dela in aktivnosti, kjer domače delovne sile primanjkuje (področja kot so: komunalne dejavnosti, gradbeništvo, rudarstvo in podobno). Drugi iskani profil so tudi delavke v zdravstvenih, negovalnih in skrbniških službah. Delež ostarelega prebivalstva je vedno večji in zato bodo tudi potrebe po teh kadrih. Pri tem ne gre zanemariti tudi iskanje cenejše delovne sile od domačih. Zaposlovanje cenejših delavcev v smislu nacionalne strategije ni najbolj smotno, a je verjeti, da se bodo taki interesi pojavili. Verjetno se bo v nekaterih dejavnostih in podjetjih pojavil interes tudi po čim cenejši delovni sili – torej uvoženi predvsem iz Azije in Afrike. Smiselno je, da imigracijska politika upošteva tudi možnost čim hitrejša adaptacije in amalgamacije ter končno integracije prišlekov v slovensko okolje, za kar so primernejši priseljenci z večjo kulturno-jezikovno in mentalitetno sorodnostjo (slovanske države). Koristna je njihova primeroma razpršena poselitev ter razpršenost glede na etnično poreklo.

SELITVENA MOBILNOST PREBIVALCEV V OBDOBJU 1994 - 1998

-uvoz delovne sile za sezonska dela, posebej v nekaterih kmetijskih panogah, v gozdarstvu in deloma gradbeništvu. Pri tem je smiselno prilagajanja potrebam, ki utegnejo precej variirati. Smiselno je sicer iskati možnost za zaposlitev začasno brezposelnih.

-verjetno bo prišlo tudi do manjšega priliva strokovnjakov za različna področja, od univerzitetnih profesorjev in nižje. Njihov motiv so lahko kakovost bivanja in dela, ki jih more ponuditi Slovenija, kot neke vrste prehodna točka, ali pa (v ugodnih pogojih) tudi prizadevanje RS za uveljavljanje norm razvite postindustrijske informacijske, tehnološko razvite družbe. Sem sodijo tudi osebe, ki bodo v RS na izobraževanju, usposabljanju ali pa inštruiranju. V to skupino sodijo tudi zastopniki podjetij in družb oziroma dejavnosti in so praviloma znanilci in pokazatelji gospodarske dinamike države in družbe. Gre za sloj, ki je ne posebno številčen, vendar mobilni, odprt, opazen in pomemben. Verjetne točke tovrstnega priseljevanja so predvsem Ljubljana in Koper, v manjši meri tudi druga pomembnejša slovenska mesta.

Med odseljevanjem je treba posebej izpostaviti naslednje skupine:

-prebivalstvo, vodeno v statistiki kot »delavci na začasnem delu v tujini in njihovi družinski člani« oziroma zdomci (leta 1991: okrog 57.000 oseb) bodo večidel ostali v tujini. Take so izkušnje doslej.

-čezmejne poroke; pogostejše so bil zlasti na Koprskem, Goriškem, v Slovenskih goricah Prekmurju ter ob slovensko-hrvaški meji. Med temi so tudi poroke v slovenske družine v sosednjih državah (manjšine). Priselitve zaradi porok v Slovenijo so redkejše in omejene v glavnem na cono slovensko-hrvaške meje.

-zaradi živahnih stikov, izvirajočih iz poprejšnjih oblik čezmejnega sodelovanja (sezonska dela, dela na črno, podjetniško sodelovanje, mešana podjetja, izobraževanje in usposabljanje ter druge oblike sodelovanja in ne nazadnje tudi bančne in zavarovalniške vloge so lahko vodila k trajnejšim odselitvam, če tako pokažejo razmere. Obstaja torej neka tradicija odseljevanja prek različnih vrst stikov.

-začasna odsotnost (tudi nekajletna) zaradi izobraževanja, usposabljanja in drugih oblik dela slovenskih državljanov v tujih središčih in državah. Ta priložnost lahko postane faza trajne odselitve.

-predvsem na podeželju se utegne zaradi nazadovanja kmetijske dejavnosti kot glavnega ali pomembnega vira preživetja sprostiti nekaj delovne sile (zlasti manj kvalificirane), ki bi bili lahko iskalci zaposlitve zunaj meja Slovenije in s tem trajnejše odselitve.

-mogoče je pričakovati določen odliv visoko kvalificiranih (beg možganov). Slovenija že sedaj ne uspe zaposliti vseh razpoložljivih kadrov npr. v znanosti in tehnologiji. Poleg tega bo del teh kadrov zanesljivo v »kroženju. Zato je treba računati na določen beg možganov iz Slovenije tudi v prihodnje (Zupančič, 2000).

3.2. INFORMACIJSKA DRUŽBA

3.2.1. Dolgoročni globalni razvojni trendi informatizacije ter njihov vpliv na prostorsko-časovno organizacijo družbenega delovanja

Novonastale možnosti računalniško posredovanega komuniciranja odpravljajo teritorialno hierarhijo kot primarno načelo družbeno-prostorske organizacije ter jo nadomeščajo z *delokaliziranimi, funkcionalnimi načini omrežnega povezovanja*. Hkrati pa informacijska omrežja omogočajo tako *virtualno kot tudi teritorialno relokalizacijo družbenega delovanja*. Procesi oblikovanja omrežij delujočih na osnovi informacijske povezanosti spreminjajo paritetnost vlog in potencialno postavljajo nekdanje teritorialno periferne akterje, na osnovi njihovi izkazanih specifičnih znanj, v enakopravnejše položaje. To vodi v ogrožanje obstoječih (teritorialno osnovanih) hierarhij družbene moči oziroma omogoča dehierarhizacijo ter večjo avtonomijo pri povezovanju konkretnih akterjev.

S tem se spreminja odnos med družbenim delovanjem ter novonastalo prostorsko organizacijo tega delovanja in sicer:

- a) Potencialna *ubikvitarnost* informacij, ki jo tehnično omogoča predvsem internet, odpravlja pomen prostorske koncentracije oziroma agregacije pri povezovanju dejavnikov, kar vodi v *omrežja prostorsko razpršenih dejavnikov*.
- b) Sorodnost med družbenimi akterji se definira na osnovi izraženih interesnih podobnosti. Tako se *razmerje med domačim in tujim* relativizira oziroma *delokalizira*, kar pomeni, da v informacijski družbi izgubljajo na pomenu vnaprej dane teritorialno utemeljene identitete in pridobivajo individualno ali skupinsko ustvarjene identitete.
- c) Hkrati pa *informatizacija omogoča tudi nove oblike relokalizacije*, ki je lahko virtualna (npr. "virtualna tretja slovenska univerza") kot tudi teritorialno lokalno-regionalna (npr. lokalne virtualne demokracije).
- d) Informacijsko razširjena dostopnost omogoča akterjem vključevanje v večje število specializiranih omrežij. To vodi do *naraščajoče kompleksnosti in različnosti družbenih omrežij*. Medsebojna odvisnost akterjev pa zmanjšuje verjetnost hierahične podrejenosti znotraj omrežij.
- e) Govorimo o *omrežnem tipu povezovanja, ki naj bi zamenjal hierahičnega*. Dejstvo pa je, da se tudi znotraj omrežnega tipa povezovanja vzpostavljajo nodalna središča, ki diktirajo strukturacijska načela konkretnih omrežij.
- f) Nova logika povezovanja ni v skladu s starimi modernističnimi načini družbeno-prostorske organizacije, ki je temeljila na hierarhiji teritorialnih enot. Pri tem je bila nacionalan raven na vrhu hierarhije in je razpolagala z monopolom nadzora in kaznovanja. V informacijski družbi pa *nacionalna, teritorialna raven družbene hierarhije izgublja pomen*. Nadomeščajo jo *delokalizirani korporacijski akterji*, ki postajajo dejanski nosilci družbene moči z lastništvom nad t.i. "informacijskimi avtocestami".
- g) Po drugi strani pa informacijska dostopnost omogoča nastajanje nove civilne družbe oziroma *kibernetski prostor postaja prostor antipolitike*, v Konradovem pomenu. Ta se lahko povezuje glede na konkretne skupne interese oziroma probleme, ki jih rešujejo, v geo-prostorsko zelo raznovrstna omrežja. Ta lahko segajo od reševanja lokalnih pa vse do globalnih, občin problemov.
- h) Informatizacija povezovanja vodi v naraščanje pomena kibernetskega prostora pri "prostorsko-časovni" organizaciji družbenega delovanja. V informacijski družbi se *novi "info-urbani" prostor* oblikuje kot *komplementarni soobstoj grajenega, fizičnega ter kibernetskega prostora*. *Humanizacija bivanja in delovanja v info-urbanih prostorih pa je odvisna predvsem od regulacije informacijske dostopnosti, ki postaja ključna za pozicioniranje družbenih akterjev v omrežja družbenih odnosov*. Tako informacijska nedostopnost postaja ključni element splošne družbene izključenosti (Trček, 1997, Trček, 2000).

3.2.2. Stanje informatizacije v Sloveniji

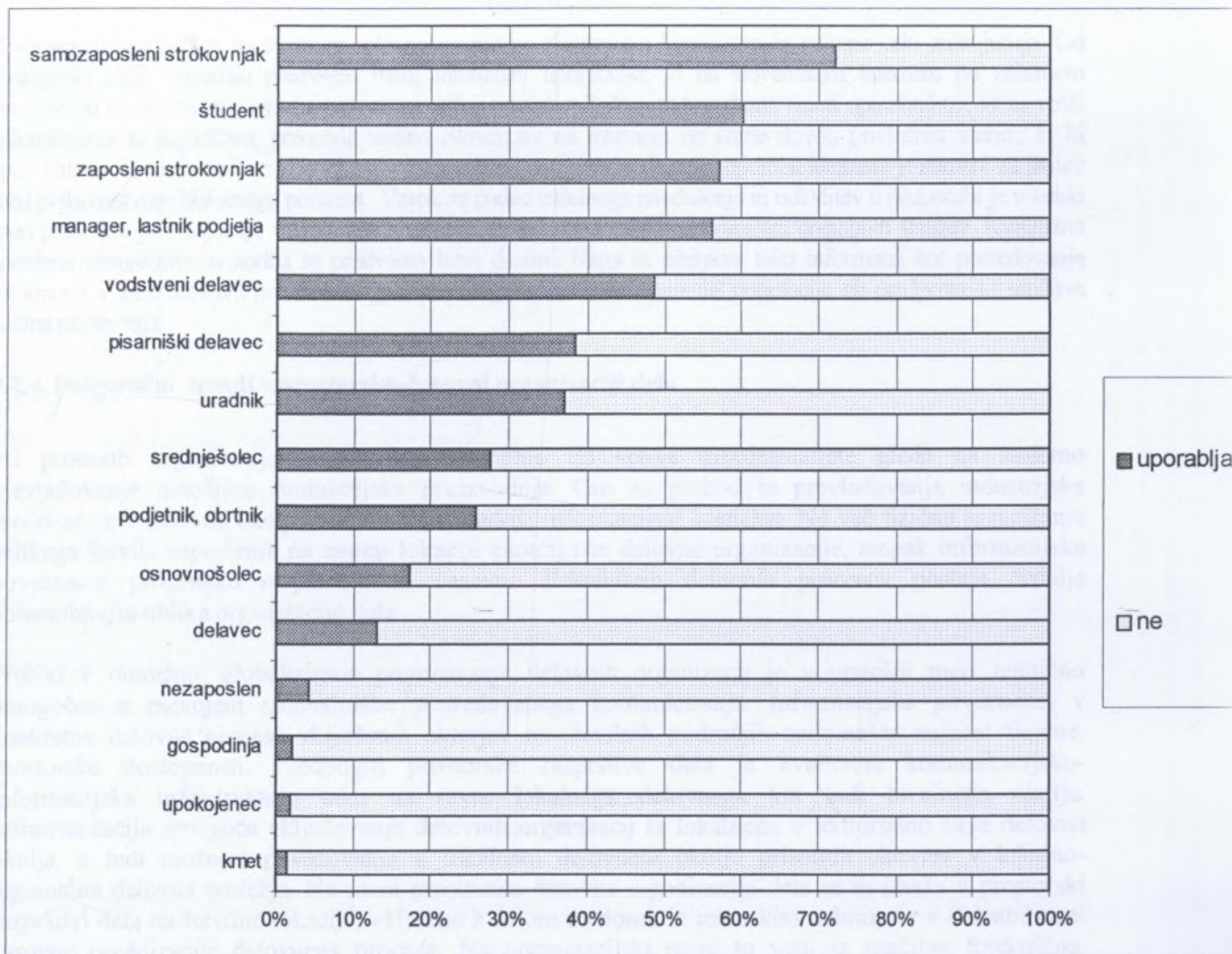
Povečevanja množičnosti uporabe interneta je v zadnjem desetletju potekalo nekako v treh valovih. Prvi val so sestavljali pretežno študenti in zaposleni v akademskih ustanovah, ki jim je bil omogočen brezplačni dostop preko ARNES-ovih strežnikov. Temu se je nekje v letih 1995-96 pridružil drugi val uporabnikov, ki so ga pretežno sestavljali srednješolci in osnovnošolci, kar je bila posledica uspešno izvedenega programa računalniškega opismenjevanja (junija 1998 je imelo dostop do interneta 81% vseh šolskih zavodov, nadaljnjih 10% pa dostop načrtuje. Največji delež zavodov z dostopom je med srednjimi šolami, kjer je že lani presegel 90%, delež osnovnih šol pa skokovito narašča).

Med uporabniki drugega vala jih je bilo že nekaj, ki so za dostop uporabljali komercialne ponudnike, ter uporabnikov, ki so dostopali do interneta iz službe. V tretjem valu dobivamo bolj pestro demografsko strukturo uporabnikov in naraščajoči delež dostopov od doma. Junija 1999 je imelo dostop do svetovnega spleta skoraj 15% slovenskih gospodinjstev, uporabljalo pa ga je že več kot 450.000 oseb (Trček, 2000).

Slovenija oziroma slovenski uporabniki ne zaostajajo za evropskimi povprečji osebne uporabe informacijskih tehnologij. Pri kabelskem omrežju pa Slovenija celo izrazito odstopa od evropskega povprečja. Prav tako je opazen izraziti porast števila uporabnikov mobilne telefonije v letošnjem letu. Glede na demonopolizacijo trga mobilne telefonije in s tem povezanega zniževanja cen lahko predvidevamo še nadaljnjo hitro povečevanje števila uporabnikov mobilne telefonije, kar nenazadnje

kaže tudi trenutno preseganje povpraševanja nad ponudbo cenejših oblik naročniških razmerij. Dobra polovica gospodinjstev je priključena na kabelska omrežja, ki so lahko tudi nosilci (nekajkrat hitrejšega) dostopa do interneta. Vendar že prihajamo v stadij, ko se bo zapolnila populacija potencialnih uporabnikov interneta. Predvidevamo lahko upočasnitev rasti novih uporabnikov in približevanje števila uporabnikov interneta številu uporabnikov računalniške opreme nasploh, kar predstavlja nekje eno tretjino aktivne populacije oziroma eno četrtno celotne populacije. Novi uporabniki bodo predvsem sedaj odraščajoča mladina.

Grafikon 2: Struktura uporabnikov interneta

Vir: RIS, 2001, Delo, 21.7. 2001

3.2.3. Pomanjkljiva ponudba vsebin in storitev v domačem kibernetnem prostoru

Slabša in razvojno kritična pa je situacija ponudbe v slovenskem kibernetnem prostoru. Med uporabniki še vedno prevladujejo potrebe neformalnih druženja, sinhrona in asinhrona klepetanja. Seveda je potrebno ohraniti to kibernetno (sub)kulturno pluralnost, vendar je potrebno razvijati tudi elektronsko poslovanje, nakupovanje in bančništvo. V praksi je elektronskega poslovanja med podjetji še zelo malo. Prevladuje poslovanje s tujino in izmenjava podatkov v elektronski obliki (RIP) med podjetji in Agencijo za plačilni promet. Pa še v tem primeru je bil delež tistih, ki so izmenjevali podatke z APP preko disket, nad 40%. Ob tem ima večina podjetij ob prevladovanju klicnega dostopa zmogljivost manjšo od 64Kb/s, a jih le tretjina razmišlja o hitrejši internet povezavi. Glede predstavitve podjetij pa jih od tistih, ki jo že imajo (1/2 velikih, 1/3 srednjih, 1/5 malih in 1/10 najmanjših podjetij), le tretjina strani ažurira tedensko. Še slabši so rezultati, ki se nanašajo na

elektronsko nakupovanje in elektronsko bančništvo. Tri četrtine celotne vrednosti nakupov je bilo opravljenih v tujini (Vehovar, 1998, Trček, 2000).

Kot glavne ovire pri povečanju elektronskega nakupovanja se pojavljajo: strah pred zlorabo, togost slovenskih bank in seveda tudi pomanjkanje ponudbe v Sloveniji. Tako se v praksi ugotavlja, da so tudi preštevilne obstoječe "virtualne trgovine" oziroma ponudbe elektronskih nakupov neažurirano spremljane s strani ponudnikov. Elektronsko bančništvo pa je v precej začetni fazi in ne ponuja razširitve dejavnosti in uvajanje "elektronskega denarja" (E-chash), ampak predvsem prenaša v kibernetki prostor le storitve, za katere je v banki "potrebno čakati v vrsti" (Trček, 2001).

Z večanjem priključkov na svetovni splet se interes za elektronsko bančništvo in nakupe celo zmanjšuje. Od omenjenih oblik odpadajo predvsem manj intenzivni uporabniki, ki na slovenskem internetu po začetnem navdušenju ne najdejo trajnejšega razloga za redno uporabo. Z drugim besedami, razen uporabnikov, ki so večji računalništva in angleščine, preostala večina Slovencev na internetu ne najde dovolj privlačnih vsebin, ki bi upravičili stroške pri vpostavitvi in uporabi interneta od doma. Prav domača uporaba interneta je namreč za širitev med prebivalstvom bistvenega pomena. Vzrok za padec začetnega navdušenja in odločitev o neuporabi je v veliki meri posledica pomanjkanja vsebin v slovenskem jeziku in domačih uporabniku dostopnih storitev. Kvalitetno izvedena virtualizirana ponudba in predvsem hitra dostava blaga in ažurnost tako informacij kot posredovanja informacij v kibernetnem prostoru bi gotovo pritegnila informatizirani del populacije ob predpostavki ureditve načina plačevanja.

3.2.4. Dolgoročni trendi v prostorsko-časovni organizaciji dela

Pri procesih organizacije dela prihaja trenutno do velike diskontinuitete glede na stoletno prevladovanje množične, industrijske proizvodnje. Gre za prehod iz prevladovanja industrijske proizvodnje v delovna okolja, v katerih prevladuje informacijski kontekst. Ne več fizično agregiranje velikega števila zaposlenih na enotni lokaciji znotraj iste delovne organizacije, ampak informacijska povezanost prostorsko razpršenih in časovno fleksibilnih delovnih procesov postaja čedalje pomembnejša oblika organizacije dela.

Prehod v omrežno, globalizirano povezovanje delovnih organizacij je v pretežni meri tehnično omogočen z razvojem računalniško posredovanega komuniciranja. Informacijska povezanost v konkretne delovne procese vključenih akterjev na številnih področjih nadomešča nujnost fizične, prostorske dostopnosti. Predpogoj prostorske razpršitve dela je kvalitetna komunikacijsko-informacijska infrastruktura tako na ravni lokalnega delovnega kot tudi bivalnega okolja. Informatizacija omogoča vključevanje delovnih organizacij iz lokalnega v teritorialno širša delovna okolja, a tudi možnost povezovanja v lokalnem delovnem okolju prisotnih akterjev v lokalno-regionalna delovna omrežja. Na ravni prostorsko-časovne organizacije dela se to izraža v prostorski razpršitvi dela na številne lokacije, vključno z delom na domu in terenskim delom, ter v fleksibilnosti časovne organizacije delovnega procesa. Na organizacijski ravni to vodi iz značilne fordistične, hierarhično-komandne, piramidalne organiziranosti v omrežni način povezovanja z večjo avtonomijo v omrežja vključenih akterjev.

V tabeli predstavljene trende lahko strnemo v ugotovitev, da se nahajamo v procesu prehoda iz industrijske, množične proizvodnje v individualizirano proizvodnjo. Za slednjo je značilen porast storitvenega sektorja in prehod v proizvodnjo za individualizirane okuse.

Ob vsem naštetem postaja dejstvo, da v omrežnem tipu povezovanja nacionalna raven odločanja in povezovanja izgublja pomen oziroma da prihaja do naraščanja vloge in povečevanja moči ("empowerment") nižjih teritorialnih ravni, kar se kaže predvsem v pojavih novih regionalizmov. Subnacionalne regije se neposredno povezujejo s komplementarnimi regijami mimo nacionalne države in tvorijo transnacionalna omrežja regij, ki v številnih projektih delujejo kot celote (več glej v Trček, 2001).

Omrežje decentralizirano povezanih akterjev mora konsenzualno izoblikovati osnove dolgoročnih razvojnih strategij. Pri vzpostavljanju le-te imajo pomembno vlogo javne institucije (ne le politične, ampak tudi stanovske, izobraževalne, znanstvene), ki odigravajo vlogo aktivnih posrednikov in so tako ključne za integracijo lokalnega in regionalnega delovnega okolja.

Tabela 3: Dolgoročni razvojni trendi v delovnem okolju

se bodo spremenili od:	se bodo spremenili k:
<i>dejavnosti na enotni lokaciji</i>	<i>prostorsko razpršene dejavnosti</i>
<i>fiksne delovne čase</i>	<i>fleksibilnem delovnem času</i>
<i>dela v stalno določenem delovnem okolju</i>	<i>delu na domu, terenskem delu na več lokacijah</i>
<i>specializacije na delovnem mestu</i>	<i>večopravnosti</i>
<i>množične, industrijske proizvodnje</i>	<i>majhnim serijam, individualiziranim izdelkom</i>
<i>proizvodnje na zalogo</i>	<i>"just-in-time" proizvodnji</i>
<i>usmerjenosti na nacionalne in bližnje trge</i>	<i>usmerjenosti na globalni trg</i>
<i>fizične dostopnosti</i>	<i>informacijski povezanosti</i>
<i>od zaposlitve le v eni delovni organizaciji</i>	<i>več zaposlitvam hkrati</i>
<i>stalne zaposlitve</i>	<i>začasni zaposlitvi, pogodbenemu delu</i>
<i>mobilizacije kadrov na lokalno-regionalni ravni</i>	<i>globalnem trgu delovne sile</i>
<i>zaposlovanja</i>	<i>samozaposlovanju</i>
<i>ločenosti dela, raziskovanja in izobraževanja</i>	<i>enotnemu delovno-raziskovalno-izobraževalnemu okolju</i>
<i>hierarhične delovne organizacije</i>	<i>omrežni delovni organizaciji</i>
<i>nadzora nad zaposlenimi</i>	<i>zaupanju v zaposlene</i>
<i>permanentne kontrole zaposlenih</i>	<i>občasni, selektivni kontroli</i>
<i>podrejenosti na delovnem mestu</i>	<i>avtonomiji na delovne mestu</i>
<i>povezav med nacionalnimi gospodarstvi/državami</i>	<i>povezavam med gospodarstvi regij/regijami</i>

3.2.5. Prehajanje delovnega v bivalno okolje in obratno: individualizacija dela

S procesi deindustrializacije in hkratne avtomatizacije oziroma robotizacije množične proizvodnje - ki smo jim priča v najbolj razvitih delovnih okoljih - prihaja do selitve številnih, predvsem na predelavo informacij in posredovanje storitev usmerjenih dejavnosti v bivalno okolje. Če je bilo za industrializacijo značilno vzpostavljanje delitve na delovno in bivalno okolje, lahko rečemo, da v postindustrijski, informacijski družbi prihaja do ponovnega združevanja delovnega in bivalnega okolja. Ti trend v Sloveniji še niso močneje prisotni.

Pri času, ki ga zaposleni dnevno "povprečno porabijo za delo, ki ga opravljajo v službi ali za službo" (če delajo doma), sicer še prevladuje osemurni delavnik. Gledano po panogah, je večja variabilnost dolžine delovnega dne prisotna v gostinstvu, turizmu, trgovski dejavnosti, prometu, kmetijstvu ter industriji in gradbeništvu, manj variabilnosti pa je v državni upravi, zdravstvu, socialnem varstvu, bančništvu, zavarovalništvu in izobraževanju ter kulturi, kar kaže na prevladovanje nefleksibilnosti pri večjih birokratskih delovnih organizacijah oziroma javnih zavodih.

Na ravni načrtovanja oziroma gradnje bivalnih enot se v razvitih postindustrijskih družbah pojavlja novonastala združitev kot problem zagotavljanja nemotenega poteka dela na domu ob hkratni informacijsko-komunikacijski povezanosti z ostalimi akterji in zaščiti pred nezaželenimi motnjami (hrup, vizualni izgled, smrad, prah ipd) pri stanovalcih. Pomanjkanje za delo primerne prostora je bistveno večji problem kot zagotavljanje ustrezne infrastrukture. Delo na domu se v teoretiziranih

pogosto povezuje z delom v kibernetnem prostoru oziroma z ustvarjanjem in manipuliranjem informacij v elektronski obliki (Mlinar et al., 2000). Na ravni arhitektonskega načrtovanja se govori o informacijski niši kot sestavnem delu t. i. informacijsko "pametne hiše". Ta niša naj bi omogočala širokopasovno komuniciranje oziroma izmenjavo informacij v tekstualni, video in avdio obliki med delavcem in njegovim delodajalcem. V razvitih delovno-bivalnih okoljih se trenutno odvija "boj za zadnjo miljo" oziroma boj med potencialnimi ponudniki informacijske strukture, saj so možne številne različne konkurenčne oblike informatizacije.

Ključni problem pri delu na domu je neustrezna predhodna fizična struktura, kjer se izvajajo dejavnosti, oziroma neustrezni naknadni posegi in rešitve. Zaradi tega pri prepletanju bivalnega in delovnega okolja naletimo na vrste delovnih procesov, ki bolj spadajo v obrtno-proizvodne in poslovne cone. Posledica so različne motnje tako za stanovalce kot za delavce. V bodočem načrtovanju bivalnih enot in naselji ter rekonstrukcijo obstoječih je potrebna večja senzibilnost glede predstavljenih dolgoročnih trendov, kar pomeni, da je potrebno v bivalno okoljih načrtovati tudi delovne niše, ki pa ne smejo biti moteče za stanovalce.

3.2.6. Razvoj telekomunikacij kot gibal družbenega in prostorskega razvoja

Predstavili bomo značilnosti zasnove razvoja tako imenovanih pametnih skupnosti (v anglosaksonskih državah jih imenujejo *smart communities*), ki bi lahko predstavljala eno od najpomembnejših konceptualnih osnov za uresničevanje aktivnega in v daljši časovni perspektivi tudi idealnega scenarija v Sloveniji.

Osnovna značilnost pametne skupnosti je, da uvaja sodobne informacijske in komunikacijske infrastrukture ter storitve zato, da spodbuja lastni ekonomski razvoj, povečuje stopnjo zaposlenosti in zvišuje kakovost življenja svojih prebivalcev. Pametne lokalne in regionalne skupnosti v Sloveniji bodo - v kontekstu in perspektivi globalizacije informacij in trgov - pridobivale vse večjo odgovornost za blaginjo svojih prebivalcev. Novic, denarja, ekonomskega in političnega vpliva - da ne omenjamo blaga ter storitev - ne bo več možno omejevati znotraj državnih meja, temveč se bodo pogosto sprti prenašale v vse konce sveta. Na ta način se bo bistveno omejil vpliv državne oblasti na ustvarjanje političnih in ekonomskih pogojev za obnašanje ter delovanje različnih razvojnih subjektov od posameznikov, podjetij do lokalnih in regionalnih skupnosti.

Podjetja bodo v prihodnje prisiljena tekmovati s podjetji po vsem svetu in sicer za kupce, blago in še posebej za delovno silo. Lokalne skupnosti se bodo morale organizirati v interesna območja (mesta), kjer bodo povezovali različne sektorje (državni, poslovni, akademski, neprofitni itd.). Informacijska in komunikacijska tehnologija, ki predstavlja enega od najpomembnejših vzrokov za poglobljanje ekonomskih, socialnih, okoljskih in prostorskih problemov države in lokalnih skupnosti je lahko obenem sredstvo za njihovo razrešitev. Bolj kot vse dosedanje tehnološke inovacije bo ta razvoj izbrisal časovne in prostorske meje ter omogočil prebivalcem in podjetjem nepretrgan dostop do informacij, kar lahko izboljša kakovost njihovega življenja.

Zasnova pametne skupnosti izhaja iz prepričanja, da vedo informacijsko osveščeni lokalni voditelji bolje od države, kako je mogoče nove tehnologije uporabiti za dobrobit lokalnih skupnosti. Tehnološki temelj pametne skupnosti je informacijsko in komunikacijsko omrežje, ki povezuje različne uporabnike za doseganje nekaterih skupnih smotrov ali ciljev in ki bistveno spreminja način, na katerega člani skupnosti upravljajo s pomembnimi dejavnostmi. Takšno informacijsko in komunikacijsko omrežje je običajno sestavljeno iz treh osnovnih elementov: infrastrukture, dostopovnih točk in aplikacij. Infrastruktura je medij, preko katerega potujejo informacije (telefonske žice, bakreni ali optični kabli in celo brezžične ali satelitske povezave). Dostopovne točke so terminali, preko katerih se uporabniki medsebojno povezujejo. V ta okvir sodijo še osebni računalniki, TV sprejemniki ali kioski. Aplikacije omogočajo uporabo omrežnih informacij in virov. Pametne skupnosti naj se na začetku usmerijo v vključevanje lokalnih telefonskih in drugih telekomunikacijskih operaterjev v razvojni proces, da bi na ta način lažje ocenile zmogljivosti obstoječe informacijske in

telekomunikacijske infrastrukture, ter v oblikovanje strategije za zagotovitev najširšega možnega dosega omrežja.

Ustvarjanje dostopovnih mest bo v večini skupnosti predstavljalo največji problem, saj je računalnik zaenkrat glavno sredstvo za deskanje po Internetu. Računalniki so sorazmerno dragi, njihova uporaba in vzdrževanje sta lahko težavna, razširjeni so v manjšem številu gospodinjstev, kar omejuje število ljudi, ki imajo dostop do lokalnega informacijskega omrežja. Ob tem je potrebno opozoriti še na dejstvo, da ni vsak računalnik primeren za vključitev v omrežje. Biti mora namreč dovolj zmogljiv, imeti mora hiter modem in povezavo z Internetom. Le del računalnikov v slovenskih gospodinjstvih ustreza tem kriterijem. Zaradi tega bi bilo v lokalnih skupnostih, ki se bodo odločile za oblikovanje vizije in strategije razvoja svoje skupnosti v pametno skupnost, potrebno izboljšati dostop do Interneta ali do lokalnega informacijskega omrežja z brezplačnimi ali cenenimi naročninami za Internet ali z javno dostopnimi kioski v knjižnicah, centrih skupnosti in ostalih javnih zgradbah (Trček, 2001).

Upravičeno lahko pričakujemo, da se bo v bližnji prihodnosti, ko bo postal glavni posredovalec digitalni TV sprejemnik, problem dostopa na lokalno in globalno informacijsko ter komunikacijsko omrežje v Sloveniji bistveno omilil. Predpostavljamo, da bodo začeli kabelski in telefonski operaterji ponujati stroškovno zanimiv celovit paket povezav z informacijskim in komunikacijskim omrežjem, podobno kot danes zagotavljajo kabelsko ali telefonsko storitev. Na ta način se bodo izboljšale možnosti za dostop do informacijskega in komunikacijskega omrežja lokalne skupnosti tudi za manj premožne prebivalce.

Ko bo razrešen problem infrastrukture in dostopovnih točk, se bodo lokalne skupnosti lahko usmerile k razvoju sprotnih (on-line) aplikacij, ki predstavljajo jedro koncepta pametne skupnosti. Z ozirom na to, da zagotavlja Internet uporabnikom dostop do globalne in vedno bolj rastoče baze informacij, bi se morale pametne skupnosti usmeriti na dopolnjevanje globalne internetske informacijske baze s podatki in aplikacijami, uporabnimi za njihovo specifično lokalno skupnost, kot npr. viri lokalne oblasti, sprotne javne storitve (plačevanje računov za vodo ali pridobivanje gradbenega dovoljenja), seznam dogodkov v skupnosti itd.

3.3. DELO IN DELOVNA MESTA

3.3.1. Globalni trendi razvoja delovnih mest

Globalizacija je proces, ki najbolj dejavno spreminja podobo sodobnega sveta. Posredno je zaslužna tako za razpad sorealističnih režimov in tudi za pospešen proces evropske integracije. Le-ta je na ekonomski ravni odgovor na čedalje močnejša gospodarstva in dejstvo, da je zaradi razvoja komunikacij in informacijske tehnologije svet postal »globalna vas«. Dobo globalizacije označujejo nove tehnološke in kapitalske povezave ter nova svetovna delitev dela. Zaradi znižanja cen transporta se del zlasti delovno intenzivne industrije iz razvitih seli v manj razvite države s poceni delovno silo, kapital, informacijska tehnologija in odločanje pa ostaja v vedno širšem krogu razvitih držav. Poglavitni dejavnik razvoja niso več toliko surovine in energija, temveč človeški potencial (ki ustvarja informacijsko tehnologijo) in kapital. Oba sta prostorsko zelo premakljiva in zato se lahko selita, kamor hočeta. Še vedno pa so najugodnejše lokacije v velikih urbanih aglomeracijah s kvalitetno infrastrukturo in logistiko in organizacijo.

Ena od temeljnih značilnosti globalizacije je povezovanje gospodarskih in negospodarskih subjektov v velike korporacije, s tem pa posredno tudi izrazita koncentracija v najpomembnejša jedra, ki imajo na voljo poleg infrastrukturnih možnosti še posebej tudi druge privlačne elemente, kot so kakovostno bivalno okolje, ustrezno organizacijsko shemo, dostopnost do virov izobraževanja, oskrbe, potrošnje, različnih storitev, finančnih in poslovnih servisov in podobno. Delovno mesto prihodnosti zahteva torej obsežno, zahtevno in kvalitetno logistično podporo, ki jo je lažje zagotoviti v večjih središčih z ustreznim servisom kot pa v manjših središčih. Delitev dela se bo še veliko bolj kot sedaj odvijala tudi na mednarodni ravni. Zato so za razvoj delovnih mest ključnega pomena dobra infrastrukturna

povezanost, tehnološki razvojni in izobraževalni centri, ki bodo izobraževali in usposabljali ne le mlade generacije, temveč vse ostale. Tudi za uspešnost razpršenih delovnih mest, ki jih omogoča sodobna telekomunikacijska tehnologija je odločilnega pomena bližina tehnoloških in izobraževalni centrov, kakor tudi ostalih oblik logistične podpore oziroma različnih servisov, ki omogočajo posamezniku ustrezno kakovost bivanja in dela (Mlinar, 1994).

3.3.2. Smeri gospodarskega razvoja Slovenije

V obdobju po osamosvojitvi in postopnem vključevanju v evropske integracijske procese ima Slovenija naslednje značilnosti gospodarskega razvoja:

- nazadovanje deleža zaposlenih in tudi manjši delež dodane vrednosti v kmetijstvu (sedaj 6.4 % v kmetijstvu in 36.8 % v industriji) ter povečanje deleža zaposlenih v terciarnih dejavnostih (56.8%) in tudi rast dodane vrednosti v tem sektorju. Pri tem je med terciarnimi dejavnostmi še vedno prevladujejo tradicionalne storitve (turizem, gostinstvo, promet), v razvitih članicah EU pa predvsem finančne in poslovne storitve
- močno zmanjšanje števila zaposlenih zaradi novih tehnologij ter zaradi izgube trgov v 10 letih za skoraj 26 %)
- lastniško preoblikovanje podjetij
- razpad velikih podjetij, njihovo razbitje zaradi tehnološko-kapitalskih težav, privatizacije in različnih špekulacij
- pojav prostih tržnih niš, predvsem na področju informacijske tehnologije
- izrazito povišana cena okolja in ekoloških problemov
- izrazito povečevanje razlik med posameznimi regijami
- sorazmerno visoka stopnja brezposelnosti, posebno med mladimi in slabše kvalificiranimi
- spreminjanje vrednosti in teže lokacijskih dejavnikov
- spreminjanje socialne države v socialno družbo.

3.3.3. Pregled po statističnih regijah

Tabela 4: Izbrani ekonomski in demografski kazalci po statističnih regijah

Statistična regija	Površina km ²	Število Prebivalcev 1997	gostota	brezposelnost	Študento v 1000 na	% z visoko izobrazbo	BDP na osebo v USD
<i>Pomurska</i>	1369	125957	92	18.7	18.7	5.1	7371
<i>Podravska</i>	2169	320072	148	22.0	22.2	7.9	7768
<i>Koroška</i>	1040	73973	71	13	24.2	6.6	8169
<i>Savinjska</i>	2352	256965	109	16.7	22.7	6.8	8953
<i>Zasavska</i>	264	46894	178	19.2	23.3	6.2	7999
<i>Posavska</i>	885	70359	80	15.9	20.3	5.5	8582
<i>Dolenjska</i>	1692	106026	63	10.4	23.2	6.5	9274
<i>Osrednja</i>	3538	516989	146	11.0	28.5	13.4	12169
<i>Gorenjska</i>	2137	195823	92	12.6	26.9	8.6	8751
<i>Notranjska</i>	1456	50431	35	12.5	23.3	7.2	8033
<i>Goriška</i>	2326	120439	52	9.2	24.7	8.5	9341
<i>Obalna</i>	1045	102920	98	10.6	25.1	10.7	9687
SLOVENIJA	20273	1986848	98		24.6	9.0	9471

Viri: Poročilo o človekovem razvoju, 1999, Ljubljana, str. 36-64

Med posameznimi statističnimi regijami in še bolj med posameznimi območji v Sloveniji so velike razlike tako v sedanji strukturi, kakor (še bolj) v razvojnih možnostih. Pri tem opazno odstopata

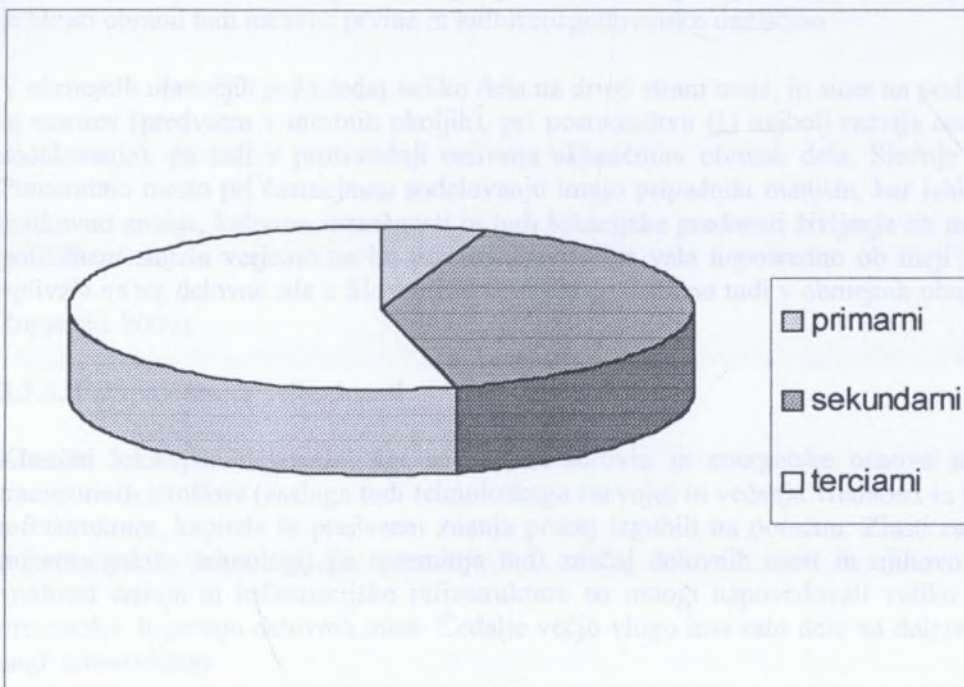
predvsem območji širše Ljubljanske regije (oziroma Osrednje Slovenije) ter manjše območje Kopa (Obalno-kraška regija). Območja izrazite terciarizacije so v širši ljubljanski aglomeraciji (na račun državne uprave in tudi zaradi rastočega deleža finančnih in poslovnih storitev, medtem ko je terciarizacija na Koprskem in Goriškem predvsem odraz prometnih, turističnih in trgovinskih dejavnosti ob odprti meji. Nikakor pa ne gre zanemariti tudi možnosti razvoja industrije, saj so nekateri primeri dovolj vzpodbudni in dejansko vlečni konji tudi razvoja drugih dejavnosti v okolju. Primer Revoza in Krke v Novem Mestu, Gorenja v Velenju, Leka v Ljubljani in Iskre v Kranju so dovolj indikativni. Temeljni razvojni problem regij kot so Zasavje, Pomurje, Podravje in tudi Koroška je v šibkih razvojnih potencialih, saj izkazujejo pomanjkanje visoko kvalificiranih kadrov.

3.3.4. Pregled po sektorjih dejavnosti

Primarni, ki obsega kmetijstvo, gozdarstvo in ribištvo, je v Sloveniji nazadoval na sedanjih dobrih 6 odstotkov. Pomen kmetijstva je bistveno večji, če upoštevamo, da je večina kmetov zaposlena tudi izven kmetijstva in da so zaradi majhnih kmetijskih posesti v to prisiljeni. Pomen kmetijstva je tudi v izrazito multiplikativnih učinkih na prostor in krajino, saj je tudi vzdrževalec večine površja države. V perifernih območjih Slovenije predstavlja tudi zlato rezervo za brezposelne, ki se aktivira v času krize. V splošnem je mogoče pričakovati še malenkostno znižanje primarnega sektorja.

Sekundarni, z industrijo, rudarstvom in proizvodno obrtjo, je v obdobju precej hitrega nazadovanja, ki je bil v Sloveniji še pospešen zaradi prej »skrite« brezposelnosti. Tehnološki razvoj je v večini industrijskih panog zmanjšal potrebo po delovnih mestih, hkrati pa zahteva vedno višjo kvalifikacijo. Uspešne panoge kot so farmacevtska, elektronska, avtomobilska industrija so se obdržale praktično v celoti, medtem ko je nazadovalo zlasti rudarstvo (in bo tudi še naprej nazadovalo) ter nekatere panoge predvsem t.i. težke industrije (metalurgija, kovinska industrija, strojna industrija, pa tudi lesna in tekstilna. Nekatere panoge so zaradi relativno visoke cene delovne sile selijo v države t.i. »tretjega sveta« Po zgledu držav EU je mogoče tudi v Sloveniji pričakovati nadaljnje zmanjševanje sekundarnega sektorja.

Grafikon 3: Struktura zaposlenih po sektorjih dejavnosti leta 1998

Terciarni sektor je v izrazitem vzponu že od osemdesetih let dalje. Pričakovati je mogoče zlasti širitev finančnih, poslovnih in različnih servisnih dejavnosti, izobraževanja in zdravstvenosocialnih storitev (glede na vedno večji delež in število ostarelega prebivalstva. Pri tem ne kaže zanemariti tradicionalnih terciarnih dejavnosti, kot so promet, trgovina in podobno. Posebej je treba izpostaviti pomen in vlogo izobraževanja, ki ima tri glavne veje: redno (formalno) od vrta do univerze, ustanove in dejavnosti za sprotno delovno usposabljanje ter ustanove in dejavnosti za izobraževanje v »tretjem« življenjskem obdobju. Izobraževanje in usposabljanje, ki ga opravljajo različne državne, civilne in zasebne ustanove, je ena temeljnih razvojnih dejavnosti in servis vsem ostalim. Perspektivne dejavnosti so poleg tega še posebej na področju informacijskih, bančnih in poslovnih storitev (Boyd, 1999, Strategija gospodarskega razvoja RS, 1995)

3.3.5. Trg delovne sile v EU

Vstop Slovenije v EU bo prinesel opazne spremembe posebej na področju dela in trga dela, tako v celoti, še bolj pa po posameznih območjih. Vrsta služb na in ob mejah z Italijo, Avstrijo in Madžarsko bo prenehala, obenem pa se bodo te dejavnosti nujno okrepile na južnem sektorju ob slovensko – hrvaški meji. Potrebno bo razmeroma obsežno prestrukturiranje in dodatno usposabljanje tega prebivalstva. Obenem se bo odprlo precej (tudi nekaj tisoč) novih delovnih mest za spremljanje in urejanje »evropskih« zadev. Ta delovna mesta bodo zahtevala najprej temeljito interdisciplinarno usposabljanje, nato pa redno izpopolnjevanje na področjih kot so: jezikovno usposabljanje, pravo, ekonomija, prostor, družba, kultura in še druga področja. Univerze in visoke šole bodo imele na tem področju precej dela.

Trg delovne sile bo v EU liberaliziran (če odštejemo verjetna prehodna obdobja), kar pomeni prosto pretakanje glede na ponudbo in povpraševanje. Za uspešno uveljavitev bo slovenska delovna sila potrebovala torej najkakovostnejše temeljno, dodatno in sprotno izobraževanje ter usposabljanje na različnih področjih (Kajzer, 1998). Privlačni element lociranja dejavnosti, še posebej tistih z visoko dodano vrednostjo, bo torej v prvi vrsti razpoložljiva kakovostna delovna sila s primerno ceno, materialna in družbena infrastruktura, sprejemljivi ekološki stroški ter kakovost bivalnega okolja. Prostor v informacijski dobi ni manj, je pa drugače pomemben. V splošnem je mogoče reči, da pridobivajo na pomenu tiste prvine, ki jim je človek s svojo dejavnostjo dodal največjo vrednost, a jim je hkrati ohranil tudi naravne prvine in kulturnozgodovinsko dediščino.

V obmejnih območjih je že sedaj veliko dela na drugi strani meje, in sicer na področju različnih uslug in storitev (predvsem v mestnih okoljih), pri posredništvu (ki najbolj razvija čezmejno gospodarsko sodelovanje), pa tudi v proizvodnji oziroma »klasičnih« oblikah dela. Slednje opazno nazadujejo. Pomembno mesto pri čezmejnem sodelovanju imajo pripadniki manjšin, ker lahko najboljše vnovčijo jezikovno znanje, kulturne razsežnosti in tudi lokacijske prednosti življenja ob meji. Odprava meje v političnem smislu verjetno ne bo povzročila večjega vala neposredno ob meji in takoj, temveč bo vplivala na trg delovne sile v Sloveniji v celoti in posledično tudi v obmejnih območjih (Bufon, 1997, Zupančič, 2000).

3.3.6. Delovna mesta prihodnosti

Klasični lokacijski dejavniki, kot so bližina surovin in energetske osnove so zaradi zniževanja transportnih stroškov (zasluga tudi tehnološkega razvoja) in večanja vrednosti in pomena tehnologije, infrastrukture, kapitala in predvsem znanja precej izgubili na pomenu. Zlasti razvoj proizvodnih in informacijskih tehnologij pa spreminja tudi značaj delovnih mest in njihovo lokacijo. Glede na vrednost znanja in informacijske infrastrukture so mnogi napovedovali veliko individualizacijo in prostorsko disperzijo delovnih mest. Čedalje večjo vlogo ima zato delo na daljavo (tudi: teledelo, od angl. teleworking).

3.3.6.1. Delo na daljavo

Čeprav delo na daljavo ni nov pojav, je neizpodbitno dejstvo, da postaja množičen pojav šele s pospešeno informatizacijo. Pri definiciji tega pojava moramo opozoriti na dejstvo, da gre pri tem za način opravljanja dela in ne zaposlitev kot tako. Večina definicij se strinja s tem, da gre za delo, ki ga neka oseba deloma ali v celoti opravlja na lokaciji, ki ni značilno delovno okolje, in pri tem uporablja telekomunikacije. Razlikovati je mogoče šest različnih oblik dela na daljavo (tudi: teledela):

1. delo na domu;
2. delo na lokacijah, ki so običajno bližje kot tradicionalna delovna okolja:
  - v informacijskih pisarnah, ki so v lasti lokalnih skupnosti v soseščini in ki ponujajo potrebno opremo za delo na daljavo, katero si delijo različni uporabniki;
  - v tako imenovanih satelitskih pisarnah, kjer gre za dislocirane, teritorialno oddaljene oddelke delovnih organizacij, ki pa so informacijsko povezane z centralno lokacijo konkretne organizacije;
  - v »tele-kočah«, nekakšni nadgradnji informacijskih pisarn, kjer ponujajo ob informacijski opremi tudi potrebno podporo pri izobraževanju ter pomoč pri reševanju konkretnih problemov (ta način organiziranja se predvsem uporablja za uvajanje dela na daljavo v oddaljenih ruralnih območjih);
3. delo na daljavo v novih delovnih okoljih, kjer telekomunikacijska opremljenost to omogoča:
  - v »telecentrih« – gre za podobne oblike kot so satelitske pisarne, le da niso nujno blizu bivalnega okolja, običajno so vodeni s strani zunanjih organizacij in ne s strani matične delovne organizacije;
  - v klicnih »call« centrih, kjer gre za različne oblike informacij in storitev, posredovanih s pomočjo telefonskega omrežja;
4. mobilno in nomadsko delo na daljavo na spreminjajočih se lokacijah;
5. transnacionalno in »off-shore« delo na daljavo;
6. in delo na daljavo, ki ne potrebuje uporabe informacijskih tehnologij.

Seveda smo s tem zajeli najpogostejše, nikakor pa ne vse oblike sedanjega in bodočega dela na daljavo. Sociološko gledano je potrebno večjo pozornost nameniti analizam novih delovno-bivalno-prostočasovnih okoljem, ki omogočajo večjo fleksibilnost prostorsko-časovne organizacije tako dela kot tudi družbenega delovanja nasploh. V nadaljevanju so podane temeljne prednosti in pomanjkljivosti dela v teh novih delovnih okoljih (več glej v Trček, 2000).

3.3.6.2. Prednosti dela na daljavo za delavce

- avtonomija odločanja o razporeditvi delovnega časa
- finančno-časovni prihranek, ki je posledica dejstva, da ni več prevoza na delo
- fleksibilni delovni čas jim omogoča boljše izkoriščanje časa, namenjenega družini, zabavi, rekreaciji – skratka, boljši izkoristek časa za regeneracijo
- delo na domu praviloma omogoča tudi boljše delovne pogoje, mir in tišino, ki omogoča večjo koncentracijo in posledično višjo produktivnost
- možna je tudi delokalizacija dela; delavec lahko ohrani zaposlitev tudi, če se preseli oziroma tudi če je prostorsko mobilen
- višjo stopnjo zadovoljstva delavcev s svojo zaposlitvijo
- samozaposleni lahko opravljajo večje število pogodbenih del in se povezujejo v omrežja
- zaradi svoje fleksibilnosti se hitreje odzivajo na nove potrebe na trgu

3.3.6.3. Slabosti dela na daljavo za delavce

- delavci običajno delajo več kot ostali
- zmanjševanje obsega časa za druge dejavnosti, in celo izkoriščanje drugih družinskih članov
- razkorak med pričakovanimi in dejanskimi dohodki
- zmanjševanje stikov med sodelavci vodi do zmanjševanja skupinske solidarnosti
- skrb za opremo in prostore

- delodajalci lahko prepovedo uporabo računalniške opreme za vse s konkretnimi delovnimi nalogami nepovezanimi dejavnostmi
- velika odvisnost od tehnične in programske podpore, skrb za odpravljanje zastojev in napak
- vprašanje varnosti pri delu in kakovosti bivalnega okolja

3.3.6.4. Prednosti dela na daljavo za delodajalce

- omogoča dolgoročno zniževanje stroškov za pisarniške kapacitete in njihovo vzdrževanje
- zmanjšana potreba po delovnih prostorih in boljša izkoriščenost obstoječih
- izrazito zmanjšajo stroški nadomestila prevozov
- zmanjšanje prekinitev in motenj med delom, ki so značilne za klasične oblike dela
- povečana produktivnost in kvaliteta dela
- delavci so bolj zadovoljni s svojim delom glede na ostale zaposlene
- možna je večja izkoriščenost potencialnih znanj
- fleksibilnost časovno-prostorske organizacije dela na daljavo omogoča enostavnejše zadovoljevanje potreb po specifičnih profilih zaposlenih
- razširja krog potencialnih zaposlenih z vključevanjem prostorsko mobilnostno omejenih skupin (hendikepirani, mlade družine, zaposlenih iz ruralnih predelov...)
- oblikuje dejanski globalni trg delovne sile, ki vključuje potencialno delojemalce iz vseh primerno informatiziranih držav

3.3.6.5. Pomanjkljivosti in pasti dela na daljavo za delodajalce

- dodatno operativno načrtovanje pri uvajanju dela na daljavo
- zagotoviti ustrezno predpripravo, ki vključuje izobraževanje bodočih delavcev na daljavo
- zagotavljanje nenehno dostopne tehnične in vsebinske pomoči, ki zagotavlja v najkrajšem možnem času odpravljanje morebitnih napak v delovanju strojne in programske opreme ter reševanje z delom povezanih vsebinskih »ozkih grl«
- zagotavljanje kvalitetne, za uporabo enostavna in glede ukazov razumljive programske opreme
- izguba nadzora nad delom

3.3.6.6. Možnosti za razvoj dela na daljavo v Sloveniji

Naraščajoče možnosti in potrebe po fleksibilnejšem delovnem mestu in času odpirajo na različnih področjih, predvsem pa v okviru uslužnostnih dejavnosti vrsto novih delovnih mest, v zameno za izgubljanjem le-teh na t.i. »klasičnih«, torej proizvodnih področjih. Prve znanilce dela na daljavo je bilo zaslediti že v osemdesetih letih v okvirih t.i. »celične proizvodnje«, kjer pa je šlo predvsem za prostorsko razselitev manj zahtevnih postopkov v industrijskih obratih.

Ključni problem informatizacije Slovenije ni v pomanjkanju informacijskih znanj in računalniško-telekomunikacijski neopremljenosti, ampak v pomanjkanju informacijsko-razvojnih politik na različnih teritorialnih ravneh, ki bi ta pretežno neizkoriščena znanja in opremo napolnile z vsebinami. Prihajamo namreč v stadij, ko se bo populacija potencialnih uporabnikov interneta (samo)zapolnila, kar pomeni, če nekoliko grobo poenostavimo, da bo informatizirano približno 40% celotne populacije, ki bo po demografsko-strukturalnih karakteristikah »običajnih« uporabnikov kazala neuravnovešeno podobo. Iz informatizacije bodo izključeni seveda tisti, ki so izključeni tudi v informacijsko bolj razvitih okoljih brez ustreznih informatizacijsko-razvojnih politik (starejši, hendikepirani, nižje izobraženi, etnične manjšine, gospodinje, prebivalci ruralnih predelov) (Vehovar, 1998).

3.4. SPREMINJANJE SOCIALNE STRUKTURE PREBIVALSTVA

3.4.1. Značilnosti socialnega preslojevanja v Sloveniji: dediščina preteklosti

Socialistične družbe so težile k socialni izenačenosti, k brezrazredni družbi. Težnje se niso nikjer uresničile in je povsod prihajalo do sorazmerno opaznih razlik tako znotraj uradno enotnega »delavskega« razreda, še bolj pa med posameznimi predeli. Regionalna socialna diferenciacija je bila pogosto večja od slojevske. Ob tem je treba vsekakor upoštevati tudi socialno razslojenost pred drugo svetovno vojno. Slovenska družba je bila še pretežno agrarna, vendar z že pomembno razvito industrijo, obrtjo in tudi terciarnimi dejavnostmi. Socialno stratifikacijo in nadaljnje spreminjanje družbene strukture je zavrta vojna in po njej sledeči socialistični družbeni red, ki je spremenil tok družbenih procesov.

Več kot 50 % aktivne populacije je bila po drugi svetovni vojni še kmečke. Zaradi razlastitev večjih posestnikov in deset hektarskega maksimuma se je posestna struktura drobila; kmetijski obrati so bili čedalje manjši, število parcel se je povečevalo in njihova povprečna površina zmanjševala. Pomembna razlika Slovenije od večine socialističnih držav pa je bila, da so kmetije ostale v zasebni lasti. Kmetijstvo kot dejavnost v doktrini socialističnega družbenogospodarskega razvoja ni imela prioritete. Pomembnejša in najbolj vzpodbujevana je bila industrija oziroma sekundarni sektor razvoja. Pospesena industrializacija je sprožala tudi pospešeno deagrarizacijo. Kmečka delovna sila se je pričela posebej po šestdesetih letih množično zaposlovati v industriji in drugih neagrarnih dejavnostih. Kmetijstvo je zaradi splošne modernizacije potrebovalo čedalje manj delovne sile, posest se ni povečevala in dostikrat je bilo prav delo v tovarni za kmeta edina resna priložnost, da je lahko moderniziral kmetijo. Za generacijo, ki je bila večinoma brez poklicne kvalifikacije, je bilo dobrodošlo katerokoli delo. Naslednja generacija je bila večinoma že poklicno kvalificirana in je pričela izbirati delo glede na izbrani poklic in izobrazbo. Za doseganje delovnih mest ter še posebej ustreznih delovnih mest so se izoblikovale široke cone delovnih migracij. Delavsko kmečka struktura je bila na podeželju prevladujoča že v sedemdesetih letih in je bila posebej stabilna v predelih, kjer so za potrebe zaposlitve manj kvalificirane delovne sile v bližini postavile male industrijske obrate. Mešana delavsko kmečka struktura je tedaj zagotavljala poselitev bolj oddaljenih podeželskih predelov. Toda na ta način je čedalje več kmečke zemlje prehajalo v nekmečke roke ter se je pričela tudi opuščati. Socialne razlike med kmeti in polkmeti so se ves čas povečevale. Posebej v območjih bližje mest in ob ugodnih prometnih zvezah se je na podeželju naselilo čedalje več povsem nekmečkega prebivalstva (tipična suburbanizacija) in socialno stratifikacijo podeželja samo še okrepilo in povečalo njegov multifunkcionalni pomen podeželskega prostora. Obenem je povečeval in utrjeval mestni način življenja tudi na podeželju (Klemenčič, 1971).

Nagla, načrtna in pospešena industrializacija je sprva močno okrepila delavske sloje, z specializacijo in višanjem zahtevnosti pa privedla do čedalje večje socialne stratifikacije znotraj sloja. Oblikoval se je sloj višjega uradništva in izobraženstva v terciarnem in posebej v kvartarnem sektorju ter tehnične inteligence in managementa v sekundarnem sektorju ter del obrtnikov in zasebnih podjetnikov, ki je bil po načinu življenja podoben nižjemu srednjemu sloju v kapitalističnih državah. Višjega sloja je bilo malo in so ga sestavljali managerji in politična elita. Industrializacija je skupaj z ostalimi dejavnostmi pritegnila v svoje vrste večino delovne sile in nekaj desetletij Slovenija ni imela brezposelnih. Pri tem je treba posebej omeniti prikrito brezposelnost, ki so jo pokrivali dohodki od dela v tujini, bodisi sezonsko, začasno ali celo dnevno (v obmejnih območjih). Socialistična doba uradno ni imela revnih, čeprav so obstajali sloji in skupine družbeno izključenih: ostareli in osamljeni v oddaljenih podeželskih območjih, skupine romskega prebivalstva ipd. Posebno skupino so predstavljali priseljenci iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Brezposelnost se je pričela pojavljati v osemdesetih letih in se nato stopnjevala.

Tehnološke inovacije in avtomatizacija proizvodnje je zmanjševala potrebe po delovni sili, obenem pa večala kvalifikacijske potrebe zaposlenih. Obenem so se odpirala nova področja dela, posebej v storitvenem (terciarnem) sektorju. Sledila je torej terciarizacija socialnoekonomske strukture, ki pa ji je časovno hitro sledila doba pospešene informatizacije in s tem nastop informacijske družbe. Terciariizacija je povečala socialne razlike in okrepila predvsem zametek srednjega sloja in ga postopoma spremenila v številčen, dobro zastopan sloj.

3.4.2. Posebnosti socialne preobrazbe v tranzicijskem obdobju

Spremembe gospodarskega in političnega sistema na prelomu iz osemdesetih v devetdeseta leta sovpadajo s terciarizacijo družbe v ekonomskem in informatizacijo v tehnično-komunikacijskem smislu, z evropsko integracijo kot političnim okvirom ter globalizacijo ekonomskih odnosov na svetovni ravni. S pospešenim prehodom iz socializma nazaj v kapitalizem so se odprle tudi možnosti hitrega socialnega razslojevanja. Poglavitni dejavniki zanj so bili privatizacija, denacionalizacija, odprte možnosti domačih in (precej manj) tujih vlaganj in nakupov in slednjič postopna internacionalizacija ekonomskih odnosov z uveljavljanjem prostega trga. V razmeroma kratkem času je manjše število ljudi naglo obogatelo, bodisi kot lastniki proizvodnih sredstev, delnic, kapitala in nepremičnin. Zaradi interesov posameznikov pri lastninjenju je šlo precej podjetij v stečaj. Število brezposelnih se je pričelo naglo povečevati zaradi tehnoloških presežkov, stečajev in drugih procesov predvsem v industriji in rudarstvu. Obenem se je močno okrepil terciarni sektor, v katerem so pričeli prevladovati zasebna manjša družinska podjetja. Močno pa se je okrepil tudi nekdanji kvartarni sektor (šolstvo, zdravstvo, uprava, socialne dejavnosti, družbeni servisi, politika), sedaj pač del terciarnega sektorja. Le-ta je pridobil tudi z razvojem zavarovalništva, bančništva in različnih drugih oblik ekonomskega nematerialnega poslovanja. Brezposelnost je prizadela predvsem manj kvalificirano in že nekoliko starejšo delovno silo, regionalno pa predvsem periferna in obmejna območja. Razlike med območji in regijami so se pričele povečevati pri skoraj vseh elementih ekonomske primerjave. Najslabše je bilo v Podravju in Pomurju ter mestoma na Dolenjskem, najboljše pa na območju Ljubljane, Kopra in Nove Gorice. Območja stare industrije in rudarstva ter izrazito na industriji grajeno gospodarstvo je nekatere predele močno prizadelo tudi v mestnih okoljih: Jesenice, Maribor, Ravne, Tržič ipd. S tem se je pričel širiti delež ljudi pod pragom revščine. Oblikoval se je sloj socialno odrinjenih in revnih. Socialna stratifikacija se je v kratkem tranzicijskem obdobju močno povečala in pričeli smo dobivati značilne sloje in skupine, kot jih poznajo zahodne družbe, ki imajo na tem področju več kot dvestoletno tradicijo (Klemenčič, 1992). Izjema je bil le sloj zelo bogatih, ki se v slovenskih razmerah še ni pojavil.

3.4.3. Oblikovanje socialnih slojev in skupin v informacijski družbi

Globalizacija in evropski politični, gospodarski in pravni okvir bodo verjetno prinesli nadaljnje povečevanje razlik med socialnimi skupinami in sloji, kar je mogoče domnevati na podlagi ekstrapolacije evropskih razmer v slovensko okolje, z upoštevanjem nekaterih posebnosti strukture in mednarodnega položaja Slovenije. Na nadaljnje socialno razslojevanje bodo najbolj vplivale tuje naložbe in nadaljnja socialna diferenciacija med domačimi lastniki podjetij in nepremičnin (doma in v tujini). Izrednega pomena je organiziranost in moč združenih slovenskih podjetij ter uspešen prodor na tuja tržišča, saj bi na ta način zadržali lastnike in ključno managersko strukturo v domačem okolju. Združevanja podjetij tem težnjam niso najbolj naklonjene, saj se sloj bogatih na ta način tanjša in odliva iz slovenskega prostora. Sloj bogatih bo verjetno ostal še naprej sorazmerno maloštevilčen, vendar bodo posamezniki v njem še bogatejši. Za širjenje tega sloja je slovensko okolje slejkoprej premajhno. Zelo pomembno pa je ohranjanje sorazmerno močnega in stabilnega srednjega sloja, saj na njem temelji tudi terciariziranost družbe in končno njena socialna stabilnost. Žal je treba ugotoviti določeno proletarizacijo nižjega srednjega sloja. Obenem se rahlo povečuje sloj socialno izključenih, ki praviloma žive pod pragom revščine. Gre največ za starejše in manj kvalificirano prebivalstvo, novejšje priseljence na delih, ki jih domačini nočejo več opravljati, del beguncev in azilantov, skupine Romov ipd. Posebej je treba opozoriti na povečevanje razlik v socialni strukturi med območji, kjer periferna območja kljub izdatnim strukturnim pomočem težko prebijejo k boljšim razvojnim možnostim. Verjetno bo prišlo do opaznejše socialne stratifikacije tudi znotraj urbaniziranih območij in na tej podlagi do oblikovanja socialno opredeljenih četrti. Nadaljnje povečevanje finančnih izdatkov za izobraževanje ima posebej za socialno šibkejše socialne sloje negativne učinke, saj si ga ne morejo privoščiti. Izobrazba in ustrezne delovne kvalifikacije pa so v čedalje večji meri pogoj uspeha in s tem tudi boljšega socialnega položaja. Zato obstaja precejšnja verjetnost, da se bo najnižji sloj številčno rahlo okrepil na račun srednjega.

Povečana socialna stratifikacija je pomemben dejavnik selitvene mobilnosti in trga z nepremičninami. Slovenija je tu precej posebna in utegne to specifično tudi (bolj ali manj) obdržati. Socialna kohezija je

zaradi dobrega medsebojnega poznavanja, zvez, sorodstev in drugih vzvodov zadrževanja medsebojne povezanosti, ter obenem zaradi tradicije skromne prostorske mobilnosti znotraj slovenskega prostora, v primerjavi z evropskimi razmerami še dokaj visoka. Informatizacija ne bo nujno zmanjševala te kohezije, temveč jo utegne celo povečevati.

3.5. URBANI RAZVOJ

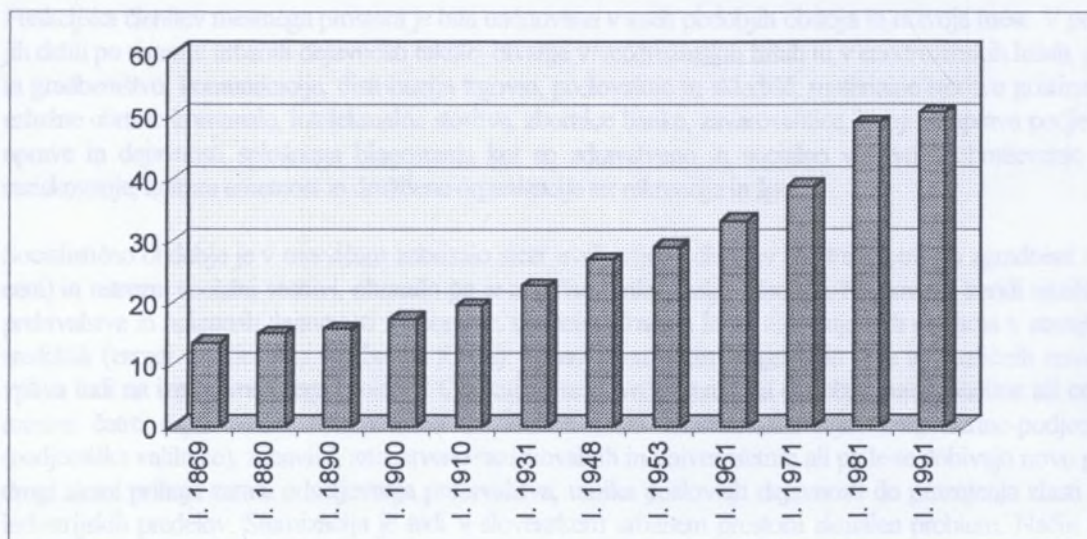
3.5.1. Evropsko omrežje mest in Slovenija

Ko govorimo o slovenskem omrežju mest v kontekstu našega vključevanja v EU, je potrebno to omrežje obravnavati v okviru konceptov prostorskega razvoja Evropske unije. V preteklosti je bilo veliko različnih strokovnih pogledov na prostorski razvoj. Vrstile so se ideje kot so na primer »urbana os London-Milano« (evropska banana), pa zamisel o »Evropi metropol«, torej predvsem razvoja velikih mest, pa razvoj mest in regij, ki ga goji zaradi svoje urbane strukture predvsem Nemci, pa »Mediterranski modri lok«, ki je pisan na kožo Španije, južne Francije in Italije (Ravbar, 1997). Take in še druge zasnove se postopoma povezujejo z močnimi transportnimi koridorji, ki s svojimi tipalkami segajo tudi v naš prostor s 5. in 10. evropskim koridorjem.

Poselitvena politika izhaja iz prevlade urbanih struktur, močnega prepletanja poselitvenih sistemov, prostorske delitve dela in naraščajoče izmenjave storitev med regijami. Evropa opozarja na mednarodni pomen in funkcijo večjih centrov. Zastavljeni cilji morajo upoštevati predvsem krepitev evropskih mest v policentrični sistem, ki naj bi bili »motorji regionalnega razvoja«. Že leta 1989 je bila v okviru Evrope dvanajsterice izdelana funkcijska hierarhična študija večjega števila evropskih metropol z najmanj 200.000 prebivalci. Takih mest je v Evropi vsaj 280 (EG-Regionalpolitik, 1994).

Slovenski urbani sistem je relativno slaboten. Glavno mesto Slovenije Ljubljana ima blizu 300.000 prebivalcev, sledi mu Maribor z več kot 100.000 prebivalci, 12 mest ima več kot 10.000 prebivalcev, 20 mest več kot 5.000 prebivalcev in 21 mestnih naselij z manj kot 5.000 prebivalci (Ravbar, 1998, Vrišer, 1998). Glede na pospeševalno vlogo mest v regionalnem razvoju so medmestne (mrežne) povezave več kot dobrodošle. S tega vidika bi lahko povezana središča Koper-Ljubljana-Maribor postali poli nosilne razvojne osi in večje prostorske kohezije Slovenije.

Grafikon 4: Naraščanje urbanega prebivalstva v obdobju 1869-1991

Vir: Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije, 1997, (ur, Ravbar & Gulič)

Med pospeševalce mestnega razvoja se štejejo naslednji kazalci: regionalno prebivalstvo in njegova rast, sedeži internacionalnih družb, infrastruktura in tehnične aktivnosti in tehnopoli (podjetniške

valilnice), mednarodne šole (tak izrazit primer krepitve funkcije mesta je Bled z šolo menedžmenta), število naseljenih inženirjev in tehnikov, sedeži raziskovalnih organizacij, univerz in visokih šol, sedeži bank in finančnih institucij, obstoj letališča, obstoj kulturnega okolja, tradicija sejmov in kongresov, sedeži založb in število edicij, telekomunikacijski centri, ekonomska moč domačih podjetij, arhitekturna podoba mesta, naravna in kulturna dediščina ter prijaznost okolja.

3.5.2. Urbanizacija, suburbanizacija, reurbanizacija

Mestni način življenja v sedanji družbi (in v bodočnosti še bolj) odločno prevladuje. Vendar je Slovenija sorazmerno šibko urbanizirana dežela. Urbanizacija (priseljavanje ljudi s podeželja v mesto) ima naslednje motive: prepričanje ljudi, da v mestu obstojajo veliko večje možnosti za dobro življenje, večji izbor delovnih mest, boljše sodobnejša stanovanja, večje možnosti za izobraževanje in kulturno udejstvovanje, višji dohodki, skratka večji izbor življenjskih možnosti in s tem višja kakovost življenja. Rast mest je bila najbolj zaznavna do osemdesetih let, nato se je pričela umirjati. Pobudo je prevzel obratni proces – suburbanizacija (priseljavanja meščanov na obrobje mest, kjer so večje možnosti za graditev stanovanj in hiš v mirni naravi, v zelenju, še vedno relativno ugodna razdalja do delovnega mesta). Suburbanizacija omogoča kombinacijo uživanja ekonomskih prednosti, ki jih nudi bližina večjega centra/mesta in bivanjskih prednosti, ki jih nudi bivanje v relativno mimem podeželskem okolju. Suburbanizacija je tudi selitev delovnih mest, na primer trgovine, obrti in servisov na mestno obrobje ali podeželje (Ravbar, 1995).

V Sloveniji manj zaznavna, vendar že prisotna pa je reurbanizacija, to je preseljevanje ljudi nazaj v mesto. Preseljujejo se predvsem ljudje, ki na obrobju mest pogrešajo socialne, kulturne in druge kontakte in, ki imajo tak socialni in ekonomski status, da si lahko privoščijo izjemno kakovostno mestno stanovanjsko okolje.

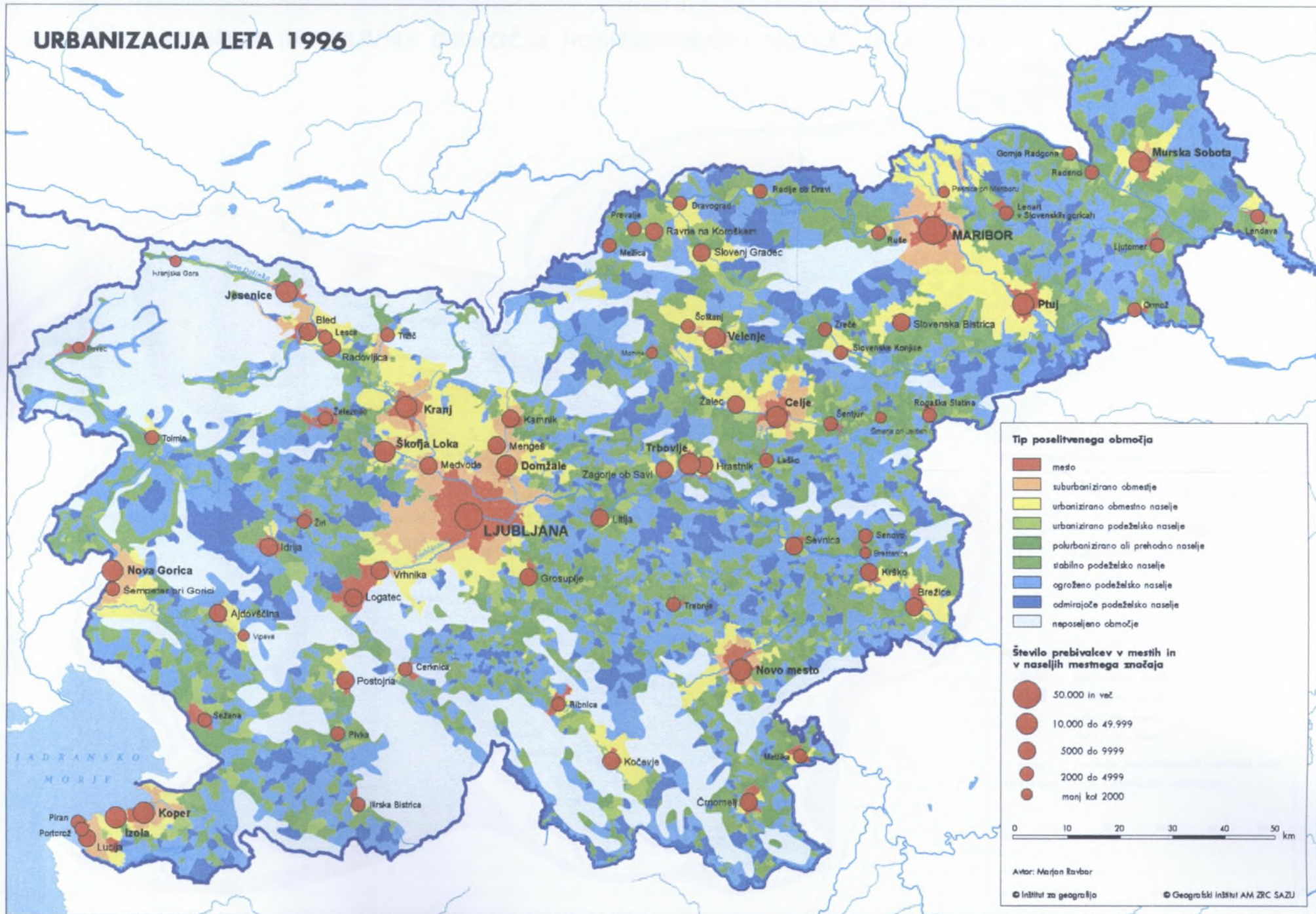
Oblikujejo se funkcijsko in čedalje bolj tudi fizično povezane mestne aglomeracije, ki združujejo mesta in suburbanizirana območja. Mesta se torej regionalizirajo. V kontekstu mestnih regij govorimo o aglomeraciji ali koncentraciji ljudi, delovnih mest, bančništva in finančnih storitev, visokega šolstva in znanosti, specializiranega vrhunskega zdravstva in drugih uslug, višje kulturne ponudbe in podobno (Regionalni razvoj v Sloveniji, 2000).

3.5.3. Funkcijska členitev mestnega prostora

Funkcijska členitev mestnega prostora je bila načrtovana v vseh obdobjih obstoja in razvoja mest. V preteklosti so jih delili po sistemu urbanih dejavnosti takole: bivanje v večdružinskih hišah in v enodružinskih hišah, proizvodnja in gradbeništvo, komunikacije, distribucija trgovin, poslovalnic in skladišč, materialne storitve gostinstva, drobne uslužne obrti in komunale, intelektualne storitve, zbornice banke, zavarovalnice, biroji in uprave podjetij ter javne uprave in dejavnosti splošnega blagostanja kot so zdravstveno in socialno varstvo, izobraževanje znanost in raziskovanje, kultura umetnost in družbene organizacije ter rekreacija in šport.

Socialistično obdobje je v marsičem zabilisalo sicer uveljavljeno členitev mestnih četrti po zgradbeni strukturi (in ceni) in ustrezni socialni sestavi, ohranilo pa je različne funkcionalne členitve. Najnovejši trendi umika mestnega prebivalstva in nekaterih dejavnosti na obrobje, denacionalizacija in ne nazadnje tudi draginja v starejših mestnih središčih (zaradi vzdrževanja stavbnega fonda). Spremenjen način življenja in dela ter različnih navad bistveno vpliva tudi na izrabo mestnega prostora. Oblikujejo se nove, za prejšnja obdobja manj značilne ali celo neznanne mestne četrti (npr. velika nakupovalna središča z vrsto uslužnostnih dejavnosti, obrtno-podjetniške cone (podjetniške valilnice), zabavišč, znanstveno-raziskovalnih in univerzitetnih ali pa le-te dobivajo novo podobo. Na drugi strani prihaja zaradi odseljavanja prebivalstva, umika poslovnih dejavnosti do praznjenja zlasti starejših in industrijskih predelov. Slumizacija je tudi v slovenskem urbanem prostoru aktualen problem. Način življenja in dela, vrednote in navade informacijske družbe z združevanjem bivalnih, delovnih in rekreacijskih (pa tudi drugih) funkcij terja tudi prenovljeno podobo mestnih četrti, primernih svoji funkciji. Posebej je treba opozoriti na rastočo vlogo poslovnih središč, diplomatskih četrti in podobno, kar se nanaša predvsem na Ljubljano (Pak, 2000, Rebernik, 2000).

URBANIZACIJA LETA 1996

Tip poselitvenega območja

- meso
- suburbanizirano območje
- urbanizirano obmestno naselje
- urbanizirano podeželsko naselje
- polurbanizirano ali prehodno naselje
- stabilno podeželsko naselje
- ogroženo podeželsko naselje
- odmirajoče podeželsko naselje
- repaseljeno območje

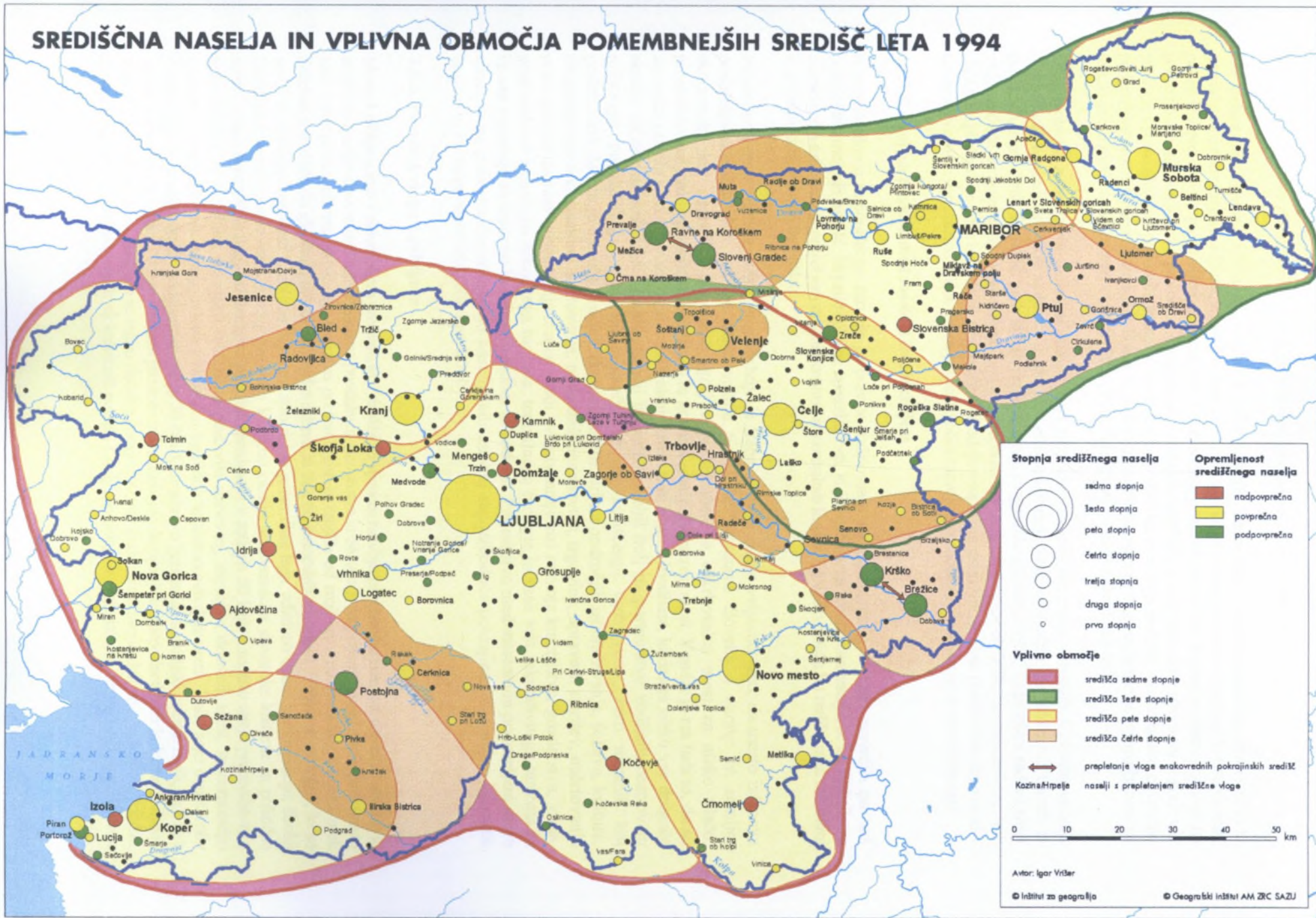
Število prebivalcev v mestih in v naseljih mestnega značaja

- 50.000 in več
- 10.000 do 49.999
- 5.000 do 9.999
- 2.000 do 4.999
- manj kot 2.000

0 10 20 30 40 50 km

Avtor: Marjan Ravbar
 © Inštitut za geografijo © Geografski inštitut AM ZRC SAZU

SREDIŠČNA NASELJA IN VPLIVNA OBMOČJA POMEMBNEJŠIH SREDIŠČ LETA 1994

Stopnja središčnega naselja

- sedma stopnja
- šesta stopnja
- peta stopnja
- četrta stopnja
- tretja stopnja
- druga stopnja
- prva stopnja

Opremljenost središčnega naselja

- nadpovprečna
- povprečna
- podpovprečna

Vplivno območje

- središča sedme stopnje
- središča šeste stopnje
- središča pete stopnje
- središča četrte stopnje

prepletanje vloge enakovrednih pokrajinskih središč
Kazina/Hrpeje naselji s prepletanjem središčne vloge

0 10 20 30 40 50 km

Avtor: Igor Vršar
© Inštitut za geografijo © Geografski inštitut AM ZRC SAZU

3.5.4. Preobrazba starih mestnih središč, revitalizacija in možna zgostitev poselitve

Kar zadeva stara mestna središča smo soočeni z veliki problemi, s socialnimi problemi ostarelega prebivalstva in propadanjem stanovanjskega fonda, z naseljevanjem oseb nižjega dohodkovnega razreda v manjvredna stanovanja, ponekod z problemom prenaseljenosti stanovanj, z slabimi higijenskimi razmerami, z odseljevanjem trgovine na periferijo mesta, zaradi slabe prometne dostopnosti v mestnih središčih, s spreminjanjem stanovanj v poslovne prostore, s pomanjkanjem parkirnih prostorov za domicilne prebivalce mestnega središča, z neracionalno okupacijo parkirnih prostorov v mestnih središčih. S tem se srečujejo vsa srednja in večja slovenska mesta, v največji meri pa tisti, ki imajo največ arhitekturnih vrednot (Piran, Ptuj, Škofja Loka, Maribor, Ljubljana ipd.).

Drug problem, a tudi nove možnosti predstavljajo tako imenovane »sive cone« v mestih. Celovita sanacija degradiranih mestnih predelov se lahko izvaja le v prostorsko zaokroženih območjih, po usklajenih načrtih in postopkih, zajamčenih finančnih virih in časovno izvedljivih programih« (Koželj, 1999). Ta problem zadeva zlasti večja središča, še posebej pa mestna območja z več propadle industrije ali drugače ekološko degradiranih mestnih okolij. V splošnem je treba reči, da je, primerjalno s srednjeevropskimi državami, gostota poselitve in dejavnosti v slovenskih mestih sorazmerno nizka. To pa je tudi določen razvojni potencial za revitalizacijo in modernizacijo.

3.5.5. Razvoj partnerstva med mestom in podeželjem

Bistvo skladnega regionalnega razvoja je prav v sodelovanju in dopolnjevanju omrežja največjih pa tudi podeželskih mestnih središč. Širjenje splošne opremljenosti, ki je značilna za urbano civilizacijo, se bo razširilo na vsa območja s primernim omrežjem urbanih centrov in centralnih krajev. Le v tem smislu bo razlika med mestnimi in podeželskimi območji izginjala.

Pri obravnavanju odnosa mesta in podeželja je treba omeniti dolgo veljavno tezo, da mesto izčrpava podeželje socialno, ker ruši in omalovažuje tisočletno povezavo človeka z naravo in zemljo, ekonomsko ker degradira podeželje zgolj v prehranbenega oskrbovalca mest za nizko plačo, prostorsko ker jemlje podeželju kmetijska in gozdna zemljišča za rast mest. Vendar je res tudi to, da so se mesta razvila v tvorbe z mnogimi različnimi funkcijami visoke kvalitete, ki danes lahko vse drugače skrbijo za razvoj podeželja. Bodoči razvoj bo zato temeljil bolj na partnerstvu vodilnih centrov in njihovega podeželskega vplivnega območja ter na koriščenju vseh virov, tako mestnih kot podeželskih. Mesto je danes s svojimi akumuliranimi viri na področjih izobraževanja, šolstva, kulture, finančnih storitev, znanosti, svetovanja, podjetniškega razvoja, trgovine, upravnih storitev, načrtovanja pravi partner za razvoj podeželja z njegovimi svojstvenimi viri razvoja kmetijstva, gozdarstva, voda, prehranske industrije, kmečkega turizma, termalnega turizma in vseh vrst rekreativnega turizma in športa vezanega za naravno krajino z gozdom in vodami. Partnerstvo med mestom in podeželjem mora temeljiti na policentričnem razvoju naselij tudi znotraj regije/bodoče pokrajine, na varstvu kulturne krajine in kulturne identitete (Ravbar, 2000).

3.5.6. Posebna vloga Ljubljane

Mesto Ljubljana ima v slovenskem prostoru in v družbi ter njenem razvoju poseben pomen kot največje, glavno in središčno naselje slovenske države, kulturna prestolnica slovenstva in Slovenije ter pomembno univerzitetno mesto tudi v evropskem okviru. Svojo zgodovinsko pomembnost je krepilo od majhnega provincialnega mesta prek deželnega središča do glavnega mesta slovenske države in ene od evropskih metropol. Veliko je razlogov, ki so vodili do današnje razvitosti Ljubljane, kot npr. zelo dobra geografska lega, relativno dobre komunikacije, široka ljubljanska poselitvena ravnina, srednjeevropsko kulturno okolje, koncentracija slovenske kulturne in politične scene. Vlogo centra širše regije si je mesto pridobilo predvsem v zadnjih 50 letih z močno rastjo prebivalstva, z gospodarskim in socialnim razvojem, množično graditvijo stanovanj, razvojem delovnih mest, modernizacijo prometne infrastrukture in v zadnjih letih z razvojem trgovskih in služnostnih dejavnosti. Tako sega danes vpliv centra regije že na območje do oddaljenosti okrog 30 km. Govorimo o ljubljanski funkcijski, mestni regiji, tudi že o osrednjeslovenski pokrajini. V tem širokem prostoru se medsebojno dogajanje in gospodarsko ter kulturno življenje ljudi odvija dnevno. Med centrom in regijo dnevno potuje 100.000 ljudi zaradi svojih delovnih, oskrbnih, šolskih, športno rekreacijskih, zdravstvenih ali kulturnih potreb. Ljudje, ki delajo v regionalnem centru so si zgradili svoja

domovanja v širšem regionalnem območju tja do Škofje Loke, Kranja, Kamnika, Domžal, Litije, Grosupljega, Logatca Ljubljana je danes po vseh kriterijih središče sodobne metropolitanske regije (Ravbar, 2000).

Mesto je obremenjeno z mnogimi problemi razvoja in z neurejenimi odnosi med državo in mestom. Na državni ravni v okviru policentrizma ni nobene jasne predstave o razvojni usmeritvi Ljubljane kot glavnega mesta Slovenije in evropske metropole. Namesto, da bi izkoristili ta položaj Ljubljane v širših okvirih so še vedno prisotne predstave o zapostavljanju Ljubljane v okviru Slovenije in s tem tudi v okviru Evrope. Nejasen je tudi status glavnega mesta, njegovih obveznosti, odgovornosti in dolžnosti ter pravic in pristojnosti. Pravno formalno Ljubljana še vedno ni center osrednjeslovenske regije. Razmere in odnosi v okviru Slovenije in regije niso institucionalizirani, iz tega pa izvirajo že kar veliki razvojni problemi, ki so opazni na področju načrtovanja razvoja in infrastrukture. S tem je povzročena velika tudi že ekonomsko izmerljiva škoda.

3.6. PODEŽELJE

3.6.1. Vloga in pomen podeželja

Podeželje predstavlja nad tri četrtine celotne površine slovenske države, na katerem živi le slaba polovica prebivalstva. Podeželje se od urbanih in urbaniziranih območij razlikuje po strukturi, funkcijah in fiziognomiji. Prepoznavno je po razpršeni in v primerjavi z mestnimi območji redki poselitvi z manjšimi vaškimi naselji, zaselki in samotnimi kmetijami. Le na ravninah Vzhodne Slovenije in ponekod na Gorenjskem so tudi prvotno agrarna naselja nekoliko večja. Razdrobljen naselbinski sistem je dediščina agrarne dobe, ki je do danes pustila svoje sledove ne le v zasnovi poselitve, temveč tudi v parcelni razdelitvi, posestni sestavi, omrežju prometnih poti in izoblikovanostjo podeželske kulturne krajine.

V preteklosti je bil podeželski prostor predvsem prostor kmetijske dejavnosti domačega prebivalstva. Le sorazmerno majhen del je živel od drugih zaposlitev. Bil je skoraj v celoti samozadosten in stabilen. Danes je kmečkega prebivalstva v Sloveniji le še dobrih 6 %, kmečka gospodarstva pa ima še četrtnina slovenskih gospodinjstev oziroma vsaj polovica tistih, ki prebivajo na podeželju. Podeželski prostor je postal izrazito multifunkcionalen (Klemenčič, 1994).

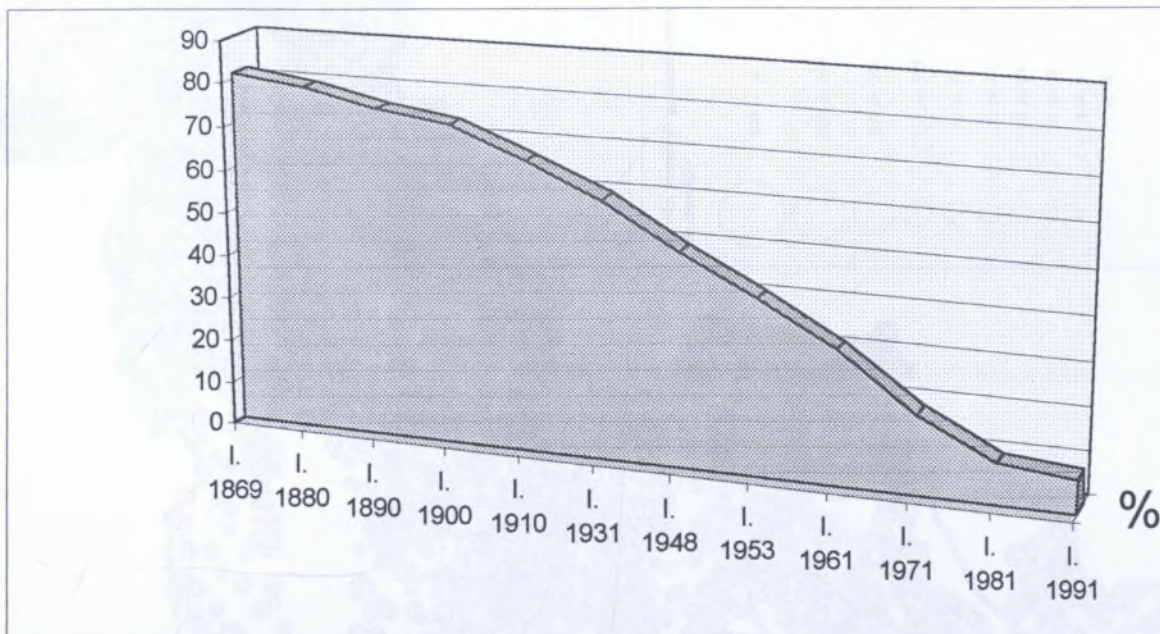
Kmetijstvo je bila osnovna dejavnost v preteklosti, sedaj pa je še vedno ena najpomembnejših. Ker je le del kmetij ustrezno moderniziran, specializiran in prilagojen na tržne razmere, delu kmetij pa (predvsem dediščina polkmetij z mešano-delavsko kmečko strukturo lastnikov) je kmetijstvo dodatni vir dohodka oziroma je do neke mere samooskrbnega značaja. Čedalje pomembnejšo vlogo bodo imele v prihodnosti družinske kmetije z ekološkim načinom pridelave ter z ustrezno tržno organiziranostjo.

Podeželje je bilo **rezervoar delovne sile**, v novejši dobi pa je tudi blažilec različnih gospodarskih kriz. Industrializacija je črpala kadrovske potencial v velikim meri prav s podeželja. Višek delovne sile je bil tudi razlog agrarne prenaseljenosti in izvor migracij v mesta, v določenih obdobjih pa zlasti v tujino. Večina slovenskega izseljenstva izvira s podeželja. Danes so razmere korenito drugačne, saj so obsežna podeželska območja demografsko že močno izčrpana. Še vedno predstavlja del podeželskega prebivalstva potencialne doseljence v mestna območja.

V moderni dobi je postalo podeželje tudi **izrazita rekreacijska cona** lastnega in še bolj mestnega prebivalstva. Urejena, infrastrukturno opremljena območja so močan motiv dnevnih in tedenskih obiskovalcev. Mnogim veliko pomenijo počitniška bivališča na podeželju, še posebej če združujejo tudi lastno pridelavo hrane. Vrtničarstvo je zanimivo zlasti za obrobja bližnjih mest. Sen mnogih Slovencev je lastna hiša, vrt, bivanje v zelenem, podeželska domačijskost. Kolesarstvo, hoja, pohodništvo, tek, roljanje, pikniki, ob vodah vodni športi so najpogostejši motivi, ki se jim pridružujejo še novi. Vrednost podeželja raste s turistično in rekreativno privlačnostjo, a to vnaša v prostor tudi vrsto konfliktnih rab prostora in lahko poslabšuje kakovost življenja podeželskega

prebivalstva. V prihodnosti se bo zaradi boljše dostopnosti rekreacijsko-turistični pomen podeželja še večji.

Grafikon 5: Spreminjanje deleža kmečkega prebivalstva v obdobju 1869-1991

Vir: Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije, 1997, (ur, Ravbar & Gulič)

Podeželje je tudi **kvaliteten bivalni prostor**, posebej urbaniziranim območjem najbližja podeželska območja z dobro infrastrukturno mrežo ter so hkrati blizu središč zaposlitve, potrošnje in oskrbe. Poleg tega je podeželski prostor vedno tudi rezervna površina za širjenje urbanizacije. Ne nazadnje opravlja bivalno funkcijo vsaj za domače prebivalstvo, ki na podeželju predvsem biva, ostale funkcije pa zadovoljuje v drugih območjih. Naraščajoča informatizacija bo omogočila podeželskemu prebivalstvu delo na daljavo.

Podeželje ima velik pomen tudi zaradi **ohranjanja okolja in naravnih virov**, kot so npr. pitna voda, kvalitetne zelene površine, primerno ozračje, gozd, prst ipd. Po drugi strani pa je največji onesnaževalec podeželja predvsem kmetijstvo z intenzivnimi in nesmotnimi rabami. V Evropi je ponekod to že najpomembnejša funkcija podeželja in je temu podrejena tudi kmetijska proizvodnja.

Kot ohranjena kulturna krajina ima podeželje tudi **velik kulturni pomen**. Je del prostorske in tudi narodne identitete. Ni naključje, da sta tudi kultura in folklor vezani izrazito na podeželski prostor (kar ni najboljše in kaže na neprilagojenost urbani kulturi). Kulturni pomen krajine, torej tudi podeželske, izrazito narašča.

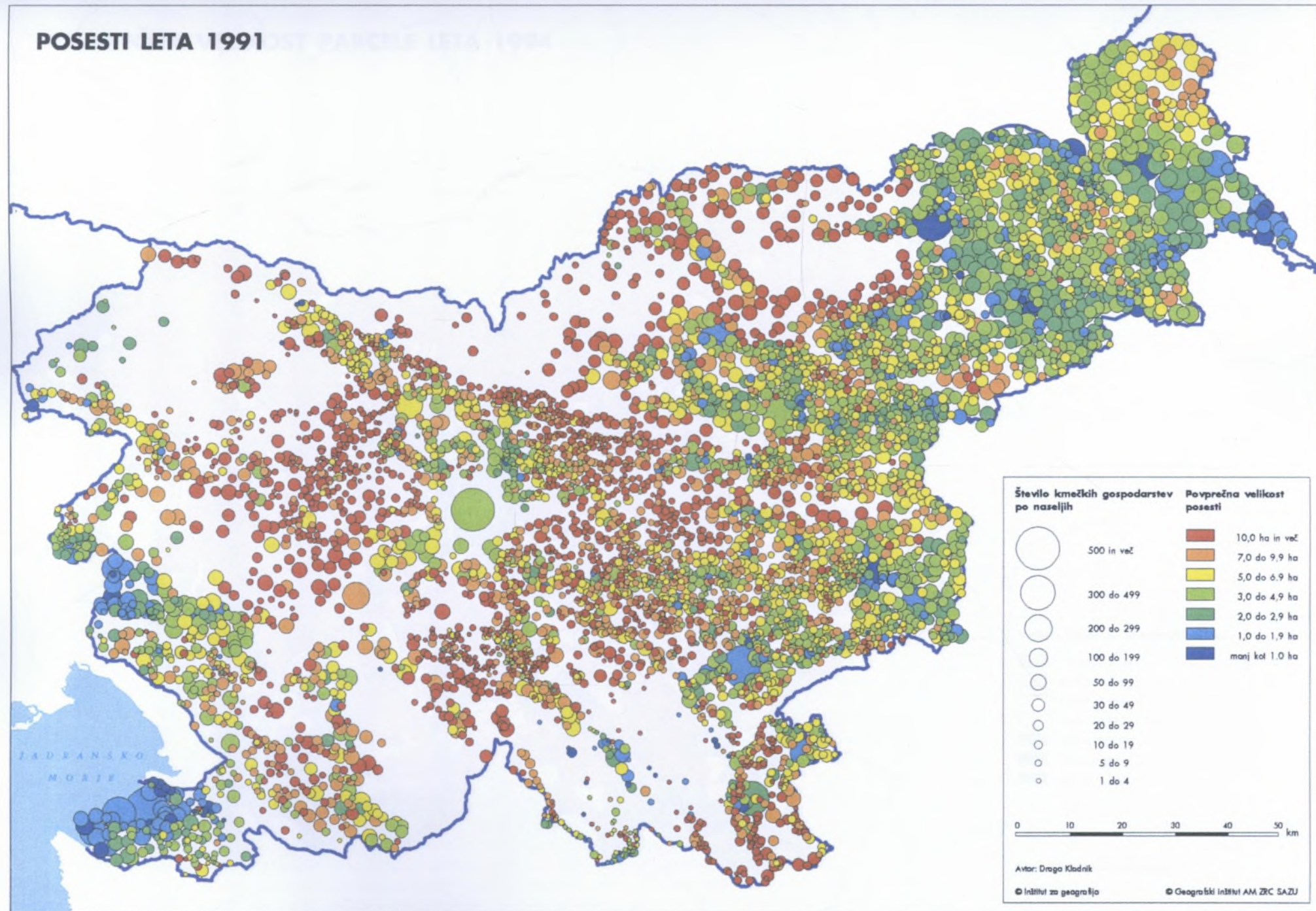
Končno je podeželje tudi pomembna **strateška rezerva**, tako glede razpoložljivega prostora za različne dejavnosti, kakor za kmetijsko proizvodnjo (nacionalne rezerve npr. za pridelavo hrane).

3.6.2. Kmetijstvo kot vzdrževalec in oblikovalec podeželja

Kmetijstvo je glavni dejavnik oblikovanja, vzdrževanja in spreminjanja tradicionalne in moderne, in zato tudi jutrišnje podeželske pokrajine. Današnja podoba in v veliki meri tudi struktura je značilni dedič pretekle in polpretekle dobe, ker ni prišlo do pomembnejših strukturnih premikov tako kot v Zahodni Evropi. Pojavljajo se naslednji ključni problemi.

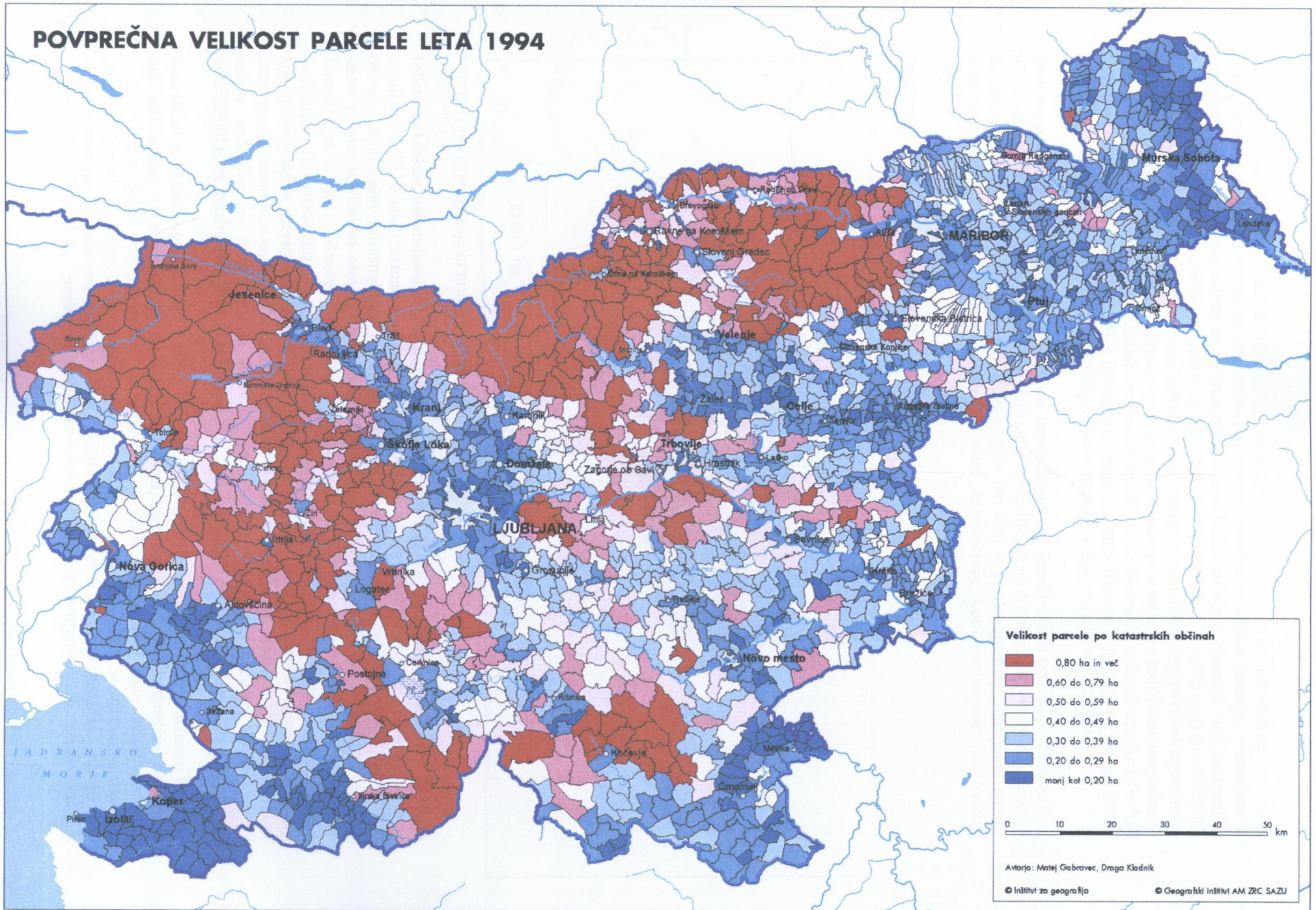
Posestna struktura je izrazito drobnoposestna. Pred drugo svetovno vojno je znašala povprečna velikost slovenske kmetije še okrog 8.5 ha, do leta 1991 se je zmanjšala na 5.5 ha in se še vedno

POSESTI LETA 1991

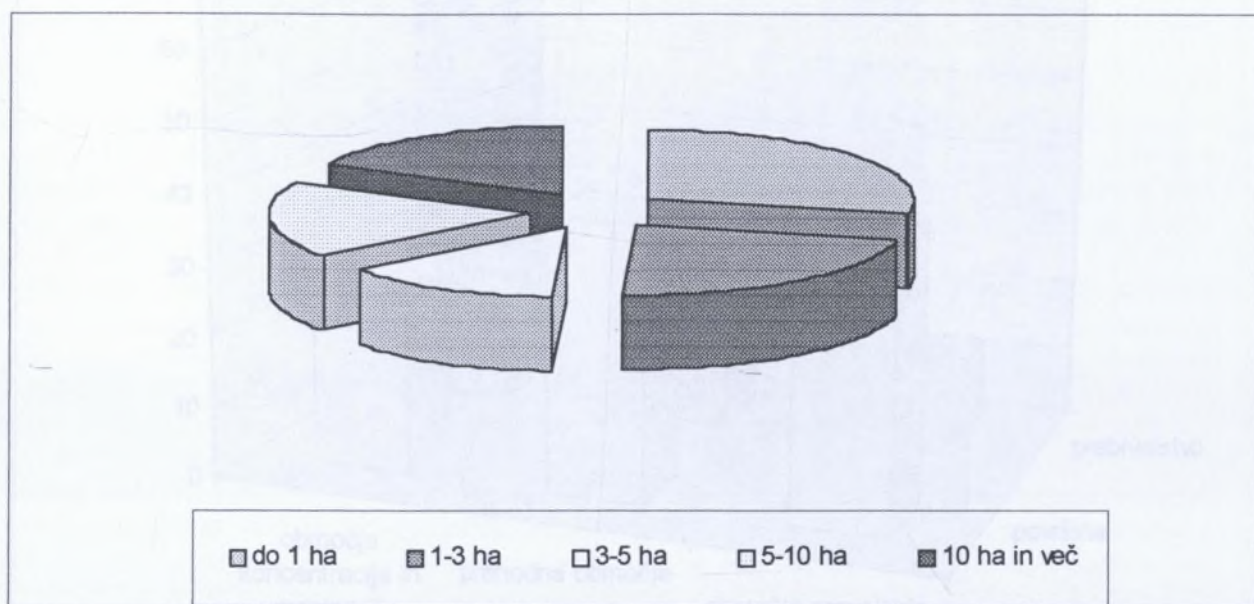
POVPREČNA VELIKOST PARCELE LETA 1994

zmanjšuje. Tako majhne posesti ne omogočajo racionalne rabe mehanizacije, kar draži proizvodnjo hrane, lastnikom pa večinoma ne omogoča primerne standarda. Edino kmetije, usmerjene v vinogradništvo, intenzivno sadjarstvo ter vrtnarstvo imajo lahko primeren dohodek tudi na manjših posestih. Najbolj razdrobljena posest je na območju Istre in Goriških Brd, v veliki meri kot dediščina kolonata. Z denacionalizacijo na eni ter z nakupi in najemanjem so se nekatere povečale vsaj nekatere kmetije. Potrebno bi bilo sprejeti program povečanja kmetijske posesti in ga tudi finančno podpreti. Cilj bi moral biti oblikovanje tako velikih družinskih kmetij, da ne bi potrebovale subvencije in bi bile konkurenčne na evropskem trgu. Glede na sedanje stanje bo imela Slovenija po vsej verjetnosti tudi v naslednjih 20 letih eno najbolj razdrobljenih posestnih struktur v Evropi (Klemenčič, 1991).

Drobna parcelna razdelitev je naslednji problem slovenskega kmetijstva in podeželja. Parcele so v povprečju velike okrog 25 arov in se še zmanjšujejo. Ta razdrobljenost skupaj ob premajhnih posestih zavira racionalno rabo mehanizacije in delovne sile ter vodi k opuščanju bolj oddaljenih parcel, posebej v gričevnatem in hribovitem svetu. Poskusi združevanja (komasacije) niso bili posebej uspešni.

Grafikon 6: Velikost posesti kmečkih gospodarstev

Vir: Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije, 1997, (ur, Ravbar & Gulič)

Infrastrukturalna opremljenost. Na podeželju prevladujejo izrazito razpršena poselitve s prevlado manjših naselij. V takih razmerah, podkrepjenih z izdatno reliefno razčlenjenostjo, je bilo uvajanje že osnovne komunalne infrastrukture precejšen problem. Tako imajo še obsežna območja razmeroma slabo razvito telefonsko omrežje, komunalni sistem, da ne govorimo npr. o kabelskem omrežju. Marsikje je šepavo vodovodno omrežje, naslonjeno na mnoge zasebne vire (kar je lahko tudi kvaliteta!). Problematično je zlasti odvajanje komunalnih odplak, odvoz smeti in druge oblike komunalne oskrbe. Cestno omrežje je sicer večinoma urejeno, vendar v snežni sezoni odvisno od lastnega vzdrževanja, zato je dostopnost do delovnih mest v zaposlitvenih središčih, do izobraževanja, oskrbe, potrošnje ter drugih dobrin sodobne družbe precej otežena in občutno dražja tako za posameznika, za lokalno skupnost in za državo.

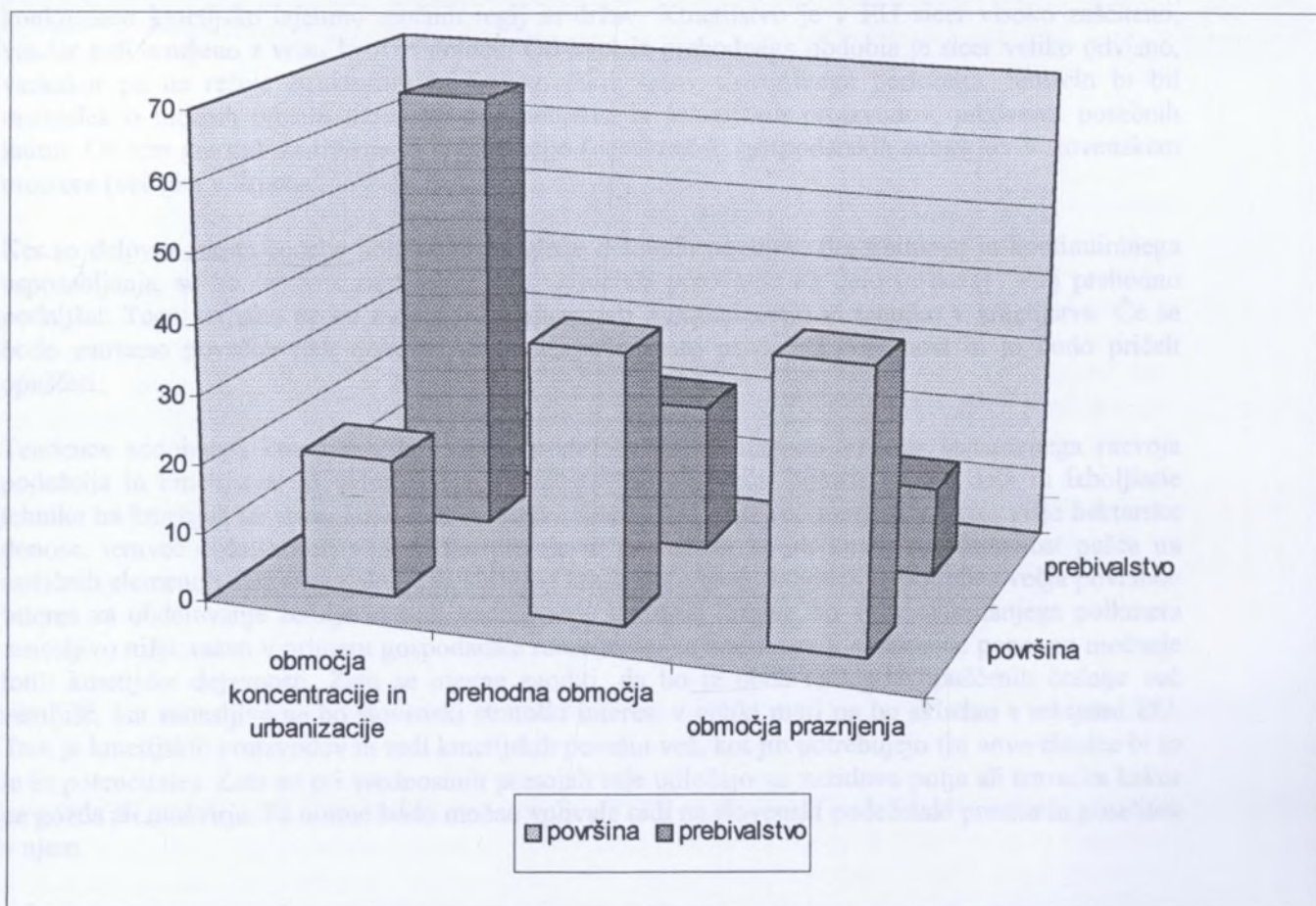
Specifični problemi obmejnih območij. Obmejna območja v Sloveniji so z nekaj izjemami pretežno tudi podeželska, z vsemi naštetimi težavami. Zlasti tam, kjer primanjkuje pomembnejših regionalnih in dobro opremljenih lokalnih središč, so prebivalci navezani na centralne kraje onkraj slovenske državne meje, še posebej po osamosvojitvi Slovenije. Tam so mnogi našli delo, se oskrbujejo, nalagajo denar in opravljajo še nekatere druge funkcije. Domače območje služi le še za bivanje in v manjši meri za določene vidike oskrbe, predvsem šolske, zdravstvene, socialne in upravne. Te razmere začasno

vzdržujejo socialni mir, dolgoročnega razvoja pa ne omogočajo. Regionalna struktura obmejnih območij izrazito slabi. Pri tem ne gre zgolj za socialni in regionalni problem, temveč dolgoročno tudi za nacionalni problem (Klemenčič, 1993). Omeniti je treba še, da je marsikje lokalna infrastruktura precej šibka in nezadostna. Tako na Goričkem, v Pokolpju, v zgornji soški dolini in še drugod ni mogoče spremljati dovolj kakovostno (ali sploh ne) vseh slovenskih medijev, od časopisov do (predvsem) slovenskih TV postaj. Informiranost je slabša, kar glede na pomen sodobnih medijev pomeni tudi slabša konkurenčnost teh predelov v slovenskem prostoru.

3.6.3. Demografska ogroženost kot ključni razvojni problem slovenskega podeželja

Grafikon 7: Površina in prebivalstvo po tipih demografskih območij

Vir: Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije, 1997, (ur, Ravbar & Gulič)

Območje izrazitega praznjenja in depopulacije obsega skoraj 40 % površja slovenske države, na kateri živi okrog 13 % prebivalstva. Območje je praviloma redko poseljeno (v povprečju 31 prebivalcev na km²), prevladuje ostarelo prebivalstvo (indeks staranja krepko nad 100), rodnost je zelo nizka, smrtnost se ob ostarelem prebivalstvu povečuje, naravni prirastek je izrazito negativen. Število prebivalstva konstantno nazaduje. Tak tip se je razvil predvsem na perifernih območjih alpskega, predalpskega in dinarsko-kraškega hribovitega sveta ter na nekaterih območjih v terciarnem gričevju subpanonske Slovenije. Gospodarski kazalci za to območje so izrazito neugodni, z visoko brezposelnostjo (skrita deloma s polkmečko strukturo), razmeroma nizkimi dohodki in opazno nižjo življenjsko ravni. Zlasti med ostarelimi z nizkimi pokojninami jih je čedalje več pod pragom revščine, pestijo pa jih tudi težave zaradi pomanjkanja človeških stikov, posebej na območjih razpršene poselitve (Klemenčič, 1992).

Močno odseljavanje in nizka rodnost dobivata kritične razsežnosti, tako da prisotno prebivalstvo mestoma že ne more več vzdrževati ne lokalne infrastrukture, ne kulturne krajine. Posledica je izrazito ogozdovanje obsežnih območij. Pojavlja se torej vprašanje, na kakšen način in ali sploh zadržati poselitev najbolj kritičnih območij. Po drugi strani je močna depopulacija lahko celo do neke mere pozitivna, ker bi na ta način prišli do večjih zaokroženih kmetijskih posesti, ki bi bile kos konkurenci na evropskem trgu. To bi na povsem drugi ravni lahko stabiliziralo poselitev.

Demografska izčrpanost je še posebej kritična na obmejnih območjih, ki s tem postane tudi prvovrsten nacionalni politični problem. Dolgoročna stabilizacija teh območij mora biti ena od prioritet, ki pa je ne bo mogoče doseči kratkoročno in brez izdelane strategije povečevanja kmetijskih obratov.

3.6.4. Slovensko podeželje v Evropski uniji

Slovensko kmetijstvo in s tem tudi podeželski prostor se bo po vstopu v EU znašel pred močno konkurenco kmetijsko izjemno močnih regij in držav. Kmetijstvo je v EU sicer visoko zaščiteno, vendar tudi omejeno z vrsto kvot in določil. Od kvot in prehodnega obdobja je sicer veliko odvisno, vsekakor pa ne rešuje strukturnih in demografskih težav slovenskega podeželja. Smiseln bi bil razmislek o možnih prostih tržnih nišah kmetijstva in kmetijskih proizvodov, predvsem posebnih kultur. Ob tem gre tudi za trženje in organizacijo (povezanost) gospodarskih subjektov v slovenskem prostoru (več glej v Erjavec, 1995).

Ker so delovna mesta čedalje bolj zahtevna glede delovnih pogojev, fleksibilnosti in kontinuiranega usposabljanja, se bo časovna zahtevnost del, vključivši potovanje na delo in nazaj vsaj prehodno podaljšal. Tega verjetno ne bo mogoče kompenzirati z organizacijo in tehniko v kmetijstvu. Če se bodo ustrezno povečali tudi dohodki, bo kmetijstvo manj privlačna dejavnost in jo bodo pričeli opuščati.

Tendence sodobnega kmetijstva in razvoja podeželja gredo izrazito v smer sonaravnega razvoja podeželja in kmetijstva, ki avtomatično predpostavlja tudi večji pomen živega dela in izboljšane tehnike na kmetijah ter manj kemičnih sredstev. Norme EU niso več merjene na čim višje hektarske donose, temveč čedalje bolj v ekološke pogoje in posledice, ki jih kmetijska dejavnost pušča na različnih elementih naravnega okolja in kulturne krajine. Za enak dohodek je potrebna večja površina. Interes za obdelovanje zemlje in tudi vzdrževanje kulturne krajine bo s strani sedanjega polkmeta zanesljivo nižji, razen v primeru gospodarske recesije, ko se bodo zaradi eksistence ponovno močneje lotili kmetijske dejavnosti. Zato se utegne zgoditi, da bo iz obeh razlogov opuščeni čedalje več zemljišč, kar zanesljivo ne bo slovenski strateški interes, v veliki meri pa bo skladno s težnjami EU. Tam je kmetijskih proizvodov in tudi kmetijskih površin več, kot jih potrebujejo (in nove članice bi to le še potencirale). Zato so pri vrednostnih presojah raje odločajo za zazidavo polja ali travnika kakor pa gozda ali močvirja. Te norme bodo močno vplivale tudi na slovenski podeželski prostor in poselitev v njem.

3.7. KAKOVOST BIVANJA

3.7.1. Razsežnost kakovosti bivanja

Kakovost bivanja je mogoče opredeliti kot rezultat součinkovanja zunanjih materialnih (fiziognomskih, ambientnih) pogojev ter različnih funkcij, ki jih posameznik opravlja v družbi, prostoru in času. Vsebuje torej tako merljive elemente (npr. stanovanjska površina, dostopnost do trgovin, šol in servisov, število zdravnikov na 10000 prebivalcev, čistost vode in zraka ipd.) kakor tudi psihološko dožemanje objektivnih dejstev v družbi in prostoru (npr. estetske prvine mestne arhitekture, dobri odnosi v bližnjem socialnem okolju, zadovoljstvo z ravnijsko oskrbo) (več v Svetlik, 1996). Slednjič je treba poudariti, da je kakovost bivanja v svoji celovitosti tudi zelo pomemben strateški in razvojni potencial, a tudi omejitveni dejavnik.

Pri fiziognomskem vidiku - kriteriju posebej izstopajo:

a. naravna dediščina

Slovenija je pokrajinsko, ekološko, biotsko izredno pestra in raznolika dežela, kjer se različni tipi pokrajin zaradi reliefa, podnebnih razmer, kamninske osnove, rastlinskega pokrova in drugih elementov zelo hitro spreminjajo že na krajše razdalje. To je obenem tudi osnova za številne in dokaj na gosto posejane naravne značilnosti in izjemnosti, ki močno okrepi doživljajski potencial slovenske pokrajine in so obenem v funkciji turistično privlačnega naravnega ambianta. Gorska in hribovita območja, ohranjeni gozdovi, mineralni vrelci, številni vodotoki, slapovi, jezera, močvirja in mokrišča ter številni kraški objekti so elementi povečevanja vrednosti kakovosti bivanja zaradi sorazmerne bližine in torej časovne ter finančne dostopnosti. Ohranjenost naravnega ambianta je obratno sorazmerna z gostoto poselitve in nadmorsko višino.

b. kulturna dediščina

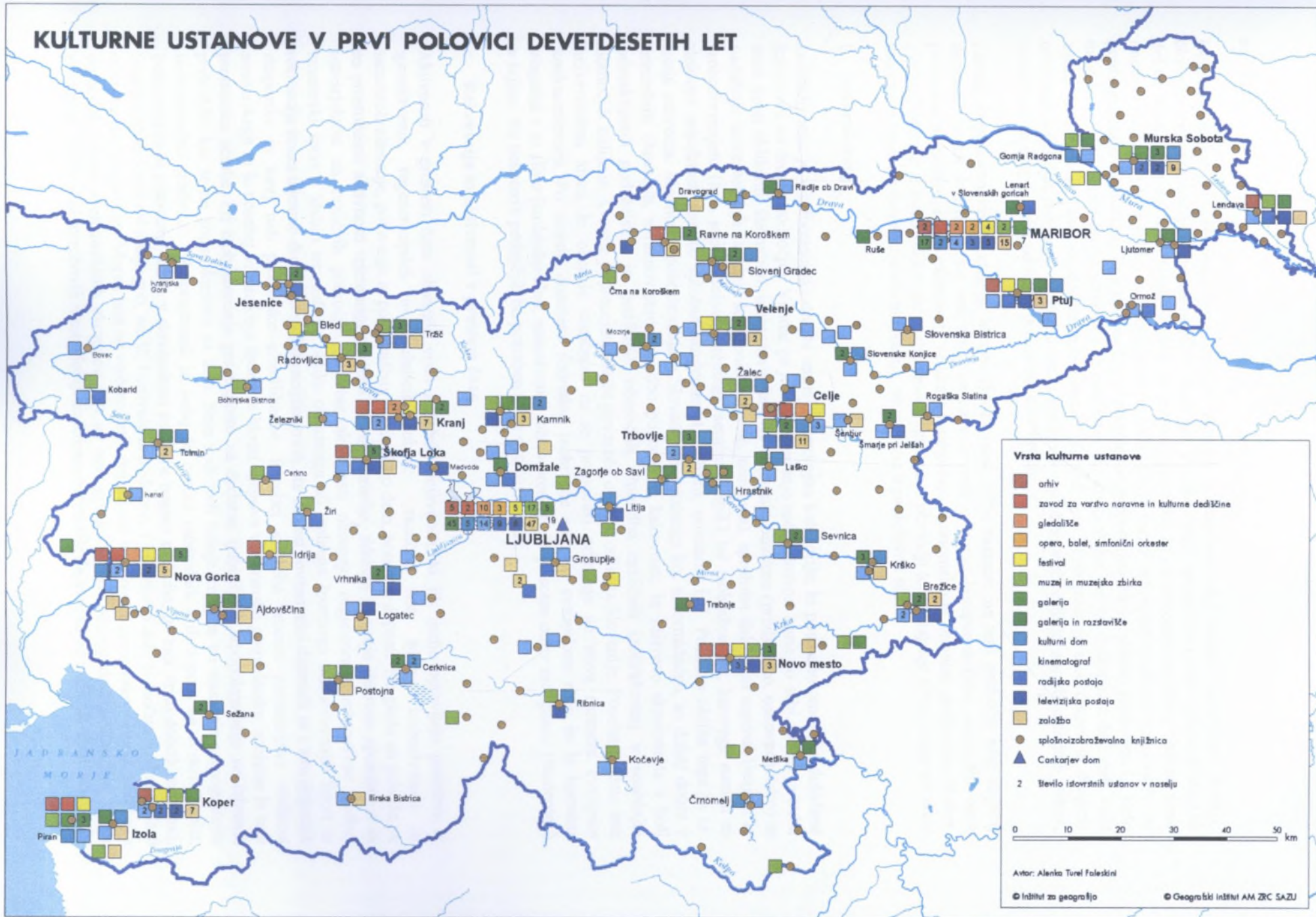
Zaradi lege na etničnem, kulturnem in političnem stičišču Evrope ter burnih zgodovinskih procesov razpolaga Slovenija z zelo bogato kulturno dediščino, ki se zrcali tako v njeni fizični strukturi (različnih objektih) kakor tudi v duhovni sferi (tradiciji, dogajanju, prireditvah idr.). Med objekte fizične kulturne dediščine je treba posebej izpostaviti stara mestna in trška jedra z ohranjeno arhitekturo, prav tako pa tudi številne sakralne objekte, gradove in utrdbe, parke kot posebno obliko oblikovane narave, vaška jedra in posamezne objekte (kašče, kozolci, hiše, vodnjaki ipd.). Žal je ta dediščina mnogokrat slabo in nesistematično vzdrževana. Vrsta samosvojih posegov je močno načela nekatere kulturne objekte in območja. Poleg tega je treba upoštevati v enaki meri tudi razvojno plat kulturne dediščine; torej dediščine ki nastaja sedaj na novo. Slovenija torej razpolaga na celotnem ozemlju z raznovrstno kulturno dediščino, ki pa je mestoma slabo vzdrževana in verjetno tudi preskromno vključena v celovito ponudbo lokalnega okolja. Ne gre pa prezreti, da je zlasti mestna arhitektura zaradi svoje neprilagojenosti modernim zahtevam življenja pogosto predmet negotovanja pri domačinih. Po prireditvah in torej duhovni dediščini sodi Slovenija regionalno med zelo pomembne ponudnike. Bistveno šibkejši pa je prodor navzven, čeprav je kultura izrednega pomena pri promociji identitete slovenskega prebivalstva in prostora. Vzrok temu je v dostikrat zavestnem omejevanju v lastne okvire (in kompleksov manjvrednosti »slovenskega«).

c. kulturna pokrajina

Slovenija velja za vizuelno zelo gosto, dejansko pa srednje gosto naseljeno državo z zelo neenakomerno prebivalstveno gostoto. Večina prostora je namreč po človeku preoblikovana kulturna pokrajina. Medtem ko podeželju pogosto pripisujemo ohranjeno pestrost, slikovitost, biotsko raznolikost in vitalnost, ki je posledica ohranjanja tradicionalne socialnopoestne razdrobljenosti in močna ovira uveljavljanja racionalnejših večjih in konkurenčnih kmetijskih obratov, so spremljajoči objekti na podeželju, predvsem stanovanjske hiše in pripadajoča gospodarska poslopja zaradi precejšnje samovolje lastnikov in očitnega nereguliranja s strani ustreznih urbanističnih in inšpekcijskih služb (že kar anarhičnosti) močno pokvarila podobo slovenske pokrajine. Predvsem je primanjkovalo izvernih slovenskih rešitev in njihovega uveljavljanja na tem področju. Tako imamo izjemen potencial z vrsto lepotnih napak, ki jih bo težko odpraviti. To velja še posebej za mesta, kjer so zaradi sorazmerno hitre rasti ambientno nekoliko neusklajena in zategadelj tudi manj vizuelno privlačna. Očitni in močni suburbanizacijski trendi dokazujejo, da slovensko prebivalstvo zelo ceni odprt ambient in bivanje v zelenem okolju, z manj, toda relativno intenzivnimi socialnimi stiki (glej Ravbar, 2000). Slovenija nudi v tem pogledu sorazmerno veliko, oziroma primerjaje s sosodnjimi državami precej več.

Funkcijski vidiki izhajajo iz delovanja oziroma opravljanja različnih funkcij v družbi in prostoru. Zelo pomembno je poudariti, da je za oceno kakovosti bivanja merodajno zadovoljevanje vseh, ne le nekaterih funkcij. Te so naslednje:

KULTURNE USTANOVE V PRVI POLOVICI DEVETDESETIH LET

Vrsta kulturne ustanove

- arhiv
- zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine
- gledališče
- opera, balet, simfonični orkester
- festival
- muzej in muzejska zbirka
- galerija
- galerija in razstavišče
- kulturni dom
- kinematograf
- radijska postaja
- televizijska postaja
- založba
- splošnoizobraževalna knjižnica
- ▲ Cankarjev dom

2 število istovrstnih ustanov v naselju

0 10 20 30 40 50 km

Avtor: Alenka Turel Faleškin
 © Inštitut za geografijo © Geografski inštitut AM ZRC SAZU

a. delo

Delovno okolje je v življenju posameznika izjemno pomembno tako zaradi materialnih koristi, človeške samorealizacije (ustvarjalnosti) in druženja. Posebej velja opozoriti na vrsto delovnih mest in del ter dostopnost delovnih mest. Slednje se močno spreminja in od nekdanje značilne obširne cone dnevnih migracij jih je veliko še podaljšanih (večje razdalje zaradi tehničnih možnosti transporta), so predvsem individualizirane in s tem močno obremenjene prometnice. Nove oblike, predvsem t.i. delo na daljavo uvaja vrsto novih principov in odnosov. Po drugi strani gre za dostopnost delovnih mest zaradi izobrazbe in funkcionalne usposobljenosti. Tretjič gre za interakcije med delom in drugimi oblikami; kajti delovno mesto je hkrati tudi izjemno pomembno srečevališče, zaradi socialnih stikov, sprejetosti in drugih oblik odnosov posameznika v družbi.

Zaradi sorazmerno visoke stopnje brezposelnosti (nad 10%) razmere na tem področju niso najbolj ugodne, vendar je razvoj, pa tudi tradicija zaposljivosti oziroma kompenzacijske »iznajdljivosti« predvsem na področju sive ekonomije vendarle omogočajo ekonomsko in socialno preživetje (Kukar, 1995). Podčrtati je treba velikanske razlike med regijami in območji ter nastajanje sloja, ki zaradi nižje izobrazbe oziroma neustreznih kvalifikacij ne uspe na trgu delovne sile.

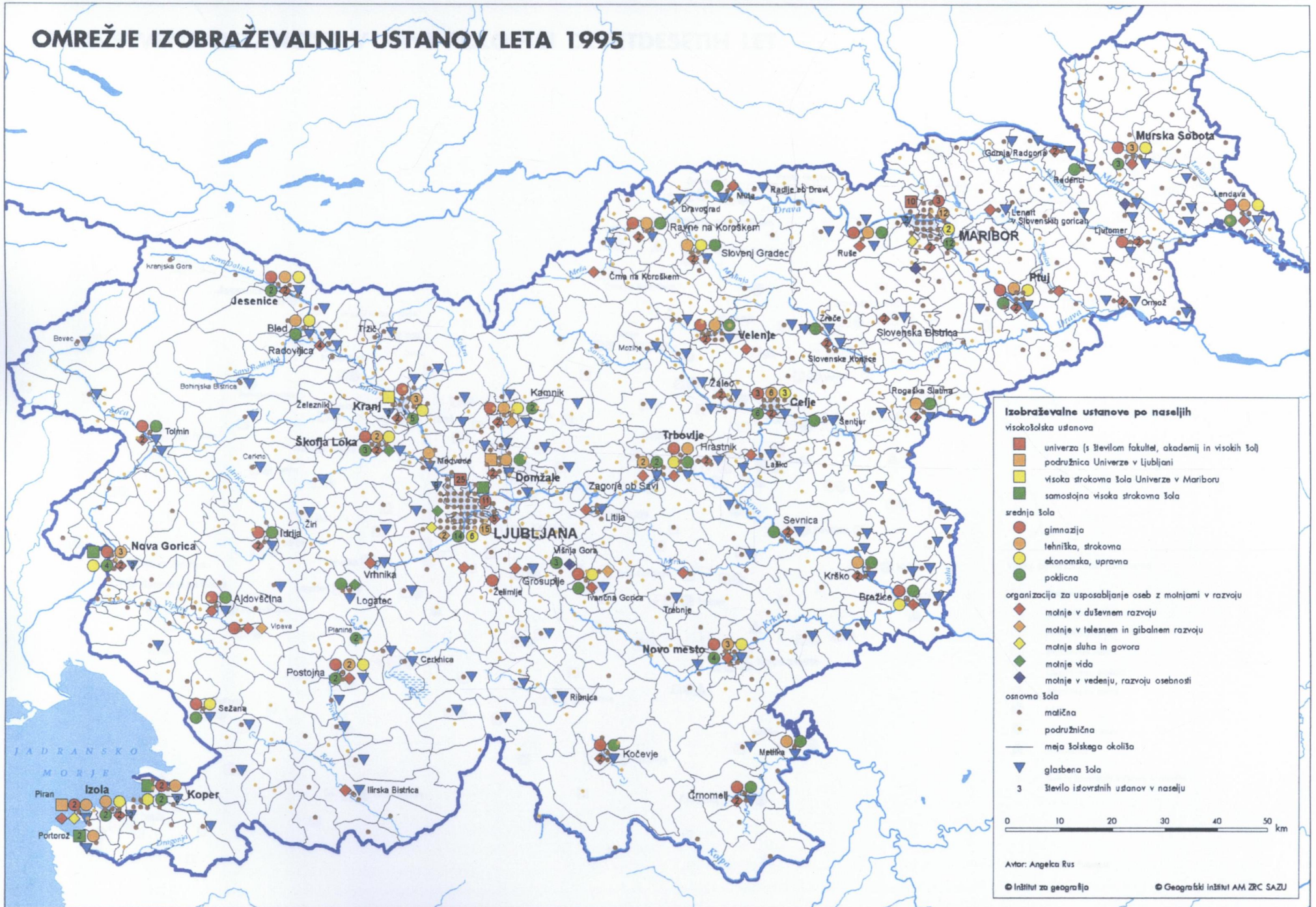
b. Izobraževanje

Izobraževanje je v informacijski družbi temeljna razvojna kategorija, ki posredno omogoča določene kakovosti na drugih področjih. Vendar pa je izobraževanje tudi kakovost sama po sebi. Ločiti je treba med tremi oblikami: formalnim izobraževanjem, ki vključuje obvezno (predšolsko, osnovnošolsko) in nadaljnje izobraževanje (srednje šole, poklicne šole, univerza), sprotim delovnim usposabljanjem in izobraževanjem (npr. jeziki, delovni treningi, seminarji ipd.) ter izobraževanje, katerega namen ni delovna uspešnost, temveč splošna razgledanost, kultura, umetnost ipd. Posebna oblika tega je t.i. tretja univerza. Možnosti izobraževanja v Sloveniji, formalnega kot neformalnega, so dokaj dobre v centralnih območjih, z raznovrstno ponudbo po ceni in kakovosti, in bistveno skromnejša v bolj oddaljenih podeželskih in perifernih območjih. Ponudba različnih izobraževanj v sosednjih območjih Italije in Avstrije je precejšnja in že povzroča opazen odliv iz Slovenije. Posebno mesto ima univerzitetna sfera, ki ohranja statičnost in se prepočasi prilagaja na nove razmere evropske konkurenčnosti. Po stopnji dosežene formalne izobrazbe smo na evropskem repu in le bistvena vlaganja v to sfero (izobraževalno, znanstveno) lahko prepreči že prisoten odliv možganov (študentov) v tujino. Na nekaterih področjih bo potreben uvoz strokovnjakov.

c. Rekreacija in aktivnosti v prostem času

Aktivnosti v prostem času obsegajo vrsto različnih dejavnosti, ki jih ljudje opravljajo pretežno iz sprostitvenih, regeneracijskih in družabnih pobud: različne vrste športa, izobraževanje in samoizobraževanje, potovanja in pohodništvo, ljubiteljsko delo, hobiji in dopusti. Ne glede na pobude pa so prostočasne aktivnosti izjemnega pomena za regeneracijo, zdravje in večjo delovno sposobnost in ustvarjalnost na različnih področjih. Športne aktivnosti obsegajo organizirane rekreativne vadbe, amaterski šport v klubih ter različne oblike občasnega ali stalnega športnega udejstvovanja. Šport in rekreacija imata izjemno družbeno mobilizacijsko moč, sta močan povezovalni dejavnik in s tem dejavnik skupinske in torej tudi prostorske identifikacije. Posebej je treba omeniti promocijsko vrednost amaterskega in še posebej vrhunškega športa in hkrati njegove večstranske gospodarske, socialne in tudi prostorske učinke. Pri izobraževanju gre pogosto za dodatno ljubiteljsko izpopolnjevanje na izbranih področjih, kar se ne koristi kasneje za delo. Sem sodi tudi branje knjig in ne nazadnje najpogostejše izobraževalno sredstvo: TV sprejemnik in sedaj še osebni računalnik z dostopom na svetovni splet. Pohodništvo in potovanja imata v slovenskem prostoru bogato tradicijo, pa tudi vrsto dobrih možnosti. Sem uvrščamo tudi nabiranje gob, zelišč, borovnic in podobno. Ljubiteljsko delo je močno usidrano zlasti med starejšo populacijo. Morda ima od vseh naštetih dejavnosti še največje prostorske zahteve, posebej v območjih stikov dveh različnih ekotopov, kot so npr. gozdni robovi, vinogradniška območja, ali pa preprosto vrtički v ali na robovih mest. Hobiji so najraznovrstnejše dejavnosti od različnih zbirk do ročnih

OMREŽJE IZOBRAŽEVALNIH USTANOV LETA 1995

ZDRAVSTVENE USTANOVE V PRVI POLOVICI DEVETDESETIH LET

izdelkov. Slovenija je rekreacijsko izjemno privlačna dežela, saj zaradi reliefne oziroma širše pokrajinske raznolikosti razpolaga z izjemnim potencialom, ki je tudi sorazmerno lahko dostopen. Posebej je treba omeniti prepletanje različnih oblik rekreativne in drugih rab prostora tako v urbanem okolju kot na podeželju. Analize rekreacijskih navad oziroma širše prostočasnih aktivnosti ne kaže najbolj vzpodbudne podobe (Jeršič, 1998). Slovenski prostor je zaradi svoje pestrosti primeren ambient za različne dejavnosti v prostem času ter zato zelo pomemben razvojni potencial. Je torej dobro notranje tržišče predvsem za vrsto t.i. uslužnostnih dejavnosti.

d. Bivanje

Bivalne razmere so sicer podrobneje pojasnjene v posebnem poglavju o stanovanjih. Vendar je poleg samih stanovanj izjemnega bivanjskega pomena še druge, spremljajoče prvine, ki izhajajo iz bližnjega naravnega, kulturnega in socialnega okolja. Pri stanovanjih stopa v ospredje velikost, lega, dostopnost, cena, urejenost in funkcionalnost. Bližnje socialno okolje predstavlja prijetno družabno izkušnjo (ali pa odtujenost, konfliktnost), pri kulturnem okolju posebej izstopajo kulturni ambient, arhitektura, materialna dediščina izbranih bivalnih območij, pa tudi prvine ustvarjene, negovane narave, kot so zelenice in parki. Naravno okolje je ohranjeno in vzdrževano predvsem na robu naselij ali blizu njih in pomeni predvsem na podeželju izjemen potencial. Seveda ne moremo mimo obremenitev, ki jih prinašajo različne dejavnosti, vključno z bivanjem (zlasti zraka, vode in množenje gospodinjstev odpadkov). Ekološke obremenitve so sorazmerno visoke v območjih večjih zgostitev prebivalstva in dejavnosti in že prihaja do opaznih konfliktnih rab prostora. Pritisk v suburbanizirana območja je v veliki meri prav posledica ekoloških obremenitev v večjih zgostitvah. Obremenitve vode, zraka, tal, in tudi vizuelno (zasmetenost, neurejenost, odpadki itn.) so element poslabševanja bivalne kakovosti v določenem okolju, ki jo je mogoče do neke mere kompenzirati z lahko dostopnim in bistveno kvalitetnejšim rekreacijskim okoljem (Špes, 2000).

e. Oskrba

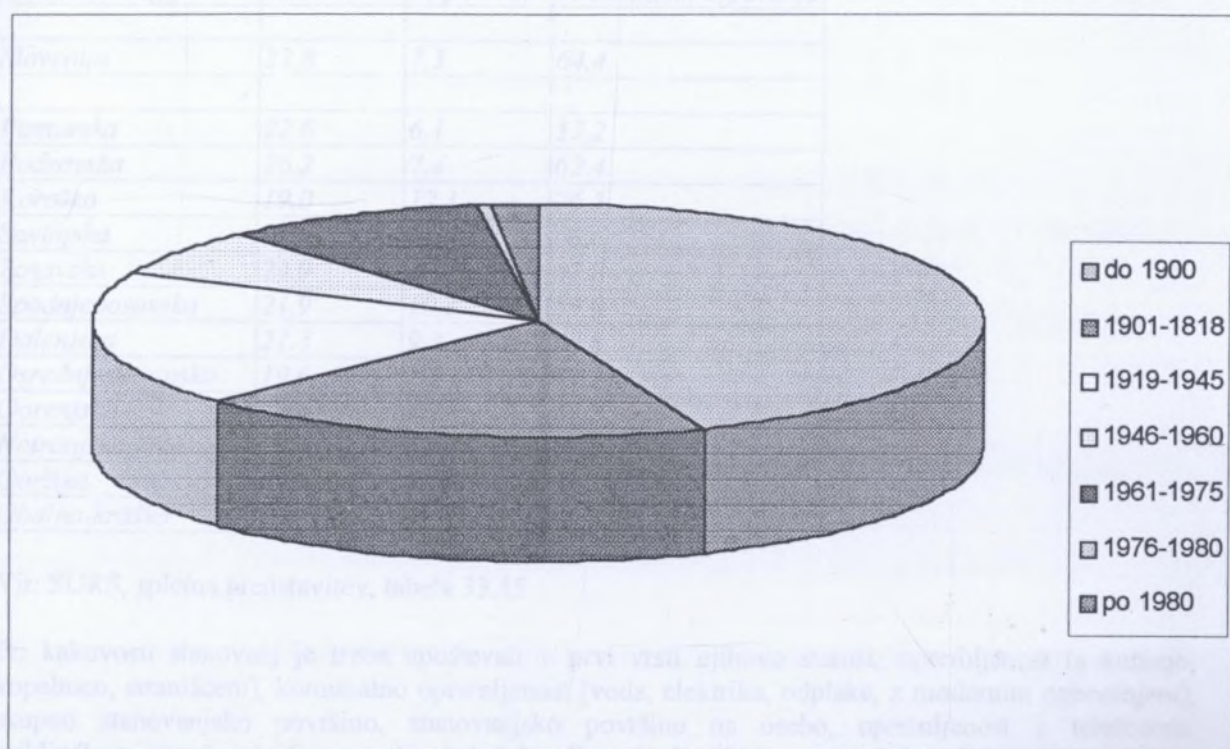
Področje oskrbe zajema vrsto uslug na različnih področjih: trgovine, osebnih storitev, obrti, bančno zavarovalniške dejavnosti, zdravstvene, socialne, kulturne, verske - duhovne itn. Za kakovost oskrbe je v prvi vrsti pomembna raznolika ponudba in s tem možnost izbire, po drugi pa časovna, finančna in socialna dostopnost. Na področju trgovine so v zadnjem desetletju v Sloveniji nastopile velike spremembe, ki jih v največji meri simbolizirata nakupovanje po internetu ter veliki nakupovalni centri. Oboje je – vsako na svoj način, produkt moderne dobe in informacijske revolucije ter posledično spremenjenih pričakovanj in oskrbnih (nakupovalnih) navad. Medtem ko računalniški nakup poudarja individualizirano naravo tega opravila, je nakupovanje v velikih hipermarketih postal družabni dogodek in tudi ponudba se je temu ustrezno prilagodila: vse na enem mestu! Pri različnih storitvah igra vlogo cena in kakovost ter določeno zaupanje, tradicija. Bančno zavarovalniški sektor ponuja čedalje več storitev na daljavo, obenem pa se otepa s hudo mednarodno konkurenco in se bo po vstopu Slovenije v EU še bolj. Zdravstvena oskrba je napravila zanimivo pot zmanjševanja obveznega zdravstvenega paketa na eni ter čedalje bogatejše zasebne ponudbe na drugi strani. S tem prihaja do večjih razlik dostopnosti določenih storitev, ki za manj premožne sloje niso dosegljivi. Podobno je tudi pri socialnih in skrbstvenih dejavnostih. Kulturna ponudba je sicer tudi del zabavne (prostočasne), ne gre pa zanemariti tega vidika oskrbe. Posebno obliko predstavlja tudi razmeroma raznolika duhovna (in ne samo verska) ponudba. Podčrtati je treba, da zlasti na obmejnih območjih prebivalstvo krije vrsto potreb z relativno pogostim prehajanjem meje in oskrbo na drugi strani meje. Prav tako nastopajo velikanske razlike v dostopnosti do posameznih oskrbnih dobrin med osrednjimi in perifernimi območji, ki še poudarjajo medregionalne razlike. To ni najboljša popotnica, ker z rastjo teh razlik osrednji prostor izgublja svoje zaledje; vrsto funkcij tako prevzemajo sosednje konkurenčne regije in središča.

3.7.2. Stanovanja

3.7.2.1. Stanovanje in bivalno okolje

Stanovanje svojim stanovalcem nudi "zavetje", zasebnost, obenem pa pomeni strošek, materialno premoženje, družbeni status, dom. Stanovanjske razmere običajno prikazujemo s stanovanjskim standardom in stanovanjskim statusom. Stanovanjski standard se nanaša na fizične značilnosti stanovanj in njihovo materialno kakovost (na primer velikost, opremljenost). Stanovanjski status se nanaša na tiste značilnosti stanovanja, ki so pomembne z vidika nadzora nad uporabo stanovanja (finančni, premoženjski vidiki, varnost, trajnost uporabe). Opredelitve "primerne stanovanja" v stanovanjskih politikah so najpogosteje temeljile na ("minimalnem") stanovanjskem standardu. Sodobnejše opredelitve (na primer OZN, 1991, po Mandić, 1996) so kompleksnejše in vključujejo varstvo človekovih ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic v zvezi s stanovanjem.

Grafikon 8: Starost stanovanj

Vir: Statistični letopis RS, 1999, tab. 21.17.4 str. 344

V ožjem bivalnem okolju lahko ločimo fizično in socialno okolje. Prvo predstavljajo način zazidanosti (ureditve) naselja; razmerje med (s stavbami) pozidanimi in ostalimi površinami, oblikovna in gradbena kakovost; urbanistično degradirana območja, zelene površine, parkirišča, garaže, ceste, kolesarske poti, pločniki, onesnaženost bivalnega okolja (zrak, pitna voda, hrup). Vpliv socialnega okolja na kakovost bivanja pa lahko podamo z gostoto prebivalstva, starostno, izobrazbeno, zaposlitveno, premoženjsko, etnično sestavo prebivalstva.

Širše bivalno okolje vključujemo v vrednotenje kakovosti bivanja z vidika dostopnosti in možnosti izbire lokacij za opravljanje nekaterih temeljnih življenjskih funkcij, kot so izobraževanje, oskrba in storitve (vključno z zdravstvenimi storitvami), zaposlitev, priložnostne dejavnosti (rekreacija, kultura), komunikacije (prometnice, osebna prometna sredstva in javni potniški promet).

3.7.2.2. Kakovost stanovanj

Kakovost in velikost stanovanjskega sklada kaže stanovanjske priložnosti prebivalstva in povprečno kakovost bivanja v stanovanjih. Za razmere v Sloveniji so značilne nekatere posebnosti. Z vidika modernizacije stanovanjskega sklada (na primer z vidika deleža stanovanj s kopalnico, centralnim ogrevanjem) so razmere v Sloveniji blizu povprečja v EU, z vidika števila sob v stanovanju celo nad povprečjem. Povsem drugače pa je glede povprečne površine stanovanj, ki je v Sloveniji bistveno manjša, kot v državah EU. V Sloveniji je bilo konec leta 1996 688855 stanovanj. Izrazita posebnost Slovenije je lastniška struktura stanovanj. Najemna stanovanja predstavljajo komaj 13 odstotkov stanovanjskega sklada, lastniških pa je 87%, kar je daleč največ v Evropi. Takšna lastniška sestava in premajhen obseg stanovanjskega sklada pomenita izredno majhno možnost izbire in spremembe stanovanjskega statusa prebivalcev Slovenije.

Tabela 5: Izbrani vidiki sestave stanovanjskega fonda v Sloveniji konec leta 1996

statistična regija	% do 1945	% po 1985	% centralno ogrevanje
<i>Slovenija</i>	22.8	7.3	64.4
<i>Pomurska</i>	22.6	6.1	57.2
<i>Podravska</i>	26.2	7.4	62.4
<i>Koroška</i>	19.0	12.1	76.3
<i>Savinjska</i>	22.8	7.3	68.6
<i>Zasavska</i>	24.9	4.7	57.8
<i>Spodnjeposavska</i>	21.9	10.3	59.0
<i>Dolenjska</i>	21.4	9.7	58.8
<i>Osrednjeslovenska</i>	19.6	5.6	73.2
<i>Gorenjska</i>	21.4	6.2	67.3
<i>Notranjsko-kraška</i>	27.4	6.8	56.3
<i>Goriška</i>	27.5	6.8	49.5
<i>Obalno-kraška</i>	26.6	12.8	47.3

Vir: SURS, spletna predstavitev, tabela 33.15

Pri kakovosti stanovanj je treba upoštevati v prvi vrsti njihovo starost, opremljenost (s kuhinjo, kopalnico, straniščem), komunalno opremljenost (voda, elektrika, odplake, z modernim ogrevanjem), skupno stanovanjsko površino, stanovanjsko površino na osebo, opremljenost z telefonom, priključkom na računalniško omrežje, kabelsko ali satelitsko TV in ne nazadnje tudi lastništvo.

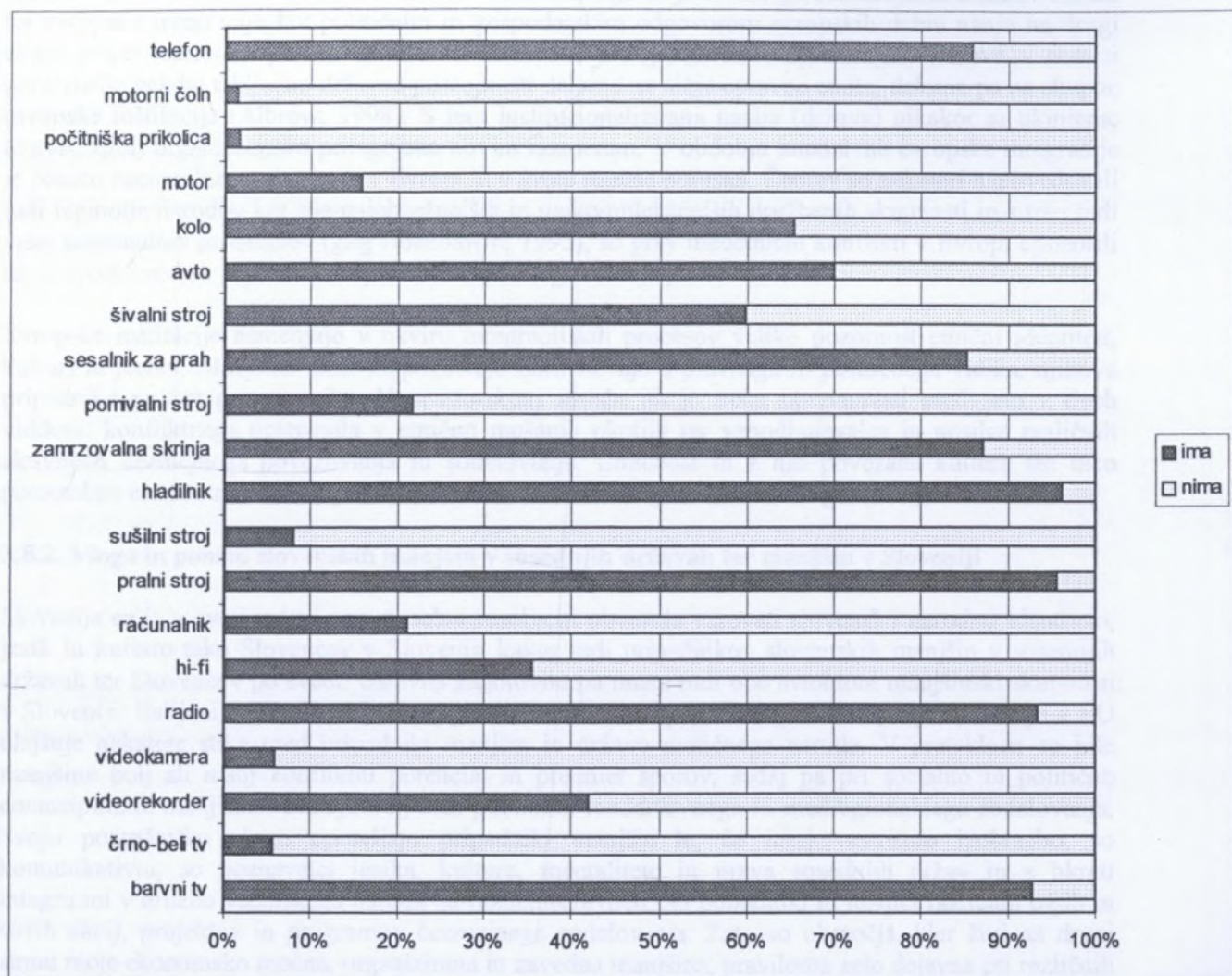
Prav tako je pomembno bližnje fizično okolje, kjer se posebej upošteva lega glede na mikroklimatske razmere (npr. megla, vetrovnost, pogosti temperaturni obrati, zasneženost), ekološko prizadetostjo (čezmerno onesnažen zrak, zasmetene površine, hrupno območje), naravno ogroženostjo (potresna, plazovita, poplavna območja, območja pogostega žleda, toče) in druge prvine, ki izvirajo prvenstveno iz fizičnogeografskih lastnosti mikrolokacij.

Podoben značaj in pomen imajo lastnosti bližnjega socialnega okolja, ki se izražajo z gostoto prebivalstva (preveč redka naseljenost je posledično neugodna), starostne, spolne, socialne, izobrazbene, kulturne in etnične sestave prebivalstva, premoženjskih stanj prebivalstva, brezposelnosti, stopnje kriminalitete in obseg ter stanje zelenih in parkirnih površin.

Ena ključnih kakovosti stanovanj je tudi dostopnost do različnih uslug in storitev v bližnjem in širšem bivalnem okolju, kot je npr. do vrtcev, osnovnih in srednjih šol, do prodajaln, do zdravstvenih ustanov, do pošte, banke, do knjižnice, javnega potniškega prometa, različnih rekreacijskih in zabavnih

možnosti in podobno. Gre torej za vzpostavitev najbližjih kakovostnih možnosti opravljanja različnih funkcij, zaradi katerih stanovanja pridobijo ali pa izgubijo na pomenu in ceni.

Grafikon 9: Opremljenost gospodinjstev

Vir: Statistični letopis RS, 1999, tab. 14.4., str. 256

Slovenija je glede stanovanjske kakovosti po naštetih kriterijih precej raznolika. Čeprav ni mogoče enostransko trditi o prednostih osrednjih območij, je vendarle razvidna določena polarizacija Slovenije (Krevs, 1998). Splošen napredek glede same kakovosti novejših, v zadnjih dvajsetih letih zgrajenih stanovanj je sicer očiten povsod (morda še najmanj v večjih mestih, kjer je največ starega stanovanjskega fonda), precej večje razlike pa so pri infrastrukturni opremljenosti (npr. telefonsko omrežje, kabelska TV, računalniško omrežje). Razlika med info-bogatimi in info-revnimi se v tem primeru močno stopnjuje in slednjim še bolj odmika druge kakovosti. Pravzaprav gre pri tem za prednost lokacije. Prevlada osebnega prometa nad javnim je posebej v podeželskih območjih z nižjimi prebivalstvenimi gostotami močno zmanjšal dostopnost do javnega prometa.

3.8. NACIONALNI IN KULTURNI RAZVOJ SLOVENIJE V EU

3.8.1. Evropski okvir etničnega in kulturnega vprašanja

Evropski narodi so večinoma organizirani v nacionalne države, ki se precej razlikujejo po času in okoliščinah nastanka, številčnosti populacije, kulturnemu, gospodarskemu in političnemu vplivu na širši evropski in svetovni prostor. Proti koncu 20. stoletja se je zaradi globalizacijskih trendov na eni ter evropsko integracijo kot političnim in gospodarskim odgovorom evropskih držav nanjo na drugi strani pričel značaj in pomen nacionalne države v Evropi korenito spreminjati. Države v resnici porazdelijo nekdanje izključno državne pristojnosti deloma na nižje upravne enote, deloma pa na skupne evropske institucije (Albrow, 1998). S tem institucionalizirana nacija (država) nikakor ni ukinjena, temveč zgolj organizacijsko prilagojena novim razmeram. V obdobju intenzivne evropske integracije je pomen nacionalnega vprašanja v Evropi in v svetu močno porastel. Čeprav so nekateri napovedovali tudi izginotje narodov kot ene najboljsežnejših in najkompleksnejših družbenih skupnosti in s tem tudi vrste nacionalnih problemov (glej Hobsbawm, 1995), so prav medetnični konflikti v Evropi opozorili na žilavost etničnih pojavov in zapletenost njihovega reševanja.

Evropske institucije namenjajo v okviru integracijskih procesov veliko pozornost etnični identiteti, kulturi in jeziku. Manjšine sicer najpogosteje obravnavajo s pravnega in političnega vidika, njihove pripadnike pa kot posameznike. V prostorskem smislu jih je treba obravnavati predvsem z dveh vidikov: konfliktnega potenciala v etnično mešanih okoljih ter vzpodbujevalca in nosilca različnih aktivnosti čezmejnega povezovanja in sodelovanja. Etničnost in z njo povezana kultura sta tako pomembna elementa strateške presoje v kontekstu družbenega in prostorskega razvoja.

3.8.2. Vloga in pomen slovenskih manjšin v sosednjih državah ter manjšin v Sloveniji

Slovenija se je v svoji ustavi in v posebni resoluciji obvezala varovati slovensko narodno identiteto, jezik in kulturo tako Slovencev v Sloveniji kakor tudi pripadnikov slovenskih manjšin v sosednjih državah ter Slovencev po svetu. Ustavna zagotovila pa imata tudi obe avtohtoni manjšinski skupnosti v Sloveniji: Italijani in Madžari. Posebej je obravnavana skupnost Romov. Vstopanje Slovenije v EU olajšuje nekatere stike med pripadniki manjšin in državo matičnega naroda. V preteklosti so bile manjšine bolj ali manj konfliktni potencial in predmet sporov, sedaj pa pri socialno in politično emancipiranih manjšinah čedalje bolj tudi pobudnik meddržavnega in medregionalnega sodelovanja. Svojo posredniško vlogo opravljajo pripadniki manjšin le, če imajo ustrezno izobrazbo, so komunikativni, so poznavalci jezika, kulture, mentalitete in prava sosednjih držav in s hkrati integrirani v družbo večinskega naroda na različnih ravneh. So pobudniki in nosilci različnih ožjih in širših akcij, projektov in programov čezmejnega sodelovanja. Zato so območja, kjer živi na drugi strani meje ekonomsko močna, organizirana in zavedna manjšina, praviloma zelo dejavna pri različnih oblikah čezmejnega sodelovanja (Bufon, 1996). Ni naključje, da je to sodelovanje najbolj uspešno na območju Tržaške in Goriške ob slovensko – italijanski meji, najmanj pa ob slovensko-madžarski meji (zaradi gospodarske pasivnosti območja na obeh straneh meje in tudi šibkih manjšin). Manjšine so zaradi interesa po povezovanju z državo matičnega naroda in zaradi vpetosti v družbeno življenje večinske družbe zelo pomemben razvojni potencial. Zato je smiselno, da so programi regionalnega razvoja ter infrastruktura v obmejnih območjih prilagojene tako, da jo lahko v čim večji meri uporabljajo tudi pripadniki slovenskih manjšin v sosednjih državah. Enako velja tudi za pripadnike madžarske in italijanske skupnosti v Sloveniji.

Manjšine so tudi zelo dober študijski primer modela etničnega preživetja v pogojih prostorske razpršenosti ter verjetnih situacij oseb na robnih območjih Slovenije, kjer je dostop do pomembnejših nacionalnih institucij otežen.

Pri manjšinah je treba upoštevati tako območja avtohtone poselitve kakor tudi nova naselitvena in funkcionalna jedra manjšin. Zaradi izobraževanja in dela se mnogi selijo v urbana jedra in okolico, zato se praviloma njihov poselitveni prostor širi, čeprav se številčnost populacije zmanjšuje (Zupančič,

1999). Za njihovo preživetje je dobro, da del te infrastrukture ponudijo tudi pomembnejša slovenska središča, zlasti glavno mesto.

Posredniško vlogo imata tudi obe manjšini v Sloveniji, italijanska (3000 oseb) in madžarska (8500 oseb), pri čemer je prva kljub nizkemu številu bistveno bolj dejavna in učinkovita kakor druga. Romska skupnost (če odštejemo folkloristične elemente) nima učinkov na čezmejno sodelovanje. Pogosto jo je treba obravnavati kot robno ali socialno izključeno skupnost.

3.8.3. Identitete v slovenskem prostoru

3.8.3.1. Narodna in nacionalna identiteta

Narodna identiteta je temeljna in najširša identiteta na ravni države. V slovenskem primeru je tesno povezana z jezikovno in kulturno. V širšem kontekstu je jezik del kulture in njen najbolj prepoznaven zunanji izraz (širše glej Smith, 1991, Južnič, 1993). Narodna identiteta je zelo kompleksna, sestavljena iz petih skupin elementov: kulturno-jezikovnih, zgodovinskih, prostorskih, socialnogospodarskih in političnih. Pri vseh skupinah ločimo nadalje subjektivne (samopripisujoče, dostikrat psihološke narave) in objektivne (stvarni; ki jih lahko enostavno prepoznajo tudi drugi). S tem je že jasno naznačeno, da je prostor sam po sebi pomemben del identitete oziroma, kot bo sledilo v nadaljevanju, tudi sam izvor identitete (Zupančič, 1998).

Slovenska identiteta je podobne starosti kot pri drugih narodih v Evropi, le da je pozneje dobila svojo državno obliko (se je institucionalizirala v celoti), čeprav je že leta 1921 dobila več nacionalno pomembnih institucij. Državniška – torej nacionalna zavest je v Sloveniji še v razvoju in kljub procesom evropske integracije (ki zmanjšujejo pomen države) se bo verjetno utrdila kot stabilen pojem tako v evropskem kot v slovenskem okviru. Slovenska narodna identiteta je obenem tudi ena od ključnih vrednot, ki v različnih procesih ne sme biti presežena. Zato je cilj različnih prizadevanj, da se slovenska identiteta krepi, utrjuje, ohranja in razvija. Slednjič je treba poudariti, da je narodna identiteta v najbolj kompleksnem pomenu obenem tudi gospodarska kategorija.

Ločeno od tega je vendarle treba spregovoriti tudi o državljanški (nacionalni) identiteti, ki je izbrana po lastni presoji in volji tako Slovincih po rodu kakor po tujerodnih, ki so sprejeli državljanške pravice in dolžnosti kot zunanji okvir svojega družbenega delovanja. S tem v zvezi je treba opozoriti še na naraščajoči pomen evropske identitete, ki pa ne bo ogrožala sedanjih narodnih in nacionalnih.

3.8.3.2. Teritorialne identitete

Teritorialne identitete so praviloma starejše od narodne in temeljijo na bolj ali manj širokih kulturnih vsebinah območij, pokrajin, regij in drugih formalnih in neformalnih prostorskih enot (Kučan, 1998). Vsebina regionalne identitete je močno naslonjena na kulturo in tradicijo območja, na homogenost (skupne poteze) ter na sedanjo ali bivšo funkcionalnost tega območja. Vezane so torej na določeno ozemlje in ne nujno tudi na etnične in jezikovne značilnosti njenih prebivalcev. Res pa imamo v slovenskem prostoru praviloma opraviti z identitetami, ki se naslanjajo tudi na jezikovno (v tem primeru predvsem narečno) homogenost prebivalstva. Čeprav so zelo dolgotrajne in trdožive, so vendarle tudi prostorsko premakljive: to je tudi ena od zelo uporabnih lastnosti le-teh. Nastajajo tudi na novo. Regionalne in narodne identitete si niso v nasprotju, temveč so si dopolnjujoče. Teritorialne identitete so lahko na več ravneh: deželni, regionalni, območni, krajevni (lokalni).

Deželne identitete (Štajerska, Kranjska, Koroška, Primorska) povzemajo tradicijo nekdanjih dežel v okviru Habsburške monarhije. Razen Kranjske so vse prerezane z novejšimi političnimi mejami; najbolj Koroška. Nekako sodita v ta okvir tudi istrska in prekmurska identiteta. Obenem je prišlo do zelo močnih ozemeljskih premikov v zaznavanju prebivalcev zaradi novih političnih meja: Kranjska seže do Postojnskih vrat in ne do Trsta, Primorska se ravna po rapalski meji, Prekmurje je povsem izgubilo Porabski del in spremenilo tudi ime (prej Slovenska krajina), Koroška se je razširila na celotno Mislinjsko dolino ter del Dravske doline. Pri Kranjski so veliko bolj znane Gorenjska, Dolenjska in Notranjska, kakor

pa Kranjska sama.

Regionalne identitete povzemajo homogene poteze nekaterih širših območij, ki jih je zaznamovala določena homogenost bodisi naravnih značilnosti bodisi kulturne in zgodovinske tradicije. Taki primeri so npr. Kras, Pivka, Bela krajina, Prlekija. Posebno novejšo obliko regionalnih identitet pa predstavljajo ozemlja, ki so danes oblikovana z umetnimi regionalizacijami upravno-administrativnega značaja kot so npr. statistične regije, ki so se zaradi nekajdesetletne prisotnosti že usidrale v zavest: Pomurje, Posavje, Zasavje, Podravje, Osrednja Slovenija itd.

Območne identitete so še nekoliko nižjega ranga in bi ustrezale okrajem. Praviloma gre za različne »dolinske« identitete ter identitete po starih manjših upravnih enotah, kot so npr. Tolminsko, Cerkljansko, Kočevsko, Vipavska dolina, Mirnska dolina, Haloze, Mežiška dolina, Kozjansko itd. meja med temi in regionalnimi identitetami je v posamičnih primerih zelo težko določljiva.

Krajevne (lokalne) identitete so najnižje po rangu, vendar v slovenskem prostoru močno zasidrane in trajne. Praviloma združujejo manjša podeželska območja in naselja in redkokdaj prenesejo dve ali več pomembnejših naselij (Klemenčič, Zupančič, 1995). Posebna oblika krajevnih identitet so mestne identitete, ki povzemajo predvsem urbano kulturo. Ta segment je bil v slovenskem prostoru dolgo močno zanemarjen tako v regionalni politiki kakor v kulturi nasploh. Nemara je bil vzrok temu predpostavka o etnični tujosti mest v slovenskem prostoru, ki so jim pripisovali nemški oziroma romanski značaj. Identiteta slovenskih mest ima danes vidnejšo vlogo. Težavo z identiteto imajo zlasti novodobna mesteca, ki so se od šestdesetih let dalje razvila iz vaških središč.

3.8.3.3. Vloga teritorialnih identitet v slovenskem prostoru z razvojnega vidika

Teritorialne identitete so v kontekstu prihodnjega prostorskega razvoja pomembne predvsem ker:

- združujejo človeško energijo z določenega ozemlja in jih usmerjajo v skupna hotenja, ker se prebivalci istovetijo z domačim okoljem in skušajo optimalno izkoristiti domače razvojne možnosti (je izrazito mobilizirajoča)
- velika dejavnost zlasti na področju kulture, športa;
- je primeren turistični potencial, ker izražajo določeno homogenost kot prepoznavni znak navzven. Turistu in rekreativcu je ljubša filigranska unikatnost kakor pa vseobsežna univerzalnost.
- je primerna osnova za oblikovanje novih upravnih in administrativnih členitev, čeprav se lahko tudi »nove« teritorialne enote dobro usidrajo v zavest. Smiselno je ta kriterij teritorialne identitete upoštevati pri različnih širših posegih v prostor in okolje. Tako izbrane enote bodo prej zaživele in bodo tudi praviloma učinkovitejše.
- zaradi žilavosti nudijo vztrajno podporo narodni identiteti, še posebej v bolj robnih pokrajinah
- območja s prepoznavno in močno zasidrano teritorialno identiteto so tudi pobudniki in uspešni nosilci čezmejnega povezovanja in sodelovanja. Vendar je treba opozoriti, da je to lahko obenem tudi past, ki jo izkoristijo sosednje močnejše regije (npr. istrska, štajerska)
- so lahko velika ovira združevanju manjših enot v večje (regije pokrajine npr.).

3.8.4. Varovanje kulture, identitete in vrednot slovenskih pokrajin in kulturne krajine

Kulturo in kulturno dediščino (materialna in nematerialna) je treba presoati s treh vidikov: kot vrednoto samo po sebi, kot del narodne in prostorskih identitet ter slednjič tudi kot pomemben razvojni potencial oziroma tudi kot oviro določenim drugim dejavnostim. EU v različnih dokumentih, med drugim tudi v ESDP, teži k ohranjanju naravne in kulturne dediščine in s tem bogastva Evrope kot celote. Zato je tudi ohranjanje kulturnih značilnosti prebivalstva, njihove identitete ter materialne dediščine ena od temeljnih vrednot. Kultura in kulturna dediščina je tudi pomemben razvojni element, posebej v sklopu turizma.

V okvir kulture in kulturne dediščine sodijo materialne in nematerialne prvine:

arhitekturne (stara mestna jedra (npr. Piran), ohranjene prvine manjših naselij (npr. Štanjel), gradovi in utrdbe (npr. Ptuj), mlini, žage, objekti tehnične kulture (npr. Klavže), objekti kmečko-podeželskega prostora (hiše, kozolci, kašče itn.), sakralni objekti); **pokrajinske** (gozdni sestoji, različni vodni motivi in mokrišča, ohranjeni biotopi, ohranjena kmečka krajina različnih tipov (kulturne terase, vinogradi, sadovnjaki itn.), zavarovana območja (naravni parki), -oblikovana narava (mestni in grajski parki); **ustanove** (kulturne ustanove nacionalnega pomena (gledališče, opera ipd.), šolske ustanove, verske ustanove, muzeji); **prireditve** (festivali, pevski tabori, velika srečanja (različnih pobud), značilne tradicije lokalnega in regionalnega značaja) in **dejavnosti** (umetna obrt, tradicionalne obrti in veščine).

Za identiteto naroda, države in tudi manjših prostorskih enot ni nič manj pomembna tudi sodobno ustvarjanje na različnih področjih, od kulturnega ustvarjanja in poustvarjanja v ožjem pomenu besede do moderne arhitekture, industrijskega oblikovanja in dejavnosti (obstoj blagovnih znamk npr. ima zelo veliko težo) do kulturnih, humanitarnih ali športnih prireditev. Ustvarjanje na novih področjih je znamenje odpornosti in vitalnosti.

3.8.5. Etnično in kulturno preživetje Slovencev v EU

Etnično in kulturno preživetje slovenskega naroda je eno od osnovnih hotenj in vrednot v kontekstu vključevanja v evropske integracije ter trajen cilj. Z obstojem in razvojem samostojne slovenske države se prepoznavnost Slovencev v svetu povečuje, kar je tudi povezovalni dejavnik navznoter. Razpoznavna je po svojih simbolih, prebivalstvu in tudi po svoji naravno- in kulturnopokrajinski izoblikovanosti, kulturni dediščini in ter sodobni ustvarjalnosti.

Slovenska identiteta se bo v procesih globalizacije ob in po vključevanju v EU znašla v pogojih popolne mednarodne konkurenčnosti multikulturnih družb, globalizacije ekonomskih in političnih moči in s tem povezanih etničnih procesov. Slovenstvo se bo moralo soočiti ne le s svetovnimi globalizacijskimi trendi in procesi, temveč ob odprtih mejah predvsem s konkurenco sosednjih narodov, v prvi vrsti z nemštvom in italijanstvom. To bo močno prisotno zlasti v nekaterih robnih pokrajinah in obmejnih območjih, ki so strukturno šibka, bolj navezana na središča onkraj državne meje, kjer obstaja daljša tradicija stikov in odnosov, kjer so močne čezmejne dnevne migracije, kjer ima tuji kapital v lasti večino gospodarskih potencialov. Našteti dejavniki so možni in nikakor ne nujni za določeno etnično ogrožanja slovenstva! Posebna skrb mora biti namenjena tudi sedanjim in novim priseljencem za njihovo integracijo v slovensko družbo. Računati je treba na priliv tuje delovne sile. Smiselno jo je izbirati tudi po kriterijih večje kulturno-jezikovne bližine.

Ne nazadnje se je treba jasno zavedati, da je etnična pripadnost s kulturo in jezikom vred tudi ekonomska kategorija. Etnokulturna bližina, sorodna mentaliteta in folkloristični elementi so dejavniki zblíževanja, v okviru katerih se lažje odvijajo tudi različne vrste gospodarskega sodelovanja.

Strategija nacionalnega preživetja mora upoštevati predvsem:

- krepitev vloge in funkcije slovenskega jezika v družbi
- večjezičnost prebivalstva kot konkurenčna prednost
- ohranitev in razvoj kulture na različnih področjih in oblikah
- krepitev zavesti pripadnosti
- ohranitev kulturne dediščine in vrednot slovenske kulturne krajine
- infrastrukturalna povezanost vseh delov Slovenije
- posebna skrb za obmejna območja,
- skrb za povezanost predvsem z območji poselitve slovenskih manjšin v sosednjih državah
- integracija priseljenega prebivalstva v slovensko družbo
- prizadevanje za čim pozitivnejšo naravno rast slovenskega prebivalstva
- funkcionalno obvladanje slovenskega ozemlja in njegovega čezmejnega zaledja, poseljenega z manjšinami (gospodarske vezi, infrastruktura, mediji ipd.)
- ohranjanje gospodarskih potencialov, kolikor in kjer je to mogoče (možnosti so omejene!)

- razvoj regionalnih središč, ki bi preprečevale centrifugalne učinke privlačne moči tujih – konkurenčnih regionalnih središč
- razvoj glavnega mesta Ljubljane, nacionalno pomembnih inštitucij v njem, da bi bilo uspešna protiutež tujim konkurenčnim središčem. Izkoristiti prednost velike univerze predvsem v smeri svetovljanstva, velikega kadrovskega (tudi tujega) pretoka, kar bi zaviralo večji beg možganov in obenem skrbelo za koncentracijo znanja in visoke tehnologije. Odprte možnosti svetovljanske prestolnice bo tudi privlačilo pripadnike slovenskih manjšin v sosednjih državah k sodelovanju in angažiranju na različnih projektih.
- zaviranje odseljavanja Slovencev.

3.9. PROSTORSKO PLANIRANJE V POSTMODERNI DRUŽBI

3.9.1. Evropska razsežnost prostorskega planiranja v Sloveniji

Očitno postaja tudi prostor v določeni meri predmet skupne evropske politike. Dokument Evropska prostorska razvojna perspektiva - ESDP (EC, 1999) je prvi, sicer neobvezni skupni dokument prostorske politike. Verjetno je to razlog, da je dokument z vidika prestrukturiranja pristojnosti sicer dokaj »neambiciozen« in poudarjeno previden. Kljub temu je za Slovenijo, ki si prizadeva postati polnopravna članica EU nedvomno zanimiva in koristna, če že ne skoraj nujna analiza, v kolikšni meri je naš obstoječi prostorski razvoj in politika skladna z usmeritvami EU. Še bolj pa so te usmeritve pomembne za dolgoročno plansko usmerjanje prostorskega razvoja v Sloveniji. Neposredna primerjava med EU prostorsko perspektivo zaradi velikih kvantitativnih in kvalitativnih razlik ni mogoča, zato pa je povsem legitimna in mogoča primerjava temeljnih principov, ki so eksplicitno ali implicitno razpoznavni v ESDP.

ESDP izpostavlja naslednje principe:

1. Ohranjanje raznovrstnost evropskega prostora je ocenjena kot ena od najpomembnejših razvojnih potencialov;
2. Medsebojna odvisnost med regijami in mesti postaja vse večja;
3. Zmanjševanje razlike v razvitosti med regijami;
4. Trajnostna delovna mesta;
5. Na dolgoročne razvojne trende bodo vplivali: a) naraščajoča ekonomska integracija, b) naraščajoči pomen lokalnih in regionalnih skupnosti; c) predvidena širitev EU
6. Prostorski problemi bodo rešljivi le s sodelovanjem različnih vladnih in upravnih nivojev;
7. Prostorska politika predvideva širitev strogo sektorskih politik;

Vsi ti principi so zelo aktualni tudi za Slovenijo. ESDP izhaja iz »trikotnika« a) ekonomija, b) okolje, c) družba. Vse tri temeljne komponente povezuje trajnostni prostorski razvoj. Prostorska politika pa naj konkretno pospešuje:

- razvoj uravnoteženega in policentričnega urbanega sistema in nove, partnerske urbano-ruralne odnose, kar predpostavlja odpravljanje zastarelega dualizma mesto – podeželje.
- zagotavlja enakopraven dostop do infrastrukture in znanja: integrirani promet in komuniciranje
- razumno upravljanje in zaščito naravne in kulturne dediščine

Politika mora sočasno uresničevati vse tri principe. Politika, ki bi bila usmerjena zgolj v zagotavljanje uravnoteženega razvoja bi omejevala ekonomsko močnejše, in obenem povečevala odvisnost manj razvitih. Zgolj enostransko pospeševanje razvoja bi povečevalo regionalne razlike, prevelik poudarek na zaščito prostorskih struktur pa bi povzročilo stagnacijo, ker bi lahko upočasnilo modernizacijske trende.

3.9.2. Prostorsko planiranje v postmoderni družbi

Usmerjanje in planiranje prostorskega razvoja je dejavnost s katero hočemo v določenem časovnem razdobju doseči določene prostorske razmere. Bistvena sta dva elementa: a) razpoznavni (transparentni) cilji in b) sposobnost usmerjanja kompleksnega sistema akterjev in virov. Oba

elementa sta medsebojno smiselno povezana, kajti povsem razumljivo je, da morajo biti cilji določeni glede na sposobnost njihovega doseganja. Prav to razločuje operativno planiranje od sestavljanja nerealnega spiska želja (Hall, 1992).

Ta medsebojna povezava praktično pomeni, da je določanje ciljev omejeno s sposobnostjo njihove realizacije. Tako pridemo do **legitimnosti** kot ključnega planerskega vprašanja. Realni vpogled v družbeno upravičenost prostorskega planiranja nam omogoči tudi realno postavitev ciljev, ki jih hočemo s tem delovanjem uresničiti. Ker je »klasični«, t.j. tradicionalno prevladujoči sistem prostorskega planiranja z državno avtoriteto formalizirana in instiucionalizirana aktivnost, je seveda učinkovitost planiranja v veliki meri odvisna od splošno priznane legitimnosti države oz. državnih institucij. Ker lahko legitimnost brez večjih pomenskih izgub prevedemo kar v zaupanje se ključno, t.j. izhodiščno planersko vprašanje torej glasi: ali v sodobnih družbah (konkretno tudi slovenski družbi) obstaja potrebna stopnja zaupanja v državne institucije. Od odgovora na to vprašanje je odvisna oblika in vsebinska ambicioznost planskega postopka oz. planskega dokumenta. Tako univerzalno zastavljeno vprašanje je nedvomno aktualno tudi pri nas. To pa seveda ne pomeni, da nima doseganje legitimnosti v našem družbenem kontekstu tudi številne lokalne posebne značilnosti (Kos et al., 1998)

Razprava in raziskovanje krize legitimnosti »države blaginje« se je začela že v sedemdesetih letih kot reakcija na množične študentske proteste. S časoma je izgubila razredne socialne poudarke, okrepila pa se je »tehnična« razlaga legitimističnih problemov v modernih, vse bolj kompleksnih družbah. Preobremenjenost in slaba »vodljivost« družb je po mnenju številnih analitikov posledica prevelike kompleksnosti oz. diferenciranosti modernih družb (Offe, 1989). Obenem pa se družbe visoke moderne soočajo z naraščajočo različnostjo političnih zahtev (Kaase in Newton 1999), kar še dodatno otežuje usklajevanje in usmerjanje družb.

Zaradi neučinkovitosti tradicionalnih državnih usmerjevalnih institucij se povečuje vpliv in legitimnost novih družbenih gibanj, t.j. organizacij civilne družbe, po mnenju nekaterih pa je sem treba prišteti še t.i. »kvazi civilne inštitucije«. Predvsem v osemdesetih in začetku devetdesetih je predvsem v teoriji, deloma pa tudi v praksi prevladalo stališče, da se je težišče legitimnosti premaknilo močno v smeri civilne družbe. To je pomenilo, da nova družbena gibanja bolj realno zastopajo interesno strukturo nastajajočih postmodernih družb. Pri tem pa ne smemo zanemariti opozoril, ki so se pojavila nekoliko kasneje, da je vključevanje neinstitucionalnih oblik participacije lahko tudi grožnja politični zakonitosti (Raydin, 1998). Tu se odpira vznemirljiva razprava o radikalističnem potencialu znotraj civilne družbe, ki zlasti pri prostorskih in okoljskih vprašanjih že tradicionalno dobiva močne pospeške.

V nasprotju s staro, t.j. moderno družbo, ki je temeljila na centraliziranih in hierarhično organiziranih sistemih pa postmoderna družba ni več kompatibilna z linearno hierarhizirano centralizirano državo. Ideja ni manj države, ampak več drugačne države. Namesto centralne države se obnavlja moč regionalne in lokalne ravni. Sestopanje centralno državne avtoritete gre po nekaterih predvidevanjih (Mlinar, 1995) prav do individualnega nivoja. Individualizmu pa seveda bolj kot togo formalizirano delovanje ustrezajo bolj fleksibilne institucionalne navezave in bolj dinamične začasne ali kratkotrajne interesne koalicije.

Po nekaterih intepretacijah je nova postmoderna, postmaterialistična politika dejansko gibanje za več demokracije (Inglehart 1995), druge manj optimistične interpretacije pa predvidevajo, da bo njen rezultat poleg zmanjševanja zaupanja v državo tudi nestalnost, nepredvidljivost ter instrumentalna oblika množične politike (Kaase in Newton, 1999.), kar vse skupaj predstavlja precej neprijazno okolje za tradicionalno planersko urejanje družbe in prostora.

Večinsko mnenje se nagiba k oceni, da se je v razvitih EU družbah v devetdesetih zadovoljstvo z delovanjem formalne demokracije precej zmanjšalo. Po mnenju nekaterih pa na osnovi empiričnih raziskav ni mogoče nedvoumno potrditi teze o padajoči legitimnosti državnih institucij. Kaase in Newton (1999) tako ugotavljata, da se je v zadnjem desetletju močno preoblikovala kulturna podoba zahodnih demokracij in da poleg krize legitimnosti tradicionalnega državnega delovanja, zaznavamo

tudi naraščanje participacije oz. širjenje političnega repertoarja. Na tem je utemeljena tudi optimistična teza o večji prilagodljivosti državnih (demokratskih) institucij, kot se je zdelo še pred kratkim. Prav zaradi tega, je njun sklep, da na osnovi podatkov, ki so na voljo, ni mogoče zagovarjati napovedi o preobremenjeni vladi, o krizi zakonitosti ter o nasprotovanju racionalnemu izbiranju. Primerjava Slovenije z zahodnoevropskimi družbami kaže na precej manjše zaupanje ljudi v državne institucije (Toš 1999). Večja izjema je le izobraževalni sistem.

3.9.3. Kriza prostorskega planiranja

Razprave o zaupanju v sistem urejanja in planiranja prostora v precejšnji meri odražajo zgoraj predstavljene spremembe legitimnosti države in državnih institucij. Najbrž ni presenetljivo, da urejanje prostora v določeni meri deli usodo naraščajoče negotovosti, predvsem pa mednivojskega in medinstitucionalnega premeščanja družbene moči, ki se močno odraža v formalnih in dejanskih pristojnostih in učinkovitosti.

Tudi zaradi tega se je v sodobnih razpravah o prihodnosti prostorskega planiranja ustalila teza, da je klasično vseobsežno prostorsko planiranje (comprehensive spatial planning) stvar preteklosti. Ta navidezni radikalizem temelji v spremenjenih okoliščinah, ki se ujemajo z zgoraj opisanim preskokom od modernega centralno državnega hierarhičnega urejanja v postmoderni decentrični in manj hierarhičen sistem urejanja družbenih zadev (Gantar, 1993).

Spremenile pa so se tudi potrebe. Motivi za razvoj vseobsežnega prostorskega planiranja je bila močna potreba po urejenem in funkcionalnem prostorskem razvoju in prostorska integriteta nacionalne države (Mastop 1998). Prostorsko planiranje je bilo dejansko eden glavnih instrumentov vzpostavljanja nacionalne države (nation building). Tudi ta vidik je treba upoštevati pri presoji legitimnosti v Sloveniji. Prostorska integracija celotnega ozemlja mlade države, bo vsaj še nekaj časa upravičevalo tudi nekoliko bolj centralistične planerske pristope.

Po krizi planiranja v zahodnem svetu, ki je bila neposredna posledica neoliberalne ekonomije, t.j. »reaganizma« in »thacherizma«, je v devetdesetih ponovno oživela podpora planiranju. Ponovna afirmacija planiranja kot načina izogibanja anarhiji in neredu je v postmoderni zmedi na nek način pričakovano. Še zlasti to velja za prostorsko planiranje, kajti posledice tržnega sistema imajo posebne, dolgoročne posledice v naravnem in grajenem okolju. Planiranje ima vlogo preprečevanja najhujših posledic in še bolj preprečevanja najslabših ekscesov in na ta način omogoča prilagajanje dolgoročnim strukturnim spremembam:

1. Planiranje lahko olajša družbi pot k novim organizacijskim vzorcem in lahko napravi tranzicijo manj motečo in bolečo.
2. Planiranje se ukvarja s procesom ekonomske nestabilnosti in procesom tranzicije (v postmoderni).
3. Planiranje lahko v odnosu do grajenega in naravnega okolja poskrbi zato, da se ekonomski, socialni in ekološki sistemi nepopravljivo ne zrušijo (Raydin, 1998).

Postmoderni planiranje ni več vseobsežno določanje rabe prostora, pač pa strateško planiranje, ki se močno razlikuje od prejšnjih vseobsežnih planerskih pristopov. To planiranje je opisano kot družbena praksa, ki usklajuje zainteresirane akterje in omogoča njihovo sodelovanje pri izdelavi strategij, politik in planov. Strateško planiranje poizkuša zgolj usmerjati parcialne odločitve in ima torej predvsem koordinativno funkcijo.

Ta omejitvev planiranja seveda ni potekala prostovoljno in avtomatično, pač pa se je izoblikovalo kot racionalna reakcija na dejstvo, da je postmodernizem dejansko prelomil z modernistično idejo širokopoteznega in detajlnega planiranja. Ker metropola, t.j. center ne more poveljevati preštevilnim izjemam, delom in koščkom, je cilj urbanega (prostorskega) planiranja preprosta občutljivost do domačih tradicij, lokalnih zgodovinskih, posebnih želja, potreb in stilov, dejavnost, ki posplošuje specializirane, celo visoko urejene arhitekturne forme, ki segajo od intimnih osebnih prostorov, preko

tradicionalne monumentalnosti, do veselih spektaklov. Vse to lahko po Harveyu (1996) prosperira v silovitem eklekticismu arhitekturnih stilov.

Mastop (1998) bolj suhoparno pozitivistično, torej bolj v skladu s planersko tradicijo, omenja štiri bistvene novosti, ki so značilne za strateško planiranje. Čeprav je Slovenija še vedno v fazi izgradnje nacionalne države in centralna integrativna funkcija planiranja še vedno ni povsem nepotrebna pa se tem novostim ne bomo mogli izogniti. Kot bomo videli, se tudi strateško planiranje integrativni funkciji dejansko ne izogne. Značilnosti »novega planiranja« so Mastopu naslednje:

Odprtost navzven

Čeprav je nacionalni planerski sistem še vedno zamejen z nacionalnimi teritorialnimi mejami, v razmerah globalne medsebojne odvisnosti plana ni mogoče tesno zapreti, t.j. tako kot nekdaj omejiti predvsem na notranji nacionalni prostor. Moderne družbe so vse bolj odprte, in čeprav je normativno urejanje prostora še vedno diskrecijska nacionalna pravica, je povsem jasno, da nadnacionalno dogajanje močno vpliva tudi na notranji nacionalni prostorski razvoj. Pravzaprav že dolgo to sploh ni novost, saj si npr. že dolgo časa ni mogoče predstavljati nacionalno izključno (samozadostno) načrtovanje transportne ali pa komunikacijske infrastrukture.

Prestrukturiranje navznoter

Prestrukturiranje razmerij na relaciji centralna – regionalna – lokalna raven tudi predpostavlja, da planiranje ne more biti več klasična centralno državna hierarhična avtoritativna dejavnost, pač pa mora upoštevati načelo »delitve oblasti« med različnimi nivoji. Vertikalna dimenzija se v določeni meri umika horizontalni. Ker se sočasno dogaja dvosmerni proces, ki vsebinsko močno spreminja nacionalne (državne) pristojnosti, je že v izhodiščih smiselno obravnavati in razmejiti planerske kompetence glede na nivo planiranja. Nekatere se premeščajo na nadnacionalno raven, druge pa se vračajo na nižje ravni (regionalne, lokalne). Ta logika nas sili v to da opazujemo celoten nabor nivojev od globalnega do individualnega, ter da smo pri tem pozorni tudi do verjetnih »intermedialnih koalicij«.

Implementacijska razsežnost plana

Strateško planiranje mora biti opremljeno tudi z implementacijskimi instrumenti. To pomeni, da je bistvena komponenta takšnega plana t.i. performativna strategija. Ta zahteva je uresničljiva in realna prav zaradi tega, ker strateško planiranje ne obdeluje detajlno celotnega prostora, pač pa se podrobneje in selektivno ukvarja zgolj z nekaterimi strateško najpomembnejšimi projekti. V tem pogledu ima strateško planiranje dva nivoja. Na ravni celote je precej splošno in običajno ne presega zgolj izhodiščnega načelno konceptualnega nivoja, posamezni projekti pa so lahko tudi precej podrobno obdelani. Z razdelavo ustreznih, t.j. bistvenih projektov ohranjamo tudi pomembno integrativno funkcijo plana. Zdi se da je bila na nek spontan in necelovit način ta metoda pri nas uporabljena že pri načrtovanju avtocestnega sistema. Seveda pa prav zaradi umanjkanja dolgoročnega strateškega premisleka o integrativnih potencialih tega velikega posega v prostor, morda še boljše ponazarja vpliv zunanjih dejavnikov na nacionalno planiranje (glej Kos et al. 1998).

IV. SCENARIJI DRUŽBENEGA RAZVOJA SLOVENIJE

4.1. KONSTRUKCIJA SCENARIJEV KOT PODLAGA PROSTORSKEGA PLANIRANJA

Scenariji so metoda, s katero poizkušamo simulirati razvoj oz. variante družbenega razvoja. Postopek je koristen, ker omogoča **jasno predstavitev najizrazitejših trendov in njihovih vplivov na celotni družbeni razvoj**. Smiselnost in uporabnost te metode je predvsem v tem, da (vsaj) deloma popravlja temeljni pomanjkljivosti pozitivističnega analitičnega pristopa, t.j. :

- a) utopistični optimizem vseobsežnega planiranja in planerskih postopkov,
- b) sektorsko parcialnost in
- c) hiperkompleksnost informacijskih baz, ki zelo otežujeta konceptualno orientacijo oz. identifikacijo najvplivnejših trendov.

Vendar pa tudi **slabosti te metode** niso zanemarljive, tudi zato, ker so dokaj očitne. Izhajajo iz tega, da je pri **redukciji kompleksnosti**, t.j. pri selektivnem naboru najbolj značilnih, najprezentativnejših trendov neizbežna določena mera **zavedne in nezavedne arbitrarnosti**. Ena glavnih značilnosti konstrukcije scenarijev je relativna preprostost, kar omogoči konstrukcijo štirih razpoznavnih razvojnih variant. Povsem očitna preprostost tega pristopa pa seveda sproža pomisleke, predvsem o dopustnosti tolikšne stopnje redukcije in iz tega izvedene generalizacije. V postopku selekcije obstaja relativno velika verjetnost spregleda navidezno marginalnega, potencialno pa morebiti zelo pomembnega elementa, ki lahko korenito spremeni vrednotenje teže konkretnih dogajanj. Prav gotovo postopek vrednotenja ni mogoče (povsem) objektivizirati (Kos et al., 1998). Tu torej naletimo na temeljno metodološko dilemo. V kolikšni meri je v tem ideološkem kontekstu sploh mogoče govoriti o racionalnih objektiviziranih analizah in projekcijah.

Ima pa »scenaristika« eno pomembno prednost pred kvalitativnimi metodami, ki uporabljajo merljive elemente. V kvalitativne modele nikakor ni mogoče vgraditi zadostno število spremenljivk, predvsem pa nemerljive spremenljivke iz takšnega modela preprosto izpadejo. Izredna težavnost celovitega zajemanja je tolikšna, da ga velikokrat doleti svojevrstna "namerna amnezija", t.j. potlačitev oz. izrinjanje iz zavesti. Kvalitativna metoda pisanja scenarija pa ponuja vsaj zasilno rešitev tega težkega problema.

Glede na pogostost in tudi "prepričljivost" metodoloških opomb se zdi, da je v strokovnih ocenah o uporabnosti scenarijev v planskih postopkih, mogoče doseči soglasje zgolj o tem, da je ta **metoda koristna in smiselna predvsem zato, ker opozarja na možne nezaželene učinke določenega razvoja**, t.j. na tiste učinke, ki se v parcialni in kratkoročni optiki ne zdijo preveč problematični, ali pa se porazgubijo zaradi nepregledne kompleksnosti obravnavanih podatkov, trendov, interpretacij.

Konstrukcija scenarijev temelji na teoriji modernizacije in postmodernizacije, posebej pa na konceptu »postmodernega preskoka« (Inglehart et al. 1995). Na osnovi predstavljenih empiričnih analiz in konceptualno metodoloških izhodišč, lahko skonstruiramo štiri osnovne scenarije bodočega družbenega in prostorskega razvoja Slovenije:

- **Scenarij spontanega razvoja** predvideva inertni razvoj, brez jasnih konceptov in brez jasnih usmerjevalnih instrumentov.
- **Tradicionalistični** scenarij predvideva zapiranje družbe, relativno nizko ekonomsko rast, nizko stopnjo koncentracije prebivalstva in relativno nizko obremenitev okolja.
- **Modernistični** scenarij predvideva odpiranje družbe, pospešen ekonomski razvoj, povečano stopnjo koncentracije, relativno visoko obremenitev okolja.
- **Postmodernistični** scenarij predvideva odpiranje družbe in relativno visoko ekonomsko rast, postopno optimalizacijo prostorske mreže naselij in nizko obremenitev okolja.

Variant bi bilo seveda lahko še precej več, vendar bi konstrukcija scenarijev s tem izgubila osnovni smisel, ki je v teoretsko in empirično podprti redukciji mogočih razvojnih variant. Kot je bilo že poudarjeno, **scenariji niso napovedovanje bodočnosti, temveč le logični preizkus potencialnih variant**. Primerjamo jih lahko s konstrukcijo prototipnih modelov, ki nazorno ponazorijo konceptualno zasnovo določenega načrta. S tem, naj bi dosegli predvsem večjo mobilizacijo za delovanje v smeri najboljše, najoptimalnejše razvojne variante. Ponujeni scenariji tudi **niso zaprti**, oz. dokončni. Smisel bodo dosegli že če, bodo sprožili **razpravo o razvojnih variantah**, ki jih predvidevajo, npr. kako konkretni scenariji "izrabljajo" dve temeljni kvaliteti slovenskega prostora, t.j. a) dober geostrateški položaj (npr. ugodno prometno lego) in b) ohranjeno okolje in raznovrstno naravo.

4.2. POGOJI ZA OBLIKOVANJE SCENARIJEV TER KRATEK OPIS GLAVNIH ZNAČILNOSTI POSAMEZNIH SCENARIJEV

4.2.1. Splošni oris scenarija spontanega razvoja

Scenarij spontanega razvoja (tudi: inertni) predstavlja poizkus ponazoritve "**gole slučajnosti**" kot temeljnega dejavnika razvojnih procesov. Ta varianta predpostavlja dejansko torej "**neplanski**" razvoj, ki ga usmerjata predvsem inercija in kratkoročna pragmatika družbenega in političnega vsakdana. To seveda ne pomeni, da prostorskega planiranja ne bo, temveč, da bo njegov realni vpliv na dogajanje minimalen oz. zanemarljiv, omejen predvsem na neizbežno lokacijsko pragmatiko.

Osnovno vodilo prostorskega dogajanja bo **slabo uravnavna internalizacija koristi**, ki jih prinašajo ugodne lokacije in dostop do infrastrukture ter prav tako **neučinkovito omejevana eksternalizacija škod**, ki jih povzročata poseganje v prostor. Naraščajoča kompleksnost družbe bo **povečevala razkorak med usmerjevalnimi (planskimi) možnostmi in kompleksnostjo realnega prostorskega dogajanja**. V precejšnji meri bo ta razkorak posledica nekonsistentne razmejčitve pristojnosti med "matičnim" prostorskim in drugimi prostorsko intenzivnimi resortji. Doseganje razumnega dogovora glede posegov v prostor bo oteženo zaradi naraščajoče raznovrstnih "prostorskih" interesov oz. raznovrstnosti rabe prostora. Navkljub zmanjševanju "prostorskega determinizma" v sferi produkcije se bo pritisk na prostor povečeval, predvsem kot razpršena stanovanjska raba prostora.

Neformalna samopomoč, ki ima močno tradicijo predvsem na stanovanjsko bivalnem področju, se bo verjetno okrepila. Kljub relativni krepitvi prostorske in okoljske senzibilnosti pa bo pomanjkljivo dolgoročno usklajevanje povzročala **negativno sinergijo**, t.j. okoljsko nesorazmerne velike posledice. Zaradi tehnoloških inovacij in padanja kvalitete okolja bodo tudi obstoječa urbana središča inertno izgubljale gravitacijsko moč in postajale lokacijsko manj zanimive.

Dolgoročno naraščanje prostorsko potratnih trendov bo privedlo do zaostrovanja, ne pa tudi do razreševanja problemov oz. konfliktov. Indolenten odnos do potratne rabe prostora, bo privedel do **kontinuiranega zmanjševanja sedaj še razpoznavnih prostorskih kvalit**et. Neposredni in posredni (eksterni) stroški neracionalne rabe prostora se bodo povečevali in prelagali v prihodnost. Neugodne in težko sprejemljive učinke takšnega razvoja bo poizkušala legitimizirati ideologija "navideznih analogij", t.j. primerjava z dosedanjimi podobnimi trendi v razvitejših družbah.

Ekstenzivni prostorski razvoj temelji na kombinaciji pred- in postmodernih elementov. Podaljševanje teh trendov bo privedlo do "**suburbanizacije brez predhodne urbanizacije**". Proces razseljevanja in praznjenja gosteje naseljenih urbanih prostorov se bo nadaljeval, še preden bo proces urbanizacije dozorel oz. dosegel z razvitimi družbami primerljiv obseg.

Scenarij spontanega prostorskega razvoja predvideva tudi nadaljevanje **praznjenja perifernih oz. drugih za poselitev manj primernih prostorov**. Tudi to je že dalj časa trajajoči proces, ki očitno ni bil obvladljiv z dosedanjimi planskimi in regulativnimi instrumenti. V ozadju tega dogajanja so korenite družbene spremembe, katerih prostorske učinke je nemogoče obvladovati. **Podaljševanje nakazanih trendov ob skromnih usmerjevalnih posegih predvideva torej nesistematično, nesmotrno in nediferencirano rabo prostora**, nadproporcionalno obremenitev okolja in povečevanje razlik v kvaliteti življenja med centralnimi in perifernimi predeli. Kumulativa negativnih okoliščin v nekaterih in kumulativa pozitivnih učinkov v drugih prostorih, bo privedla do povečevanja razlik v razvojnih možnostih med ugodnimi in neugodnimi lokacijami oz. do povečevanja prostorske neenakosti in do zaostrovanja prostorskih konfliktov.

Okoliščine, ki prispevajo k uresničljivosti te razvojne variante:

- antiurbana tradicija, relativno nerazvit urbani sistem, zamudništvo pri vzpostavljanju (nacionalno) optimalnega prostorskega sistema;

- težka izvedljivost konsistentnih regulativnih posegov, splošna padajoča sposobnost usmerjanja kompleksnih družbenih razmer (odsotnost projektivne prepričljivosti);
- nizka stopnja koordinacije diferenciranih sistemov (resorjev), oz. odsotnost sinergetskih učinkov specializiranih akterjev, neproduktivna disciplinarna tekmovalnost;
- neugoden status planiranja kot "preživelega" usmerjevalnega instrumenta in njegova šibkost, ker ni podprt z realno močjo, njegova vloga je zato velikokrat zgolj formalna;
- spreminjanje funkcij podeželja, ki še v večji meri kot do sedaj postaja multifunkcionalno, vendar pa teh sprememb ne spremlja ustrezno fleksibilna regulacija;
- drobljenje politično prostorskih enot, nastajanja številnih, majhnih občin, t.j. proces, ki ga je vzpodbudil t.im. "duh ustave", odsotnost učinkovitega vmesnega (regionalnega) nivoja regulacije in planiranja, potenciran centralizem, ki reaktivno povzroča tudi iracionalni proticentralizem;
- interesi najbolj agresivnih lobijev, ki uspejo izkoristiti obstoječi neracionalni in nereguliran prostorski razvoj;
- nove teletehnologije, ki omogočajo relativno prostorsko neodvisno lokacijo mnogih re/produktivnih dejavnosti;
- širitev postfordističnih oblik podjetništva, ki je v precejšni meri neodvisno od prostorske koncentracije;
- počasnost pri vzpostavljanju diferenciranega stanovanjskega sistema, ki bi v razumni meri nadomestil neformalno samoprodukcijo stanovanj;
- relativno nizka okoljska zavest in okoljski standardi, ki ne preprečujejo potratne uporabe prostora (okolja).

4.2.2. Splošni oris tradicionalističnega scenarija

Dispozicija tradicionalističnega scenarija temelji na **nostalgičnih interpretacijah dosedanjega razvoja**. V tej "retro" optiki naj bi bodoči razvoj usmerjali tako, da bi v **obnovili nekdanje obstoječo "idealno" stanje**, ko so še obstajale "pristine" skupnosti, ki so živele skladno z naravo in same seboj. Čeprav se morebiti zdi, da je takšna dispozicija preveč nerealna, oz. skoraj karikirana, pa je zlahka marsikje mogoče najti sledi te opcije.

Prostorska komponenta tradicionalističnega scenarija močno **poudarja kmetijsko funkcijo podeželskega prostora** in je bolj ali manj odkrito nezaupljiva do urbanih bolj diferenciranih razvojnih opcij. Skladno s to dispozicijo bo prioriteten razvoj manjših (podeželskih) središč. Tudi odnos do okolja bo podrejen tradicionalni kmetijski rabi. Druge dejavnosti bodo samo dopolnilo temeljni kmetijski funkciji podeželja.

Drobna lastniška posestna struktura se ne bo bistveno spremenila in bo močno določala urejanje prostora. Težavno bo zlasti pridobivanje podpore za posege splošnega (javnega) pomena. Drobno lastniška »obramba lastnega dvorišča«, pa bo po drugi strani preprečevala tudi preveč lahkotno eksternalizacijo okoljskih stroškov, ker bo izredno senzibilizirano dojemanje posegov v "sveto" kmetijsko zemljo oz. podeželski prostor. Ta obrambna logika bo imela pozitivne okoljske učinke, predvsem zaradi bolj restriktivnih pogojev zidave, oz. posegov v prostor, kar bo otežilo dosedanjo ekstenzivno (razpršeno) zidavo. **Vendar pa bo pri osnovni kmetijski dejavnosti težko uveljaviti višje okoljske standarde**, takšne, ki bi bistveno omejevali tehnološko intenzivno kmetovanje. Praznjenje manj razvitih robnih območij se bo zaustavilo. Vendar bo za to potrebno precej sredstev. Izvajanje politike, ponovne trajne poselitve demografsko ogroženih področij, pa bo zaradi izrazitega poudarjanja tradicionalnih kmetijskih programov manj učinkovita. Zaradi tega bo poselitve ohranila že sedaj uveljavljeno nepregledno in nejasno strukturo. Malo je tudi verjetno, da bi se največji urbani centri uspeli okrepiti do te mere, da bi postali "konkurenčno" sposobni vsaj v južnem srednjeevropskem prostoru.

Po tradicionalističnem scenariju bo regulacija odprtosti / zaprtosti sistema oz. družbe, kljub načelnemu pristajanju na odprtost **bolj naklonjena restriktivnejši, zaprti ureditvi**. Za obrambo "nemogočega" in nasprotovanje novostim, bo porabljeno veliko družbene energije, t.j. virov. Pri vključevanju v evropske integracije bo eden najpomembnejših prostorskih problemov regulacija dostopa "tujcev", t.j. Evropejcev

in "nekmetov" do zemlje. Verjetne so tudi občasne zaostritve in blokade, oz. dolgotrajne konfliktna situacije predvsem na lokalni ravni.

Ker tradicionalistična opcija nima možnosti, da bi bila splošno sprejeta, bo povzročila polarizacijo v prostoru. Urbani centralni predeli bodo bistveno bolj odprto sprejemali tuje vplive, vključno z večjo odprtostjo menjave nepremičnin. Ruralni predeli pa bodo ohranjali nekakšno tradicionalni modernistični eklekticizem, ki je značilen za obstoječo podeželsko in tudi primestno stavbarstvo. **Stanovanjska ponudba bo nefleksibilna**, t.j. tudi tam, kjer bodo viški stanovanjskega prostora, to ne bo močno vplivalo na ponudbo stanovanj. Pomembna in ne najbolj produktivna posledica bo nenormalno podaljševanje nasprotij med urbanimi (moderniziranimi) in ruralno (tradicionalistično) usmerjenimi predeli. Številne podeželske občine bodo tudi politično legitimizirale to nasprotje, ki se bo velikokrat operacionaliziralo kot neproduktiven konflikt med lokalnim (občinskim) in centralno državno (nacionalnim) nivojem.

To konfliktno razmerje bo vplivalo tudi na vloga državne avtoritete, oz. državnih institucij zadolženih za urejanje prostora. **Polarizacija bo otežila komunikacijo in jasno razmejitev lokalnih, regionalnih in nacionalnih pristojnosti.** Zaradi potenciranega lokalno - centralnega konflikta in "ideoloških" razlik o vlogi in pomenu prostora (zemlje), bo težko priti do jasne in konsenzualne razmejitve kompetenc. Zaradi tega bodo prav konflikti glede rabe prostora zelo dolgotrajni in težje rešljivi. tudi možnosti, da bi se v takšnih razmerah ustrezno uredilo nelegalno poseganje v prostor, ker bodo lokalne oblasti preveč vezana ne neformalne vezi in odvisnosti.

Tudi zunanji vplivi, vsaj na kratek rok, ne bodo uspešni pri urejanju posegov v prostor. **Prostor, oz. raba prostora bo ostala eden temeljnih kompetenc tradicionalistično usmerjenih podeželskih akterjev.** Ti bodo zavračali tako državne intervencije in tudi logiko tržne regulacije poseganja v prostor. Soudeležba pri urejanju prostora bo sicer relativno močna, vendar bo konfliktna in nasprotna. Večja bo mobilizacija »proti«, kot mobilizacija »za« morebitne posege v prostor. Vzdrževanje takšnega stanja na podeželju pa bo zaradi močno podoptimalnih ekonomskih performans v precejšnji meri padlo na ramena celotne družbe. Tudi to bo kljub sklicevanju na višje interese vir stalnih in ponavljajočih konfliktov.

Ena temeljnih značilnosti urejanja prostora po tradicionalističnem scenariju bo prevlada mikro, t.j. lokalne logike nad nacionalno. Ta razvojna varianta bo do neke mere **uspešna pri ohranjanju raznovrstnosti in drugih okoljskih kvalitet slovenskega prostora**, manj uspešna pa bo pri izrabi ugodne geostrateške pozicije.

Okoliščine, ki podpirajo tradicionalistični scenarij:

- nelagodje in naraščajoči odpori večji odprtosti družbe;
- relativno nizek ugled, avtoriteta državnih institucij;
- prepotencirana centralno - lokalna dihotomija;
- razdrobljena upravno politična struktura;
- protiurbana vrednotna struktura, javno mnenje;
- tradicionalni lokalizem, visoka mobilizacija za "obrambo lastnega dvorišča";
- naivne in poenostavljene predstave o varovanju narave;
- poenostavljene predstave o lastništvu zemljišč;
- razpršena poselitvena struktura;
- slaba prometna povezanost prostora;
- nizka prostorska mobilnost;
- slabo razvit javni prometni sistem;
- relativno nizka stopnja urbanizacije;
- razdrobljeno lastništvo zemlje;
- tradicija neformalnega poseganja v prostor;
- razširjenost samograditeljstva;
- razširjenost samopridelovanja hrane;
- nizek delež stanovanj v javni lasti; itd.

4.2.3. Splošni oris modernističnega scenarija

Modernistični scenarij predvideva pospeševanje temeljnih modernizacijskih procesov. Na prvem mestu je treba omeniti "nedokončano" urbanizacijo, t.j. nizko stopnjo urbanizacije, glede na siceršnji ekonomski in družbeni razvoj. Scenarij predvideva zaustavitev ali vsaj bistveno omejitev razpršene pozidave (poselitve) in okrepitev obstoječih urbanih centrov, med katerimi se bodo nekateri okrepili tudi na račun manjših oz. razvojno stagnirajočih centrov in celih regij (npr. področja z zastarelo industrijsko ekonomsko strukturo).

Razvojna vloga podeželskega prostora bo majhna, demografsko praznjenje se bo nadaljevalo in bo zajelo tudi nekatera manjša periferna središča. Kmetijstvo se bo razvijalo predvsem v predelih, ki omogoča intenzivno pridelavo in doseganje ekonomsko rentabilno produkcijo. To bo povzročilo spremembo lastniške strukture, v smeri večanja posesti, kar bo logično povzročilo še dodaten padec deleža kmečkega prebivalstva. Razlika v kvaliteti življenja med mestom in podeželjem bo velika, v korist urbanih prostorov. Vendar pa bo tudi redkeje poseljen podeželski prostor pridobil nekatere primerjalne prednosti, predvsem za ljudi višjimi okoljskimi standardi.

Najbolj turistično in rekerativno zanimiv podeželski prostor bo na eni strani intenzivno izrabljen, obenem pa se bodo opustela področja renaturalizirala. V teh predelih se bo močno spremenila podoba krajine, vendar pa bo potencialno ta prostor primeren za razvoj ekoturizma. Velika večina ljudi bo prebivala v centralnih predelih ob glavnih prometno infrastrukturnih koridorjih. Vzdrževanje in zviševanje kvalitete okolja v teh predelih bo zahtevno in zaradi visokih stroškov le deloma učinkovito.

Razmerje med centrom in periferijo, oz. med državo in lokalnim nivojem bo sicer konflikteno, vendar pa bo imela država diskrecijsko moč odločanja in tako tudi učinkovite instrumente za razreševanje zapletov. Zelo pomembno, oz. odločilno vlogo pri urejanju prostora pa bo imel trg oz. tržna logika. Pri tem bodo imeli precejšnje vlogo veliki nadnacionalni sistemi, katerih pomen bo naraščal z odpiranjem družbe in nadnacionalnimi integracijami. Prav to bo povzročilo tudi socialne konflikte, oz. odpore proti posegom v prostor. Pogosti konflikti bodo mobilizirali civilno družbo in spodbudili prizadevanja za soodločanje pri urejanju prostora. Vendar bo ta mobilizacija večinoma relativno neučinkovita in nemočna.

Nepremičninski promet bo sproščen, odprt za vse, to pa pomeni, da bodo atraktivnejše lokacije dostopne predvsem premožnejšim domačim in tujim akterjem. Pričakovati je mogoče tudi povečano obremenitev okolja, zaradi povečane gostote na atraktivnih lokacijah (obala, alpski prostor ipd.) Odprtost prostora bo vsaj nekaj časa, t.j. dokler se razlika med Slovenijo in Evropo ne bo zmanjšala omogočila selitev okoljsko manj primernih dejavnosti, predvsem na prometno najboljše opremljene lokacije ob t.im. prometnem križu. Nastajali bodo zapleti oz. konflikti, ki pa jih bo večinoma mogoče reševati z odkupi in prelokacijami. Eksternalizacija okoljskih stroškov bo eden glavnih motivacij pri poseganju v prostor.

Modernistični scenarij predvideva torej izrazito prevlado makro-večinske logike urejanja prostora. Manjšinjska (mikro) logika bo učinkovita le tam, kjer bo tudi ustrezno, t.j. močno finančno podprta. To pa seveda pomeni precejšnje prostorske neenakosti in razslojevanje. Stanovanjska ponudba se bo prilagodila tem pogojem, tako da o nastal cenovno močno diferenciran stanovanjski trg. Manj razvit in manj diferencirana pa bo javna stanovanjska ponudba, kar bo tudi prispevalo k naraščanju socialnih razlik.

Ta razvojna varianta bo učinkovita pri izrabi geostrateške in prometne lege. Dobro opremljena območja z dobro dostopnostjo se bodo ekonomsko hitro razvijala. Zaradi zgostitve dejavnosti na relativno majhnem prostoru pa bo okoljska obremenitev velika. Moderne tehnologije bodo sicer v določeni meri zmanjševale ta negativni vpliv, vendar bo intenzivni razvoj nedvomno tudi zniževal okoljske elemente kvalitete življenja. Skratka, modernistični scenarij bo poslabševal kvaliteto okolja kot eno primerjalnih prednosti slovenskega prostora.

Okoliščine, ki podpirajo modernistični scenarij:

- formalna centralizacija prostorskih odločevalskih kompetenc;
- krepitev vloge nekaterih urbanih središč;
- visoka stopnja identifikacije z nacionalnim prostorom;
- vzpostavljane državnega (nacionalnega) sistema;
- pomanjkljiva sistemska interpenetracija (nesodelovanje, nekoordiniranost resornih politik);
- zamudniško in neselektivno vpeljevanje že zastarelih modernističnih principov, institucij;
- prevladujoče produktivistično dojemanje podeželje, obdelovalne zemlje;
- geostrateški položaj, ki spodbuja tranzitno rabo prostora;
- izboljšave prometne povezanosti prostora;
- pospešena gradnja avtocestnega sistema;
- priprave na gradnjo velikih energetskega sistemov;
- visoka stopnja obremenjenosti okolja z odpadki;
- enostranska avtomobilistična prometna usmerjenost; ipd.

4.2.4. Splošni oris postmodernističnega scenarija

Izhodišče "postmodernističnega" scenarija je »**razpadanje modernističnih rutin**«, ki se kaže tudi kot **pojemačja učinkovitost vseobsežnega planiranja**. Ti procesi bodo povečevali neustreznost parcialnih sektorskih pristopov in (vsaj začasno) povzročali dezorientacijo tudi na najbolj kompetentnih ravneh tudi zaradi tega, ker so postmoderni prostorski procesi (pojavi) na zunaj pogosto podobni predmodernim ureditvam. S prostorskega vidika bo najbolj opazna **slabitev hierarhičnih prostorskih struktur** in krepitev regionalnih in lokalnih identitet.

Dediščina nedokončane modernizacije predstavlja, je v tem pogledu lahko tudi obetavna okoliščina. Najsplošnejše vodilo odnosa do prostora bo **padajoča funkcijska vloga in pomen prostora oz. lokacije in naraščanje "doživljajskih" prizoriščnih (emocionalnih) pomenov prostora**. Vloga prostora bo torej dvojna. Po eni strani bo s pomočjo telekomunikacijske tehnologije in ponovnega združevanja dela in bivanja močno upadel t.im. prostorski determinizem. Po drugi strani pa bodo pridobivali težo simbolni, t.j. kulturni in okoljski pomeni prostora. Prostorska struktura se bo sicer dehierarhizirala, vendar pa se zaradi teh simbolnih identifikacijskih - doživljajskih funkcij, ne bo nastala povsem homogena (enakomerna) prostorska **mrežna struktura**.

Kljub zmanjševanju hierarhiziranosti prostorskih struktur, oz. lokacijske "indiferentnosti" se bo izoblikovala nova delitev med prostori, ki bodo okoljsko bolj obremenjeni in kjer bodo kriteriji poseganja v prostor manj zahtevni in prostori, kjer bodo okoljski standardi bistveno zahtevnejši. Tako bo "**prvi**" prostor omogočal intenzivnejšo rabo prostora in tudi dopuščal prostorsko in okoljsko bolj obremenilne posege. V "**drugem**" prostoru pa bo dopustno predvsem obnavljanje prostorsko in okoljsko manj obremenilnih bivanjskih funkcij. Odvisno od tehnološkega in splošnega razvoja se bodo ostrejši kriteriji dopustne obremenitve prostora uveljavljali tudi v "prvem" intenzivnejšem prostoru. **Vzpostavljane te okoljske diferenciranosti seveda ne bo potekalo brez konfliktov**, vendar pa se bodo s časom umirili.

Zametki te dvojne (verjetno pa tudi bolj kompleksne strukture) so že obstoječa in **nastajajoča območja zaščitene naravne dediščine** s posebno ostrim režimom rabe prostora in pragmatična koncentracija prostorsko/okoljsko bolj obremenilnih dejavnosti na območju t.im. infrastrukturnega križa.

Večina prebivalstva bo stalno živela v "intenzivnejšem" prostoru, del pa se bo zaradi svojih interesov in tudi prostorsko fleksibilnejših delovnih angažmajev preselil v bolj zaščitena območja. Delež teh se bo s časom precej okreplil. Verjetno pa bo najbolj razširjen življenjski stil "**večdomicilnost**", t.j. relativno pogosta "uporaba" dveh ali več prostorov (lokacij).

Utrditev in legitimizacija temeljnih standardov poseganja v prostor bo potekala sočasno s preureditvijo razmerij med nadnacionalnim (globalnim), nacionalnim, regionalnim in lokalnim nivojem. Sočasno se bo povečevala vloga višjih in nižjih ravni do neposredno prizadetih posameznikov. Kljub splošni legitimnosti teh procesov prestrukturiranja kompetenc ne bo potekala brez šokov. Bistveno za

reševanje zapletov pa bo vzajemnost teh procedur. Legitimnost posegov bo odvisna od sporazumne delitve prostorskih kompetenc.

Za postmodernistični pristop pri načrtovanju družbeno-prostorskega razvoja je eno od ključnih izhodišč spoznanje, da **procesi urbanizacije, suburbanizacije in »ruralizacije« niso medsebojno izključujoči**, ampak komplementarni. Preplet raznovrstnih omrežij doživljajskih, prizoriščnih, emocionalnih pomenov prostora vodi v nove vrste in logike prostorskih problematik, ki jih bo mogoče reševati le s konsenzualnim soupravljanjem neposredno prisotnih ali na konkretnih prostor emotivno vezanih akterjev.

Za uresničitev takšne razvojne variante so potrebni **fleksibilnejši režimi zaščite**, ki bodo domačinom nudili možnost kvalitetnega bivalnega in delovnega okolja. Postmodernistični scenarij, ki naj bi omogočali večjo avtokreativnost posameznikov in skupin, ne more zaživeti brez predhodnih modernističnih razvojnih politik uvajanja postmodernističnih sistemov vrednot.

V tej konstelaciji bo **tudi vloga trga pri posegih v prostor podvržena dodatni regulaciji**. Spodbujala oz. motivirala jo bo potreba po uravnavanju oz. preprečevanju ekstremnih profitov, ki so mogoči pri konkretnih prostorskih ureditvah in pa naraščajoča zavest o nujnosti internalizacije okoljskih stroškov.

Konkretizacija postmodernističnega scenarij pokaže, da predstavlja dejansko nekakšno **pozitivno eklektično sintezo značilnosti tradicionalističnega in modernističnega scenarija**. Tako bo koeksistneca romantične in pragmatične etike omogočala prenavo podeželja, razvoj majhnih centrov, dekoncentracijo prebivalstva, ruralnost kot način življenja, obvarovanje ranljivih prostorov ipd., vendar tudi urbane zgostitve oz. dekoncentrirane zgostitve, urbanost kot način življenja, diferencirano raba prostora ipd. Formalizacija prostorskih posegov, višanje standardov za poseganje v prostor bo ustvarilo pogoje za individualizirane, vendar skladne ureditve prostora.

4.2.5. Primerjava scenarijev

SCENARIJ SPONTANEGA RAZVOJA

Tabela 6: Scenarij spontanega razvoja

PODROČJE	GLAVNI DRUŽBENI IN PROSTORSKI UČINKI
Demografski razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - ni programa vzpodbujanja rodnosti - povečevanje oblik družinskega življenja - priseljevalna politika je prepuščena trgu in lokalnim dejavnikom
Poselitev	<ul style="list-style-type: none"> - močna suburbanizacija ter povečevanje razpršene poselitve - praznjenje obmejnih in perifernih območij - praznjenje mestnih jeder
Urbani razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - neracionalna raba mestnega prostora, povečevanje sivih con - funkcionalna slabitev zlasti pomembnejših regionalnih središč in prestolnice
Socialnoekonomske značilnosti	<ul style="list-style-type: none"> - povečevanje medslopevskih razlik in obenem tudi med območji - posebej v mestih in v perifernih območjih se bo povečeval delež socialno izključenih - močan porast socialnega preloga v suburbanih območjih ter v perifernih območjih
Delovna mesta	<ul style="list-style-type: none"> - ohranjanje sive ekonomije - beg možganov in zato zaostajanje strukture zaposlenih - rizičnost slovenskega trga se bo še povečala
Informatizacija	<ul style="list-style-type: none"> - poglobljanje razlik med info-bogatimi in info-revnimi - informatizacija bo relativno slabo ekonomsko izkoriščena in predvsem preslabo povezana
Stanovanja	<ul style="list-style-type: none"> - neuravnotežen trg neprimičnin glede na ceno, kakovost, dostopnost

	<ul style="list-style-type: none"> <i>in lokacijo</i> - <i>statičnost nepremičninskega trga se bo nadaljevala</i> - <i>prevlada lastniških stanovanj oziroma enodružinskih hiš</i> - <i>neracionalna raba stanovanjskega fonda</i>
Rekreacija in prosti čas	<ul style="list-style-type: none"> - <i>na območjih zgostitev prebivalstva sorazmerno široka ponudba različnih rekreacijskih in prostočasnih možnosti</i> - <i>pogosto med seboj konfliktne rabe prostora za rekreacijo</i> - <i>opazen del prebivalstva ne bo udeležen</i>
Oskrba	<ul style="list-style-type: none"> - <i>navezana predvsem na večja središča</i> - <i>podeželski, obmejni in periferni predeli bodo imeli bistveno slabše možnosti zdravstvene, socialne, trgovinske in druge storitvene oskrbe</i>
Izobraževanje	<ul style="list-style-type: none"> - <i>neenake možnosti različnih prebivalstvenih slojev in območij do različnih vrst in stopenj formalne, še posebej pa neformalne izobrazbe</i> - <i>pogosto spreminjanje konceptov in šolskih sistemov, manj pa vsebin</i> - <i>slaba povezanost in izkoriščenost univerzitetne ter znanstvenoraziskovalne sfere z uporabniki</i>
Nacionalni in kulturni razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - <i>zmanjšan pomen nacionalne in kulturne identitete</i> - <i>močni regionalizmi in lokalizmi proti nacionalni identiteti</i> - <i>razvoj nacionalne dediščine je prepuščena lokalnim dejavnikom</i>

TRADICIONALISTIČNI SCENARIJ

Tabela 7: Tradicionalistični scenarij

PODROČJE	GLAVNI DRUŽBENI IN PROSTORSKI UČINKI
Demografski razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - <i>naklonjen vzpodbujanju rodnosti</i> - <i>ni naklonjen priseljevanju, niti ga (v večji meri) ne potrebuje</i> - <i>negativna selitvena bilanca, s poudarjenim begom možganov</i>
Poselitev	<ul style="list-style-type: none"> - <i>teži k strnjeni poselitvi</i> - <i>ohranjanje poseljenosti podeželja</i> - <i>urbanizacija je sorazmerno skromna</i>
Urbani razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - <i>skromen napredek funkcij večjih mest, zlasti prestolnice v mednarodnem okviru</i> - <i>nadaljevanje policentričnega razvoja s krepitvijo obsega in funkcij lokalnih središč</i>
Socialnoekonomske značilnosti	<ul style="list-style-type: none"> - <i>tendenca k zmanjševanju razlik med sloji in območji</i> - <i>sorazmerno nizek standard ter njegovo zmanjševanje v primerjavi s sosedstvom</i>
Delovna mesta	<ul style="list-style-type: none"> - <i>skromen pritok tujega kapitala</i> - <i>podpora tradicionalni ekonomiji in lokalnim pobudam</i> - <i>intervencije za reševanje socialnih napetosti</i> - <i>skromne možnosti za zaposlovanje visokokvalificiranih strokovnjakov, zato beg možganov</i>
Informatizacija	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ostaja (primerjalno s sosedstvom) na skromnejši ravni</i> - <i>že uspešno potekajoči projekti se prekinjajo. Novih je malo.</i>
Stanovanja	<ul style="list-style-type: none"> - <i>skromna ponudba stanovanj po lokaciji, ceni in kakovosti</i> - <i>prevlada lastniških stanovanj oziroma hiš</i> - <i>sorazmerno velike državne podpore za gradnjo stanovanj</i> - <i>šibak notranji nepremičninski trg</i>
Rekreacija in prosti čas	<ul style="list-style-type: none"> - <i>močna podpora »ekološkim« oblikam turizma in rekreacije, veliko je zlasti lokalnih pobud</i> - <i>zaradi nižjega standarda se jih veliko ne more udeleževati v teh aktivnostih</i>
Oskrba	<ul style="list-style-type: none"> - <i>razmeroma enakomerna ponudba različnih zdravstvenih, socialnih,</i>

	<p><i>trgovinskih, servisnih, kulturnih itd. ustanov po vsej državi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>precejšnja državna podpora ustanovam v perifernih območjih</i>
Izobraževanje	<ul style="list-style-type: none"> - <i>mreža šolskih ustanov je razpredena precej enakomerno po vsej državi</i> - <i>skromna implementacija univerz in raziskovalne sfere med uporabnike</i> - <i>beg študentov in strokovnjakov</i> - <i>zmanjšanje funkcij in ugleda domačih univerz in raziskovalne sfere v tujini</i>
Nacionalni in kulturni razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - <i>lokalizmi in regionalizmi bodo imeli precej podpore</i> - <i>varovanje nacionalne identitete in kulture ter naravne in kulturne dediščine velja za pomembno vrednoto</i> - <i>pretiran romanticizem do slovenskega nacionalnega vprašanja in kulture</i>

MODERNISTIČNI SCENARIJ

Tabela 8: Modernistični scenarij

PODROČJE	GLAVNI DRUŽBENI IN PROSTORSKI UČINKI
Demografski razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - <i>sorazmerno skromna podpora vzpodbujanju rodnosti</i> - <i>popestritev različnih oblik družinskega življenja</i> - <i>močan pozitiven migracijski saldo, sprva neselektiven (po tržni logiki)</i> - <i>povečevanje razlik v demografski strukturi med centralnimi in perifernimi območji</i>
Poselitev	<ul style="list-style-type: none"> - <i>koncentracija prebivalstva v mestih in suburbani coni</i> - <i>širjenje suburbanih con z razpršeno poselitvijo</i> - <i>izrazito praznjenje perifernih in obmejnih območij</i>
Urbani razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - <i>povečevanje vloge in pomena regionalni središč in predvsem prestolnice</i> - <i>nevarnost slumizacije starih mestnih jeder</i>
Socialnoekonomske značilnosti	<ul style="list-style-type: none"> - <i>povečevanje razlik med socialnimi sloji in med območji</i> - <i>zmanjševanje zlasti kmečkega prebivalstva</i> - <i>naraščanje sloja socialno izključenih, posebej v perifernih območjih</i>
Delovna mesta	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ohranjanje in celo krepitev industrijske paradigme razvoja</i> - <i>koncentracija delovnih mest v centralnih območjih</i> - <i>povečevanje vloge strokovnjakov in znanja v industrijskih</i> - <i>na periferiji postaja kvalifikacijska struktura čedalje skromnejša</i>
Informatizacija	<ul style="list-style-type: none"> - <i>močna podpora informatizaciji – ključni razvojni dejavnik</i> - <i>optimalizacija infrastrukturnih omrežij in njihove uporabe</i>
Stanovanja	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ponudba stanovanj po ceni, kakovosti in lokaciji se močno poveča</i> - <i>cene stanovanj zaradi večje ponudbe padejo</i> - <i>povečanje deleža najemniških stanovanj</i> - <i>večji promet z nepremičninami, večja fleksibilnost</i>
Rekreacija in prosti čas	<ul style="list-style-type: none"> - <i>koncentracija aktivnosti zlasti v mestni in primestni coni, na periferiji pa izredno skromna</i> - <i>rekreacija je dosegljiva le za del prebivalstva</i> - <i>sorazmerno velike obremenitve okolja poslabšujejo možnosti najprej lokalno, kasneje tudi širše, razvoju »rekreacije v zelenem«</i>
Oskrba	<ul style="list-style-type: none"> - <i>lokacije oskrbnih dejavnosti in ustanov se ravna glede na povpraševanje; zato velike razlik med območji</i> - <i>močna ponudba različnih privatnih iniciativ</i> - <i>socialno ogroženi ter periferna območja imajo sorazmerno slabe možnosti</i>

Izobraževanje	<ul style="list-style-type: none"> - močna koncentracija ustanov, dejavnosti v centralnih območjih in šibka v perifernih - različna dostopnost do izobraževalnih možnosti glede na socialno strukturo - izobrazbena raven se bo v splošnem izboljšala - odpiranje univerz in inštitutov ter povezovanje z uporabniki
Nacionalni in kulturni razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - razmeroma nizko vrednotenje nacionalne identitete, kulture in jezika - oblikovanje multikulturne družbe - krepitev močnejših regionalnih in nacionalne identitete

POSTMODERNISTIČNI SCENARIJ

Tabela 9: Postmodernistični scenarij

PODROČJE	GLAVNI DRUŽBENI IN PROSTORSKI UČINKI
Demografski razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - pluralizacija oblik družinskega življenja - večanje deleža ostarelega prebivalstva - vzpodbujanje rodnosti - politika selektivnih imigracij
Poselitev	<ul style="list-style-type: none"> - koncept mestnih pokrajin - napredovanje suburbanizacije - stabilizacija lokalnih središč (policentričnega razvoja)
Urbani razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - povečevanje vloge Ljubljane in regionalnih središč - revitalizacija starih mestnih jeder - krepitev različnih dejavnosti in funkcij v mestnem prostoru - spremenjen vzorec urbane potrošnje
Socialnoekonomske značilnosti	<ul style="list-style-type: none"> - v splošnem dvig standarda - težnja po zmanjševanju deleža socialno izključenih - vzpon zlasti srednjega sloja
Delovna mesta	<ul style="list-style-type: none"> - izrazita časovna in prostorska fleksibilnost dela - krepitev predvsem storitvenih dejavnosti - visoka specializiranost del in povečevanje zahtev po znanju
Informatizacija	<ul style="list-style-type: none"> - osnovni dejavnik družbenega, gospodarskega razvoja - močna podpora širjenju in opremljanju informacijske mreže ter usposobljenosti prebivalstva
Stanovanja	<ul style="list-style-type: none"> - živahen trg z nepremičninami - povečana ponudba stanovanj po dostopnosti, ceni in kakovosti - povečana raznovrstnost lastniških odnosov
Rekreacija in prosti čas	<ul style="list-style-type: none"> - celotno državno ozemlje bo rekreacijska pokrajina - raznovrstna ponudba dejavnosti in storitev zlasti v gosteje naseljenih območjih - visoka udeležba prebivalstva v različnih rekreativnih dejavnostih
Oskrba	<ul style="list-style-type: none"> - mreža oskrbnih storitev bo sledila povpraševanju in prebivalstvenim gostotam; razlike med regijami - uveljavitev socialne družbe namesto socialne države - raznovrstnost oblik in kakovosti ponudbe
Izobraževanje	<ul style="list-style-type: none"> - zelo bogata in raznovrstna ponudba izobraževalnih možnosti - koncentracija le-teh v centralnih območjih - dvig izobrazbene in kvalifikacijske strukture v splošnem - visoka stopnja implementacije znanja v razvoj in prakso
Nacionalni in kulturni razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - informatizacija omogoča dobro povezanost naroda in nacije - kultura je vpeta v gospodarstvo - naklonjen nacionalni in regionalnim identitetam - prevlada multikulturne družbe in vzorcev obnašanja

4.3. VERJETNI (REALNI) SCENARIJ

4.3.1. Kateri scenarij je primeren za Slovenijo

Predstavljeni scenariji in primerjava njihovih prednosti in slabosti ponujajo optimalizirano sliko. Postmodernistični scenarij izkazuje prepričljive prednosti pred drugimi, saj nekako združuje najboljše lastnosti tradicionalističnega in modernističnega. Težnja k razvoju odprte, tehnološko visoko razvite, na znanju in razvitosti telekomunikacijskih sredstev in informacijske tehnologije temelječa družba s sorazmerno majhnimi okoljskimi obremenitvami ter sorazmerno uspešnim sprotim reševanjem medslojevskih in medetničnih napetosti in konfliktov je tista pot, ki naj bi pomagala Sloveniji kar najbolj učinkovito vnovčiti imenitno geostrateško lego, pokrajinsko raznolikost in pestrost, bogato zgodovinsko in kulturno dediščino in zanimivo sosodstvo na stičišču štirih naravnih evropskih makroregij in štirih jezikovno-kulturnih skupnosti.

Sloveniji ta hip v splošnem še najbolj pritiče scenarij spontanega razvoja (inertni), saj smo priče številnim precej samopašnim posegov v prostor, neuskkljenosti med ravnmi, prisotnosti različnih (med seboj si nasprotujočih) vrednot, moči lokalnih in nemoči državnih dejavnikov in še bi lahko naštevali. Vendar ima Slovenija precej samosvojih potez, ki od predstav inertnega scenarija močno odstopajo. Ni pretirano reči, da imamo v Sloveniji na prelomu tisočletja hkrati prisotne elemente še vseh ostalih treh scenarijev in da se tudi razlikujejo po območjih oziroma regijah. Za območje širše ljubljanske mestne pokrajine bi bil razvoj npr. postmodernistične družbe izvedljiv že takoj, medtem npr. ko za Prekmurje ali Haloze to predstavlja večjo zadrego.

Glede na sedanjo prostorsko strukturo, prevladujoče procese na različnih področjih in evropski okvir dogajanja na eni ter pogosto spreminjanje konceptov posameznih sektorskih politik na drugi strani, je za Slovenijo primerno izbrati najprej trdno dolgoročno orientacijo. Postmodernistični scenarij ponuja tako dolgoročno pozitivnega razvoja, katerega osnovne paradigme morajo biti: vpetost v svetovne tokove, kulturna in nacionalna samobitnost, sonaravni in skladen regionalni prostorski razvoj, visok standard, tehnološka in informacijska razvitost, socialna pravičnost, ekonomska učinkovitost in obvarovano okolje.

Trenutne možnosti Slovenije odstopajo od te projekcije. V nadaljevanju je podan najbolj verjeten scenarij družbeno-prostorskega razvoja Slovenije, nato pa so v posebnem poglavju podane še smernice, ki naj bi dolgoročno premostile trenutne slabosti in vodile k optimalizaciji realizacije postmodernističnega scenarija.

4.3.2. Družbeni in prostorski učinki realnega scenarija po področjih

4.3.2.1. Demografski razvoj

- **povečevala se bo raznovrstnost oblik družinskega življenja**, kot so povečanje števila samskih gospodinjstev, podaljšano bivanje odraslih otrok pri starših in odloženo rodnost zaradi izobraževanja
- **priseljevalna politika bo prepuščena predvsem lokalnim razmeram in vplivom trga**. Prevladovali bodo priseljenci z nižjimi kvalifikacijami, ki potrebujejo tudi daljši čas za družbeno integracijo. Potrebno bi bilo **manjše doseljevanje** za dosego nekaterih delovnih področij, kot so gradbeništvo in komunala, kjer iz domače mase brezposelnih ni mogoče popolniti vseh delovnih mest
- **v perifernih in robnih območjih je pričakovati nadaljevanje negativnih demografskih trendov** zaradi ostarelosti, odseljevanja in slabših gospodarskih in socialnih pogojev, ki bodo negativno vplivali na rodnost in obenem povečevali smrtnost
- **v suburbanih območjih bo število prebivalstva zmerno naraščalo**, nataliteta bo pozitivna, kasneje pa bo naraščala tudi smrtnost. V mestih bo število prebivalstva rahlo nazadovalo.

- **urejeno okolje bo povečalo kakovost bivanja** in posredno vplivalo tudi na podaljševanje življenjske dobe. Vedno več **bo ostarelega prebivalstva**, z njihovo vitalnostjo bodo posebno v urbanem prostoru in pri urbanem načinu življenja nastopale nekatere posebne prostorske potrebe. Posredno bi se povečali tudi stroški vzdrževanja tega prebivalstva, kar pa pomeni tudi vrsto delovnih mest, ki so povezani s tem prebivalstvom (zdravstvene, socialne, rekreacijske, bivalne, socialne, komunikacijske).

4.3.2.2. Poselitev

- **suburbani prostor bo izkazoval največjo rast**. Nadaljevala se bo razpršena gradnja **obstojećih naselij**, kar bo zmanjševalo funkcionalnost in estetskost pokrajine.
- **stara jedra mest** bodo zaradi nakopičenih težav, slabe infrastrukturne opremljenosti in v splošnem nepriljubljenosti **vabljiva predvsem za socialno šibkejše sloje**. Obenem se bodo na sivih conah ter na obrobju mest pojavljale revne četrti. Slumizacija mest bo precejšen problem.
- **mestno prebivalstvo** bo po doseganju določenega življenjskega standarda, zapuščalo ožja mestna središča in se **selilo na obrobje in celo vasi**. Nadaljeval se bo trend razpršene poselitve. Suburbanizacija bo prevladujoči trend prostorskih premikov domačega prebivalstva, medtem ko se bodo priseljenci koncentrirali v mestnih jedrih, predvsem v cenejših.
- **periferna obmejna, gorska, kraška in gričevnata območja bodo še stopnjevala z negativnimi populacijskimi trendi**, zmanjševanjem števila prebivalstva, slabljenjem demografske strukture in drugimi pojavi, ki bodo še zmanjševali vrednost podeželskega prostora. Praznjenje podeželja lahko ponekod preide v kritično mero in opuščanje poselitve in posledično tudi vzdrževanje kulturne pokrajine. Polifunkcionalnost podeželja se bo kljub težnjam po partnerstvu z urbanih območji zmanjševala. Posledica bo opuščanje kmetijske rabe in povečevanje obsega zemljišč pod socialnim prelogom. Ta zemljišča lahko postanejo hudo breme že tako šibkim lokalnim skupnostim, obenem pa tudi predmet različnih zemljiških špekulacij in cilj povečanega pritiska vikendašev. V perifernih območjih se bo razpršeni tip poselitve obdržal ali celo stopnjeval. **Nekatera območja** kot so Slovenske gorice, Soška dolina, Kras, Posavje in Bela krajina **lahko postanejo zaledje mestnih območij sosednjih držav**. S tem bo Slovenija izpuščala iz rok zelo pomemben potencial in razvojno iniciativo, slabijo pa predvsem velika slovenska mestna središča oziroma mestne pokrajine.
- **uveljavil se bo koncept mestnih pokrajin**, mrežnih mest ob pomembnejših prometnicah in neke vrste razpršene koncentracije. Sedanja satelitska spalna naselja bodo pridobila nove funkcije ter se pričela funkcijsko dopolnjevati z ožjimi jedri. Obenem je pričakovati **sorazmerno močne suburbanizacijske pritiske** zlasti v conah optimalne infrastrukturne opremljenosti. To bo verjetno območje največjega naraščanja števila prebivalstva in potreb v zvezi z njim.
- **okrepitev Ljubljane kot največjega urbanega središča** s široko mrežo širše mestne pokrajine in navezavo na prometne in populacijske koridorje v Sloveniji. To je povezano s krepitvijo funkcije izrazito razvojnih dejavnosti, kot so tehnološki centri, prometno vozlišče, univerza in spremljajoče dejavnosti, znanost kot servis, ne nazadnje pa tudi koncentracije kulturnega dogajanja, športa, medijev, promocijskih aktivnosti, gospodarskih predstavništev in tudi upravnih funkcij. Pomemben privlačni element je urejeno in bivalno visoko kvalitetno bivalno okolje, povezano s prej naštetimi vsebinami razvojne naravnosti. Širša mestna pokrajina je v tesni povezanosti z uspešnostjo jedra in je funkcijsko povsem enakovredno. V širši coni Ljubljane izginja razlika med mestom in podeželjem.
- **sonaravno gospodarjenje bo okrepilo kmetijstvo kot multifunkcijsko dejavnost** in utrdilo njegov pomen. Podeželje mora računati na določeno nadaljevanje depopulacije, ki pa v končni posledici ni vedno nujno negativna. Pojavila se bo tudi dilema presežka kmetijskih zemljišč, ki so iz različnih razlogov ostala v prelogu. Omogočajo več opcij razvoja: povečanje kmetij, racionalizacija kmetovanja in poselitve, lahko pa tudi trajno spremenjena raba npr. s pogozdovanjem. Zaradi redkejše poselitve na podeželju kot posledica praznjenja bodo sproščene nekatere možnosti za racionalnejše kmetovanje v tem okolju in s tem posledično možnosti za stabilno demografsko in socialno strukturo na redko naseljenem podeželju. Razpršena poselitev in sorazmerno nizka gostota bosta prinesla v podeželsko pokrajino tudi nekatere nove dileme glede

vzdrževanja zdravstvene, šolske mreže, kulturnih ustanov ipd. Informacijska tehnologija omogoča nekatere rešitve.

4.3.2.3. Družbeno-prostorske projekcije urbanega razvoja

- **vzpodbujana bo suburbana poselitev ali poselitev nizke gostote z značilnostmi podeželskega grajenega prostora v mestih.** Mestna jedra bodo selektivno »fasadno« prenovljena, vendar ne bodo celovito, torej tudi bivanjsko revitalizirana.
- **pomen večjih mest** predvsem Ljubljane, obalnega somestja (zlasti Kopra), Maribora, Celja in Novega mesta **se krepi**, delovna mesta (zlasti na storitvenih področjih) se še naprej koncentrirajo v večjih regionalnih središčih
- **suburbanizacijski procesi ob večjih mestih se nadaljujejo** in migracijski tokovi se povečujejo, le-ti so predvsem značilni za avtocestni križ in širšo ljubljansko regijo, ki se bo širila
- **internacionalna vloga slovenskih mest se bo povečala predvsem Ljubljane in Kopra.**
- v večjih slovenskih mestih se bo **zmanjševalo število relativno trajnih mestnih prebivalcev**, krepila pa se bo bivanjska začasnost, občasnost, prehodnost in fluktuacija ob hkratnem povečevanju števila vedno bolj raznovrstnih mestnih uporabnikov. To je v najsplošnejšem okviru ena od posledic fleksibilizacije principov časovno-prostorske (dis)organiziranosti postindustrijske družbe. V tem okviru bodo preraščala mesta vse bolj v »**občasne prostorske agregate**«, kjer toga delitev na bližnjost in oddaljenost, na lokalno in globalno, na mikro in makro situacije ne bo več utemeljena.
- **naraščala bo heterogenost urbanih akterjev** po geografskem izvoru kot po družbenostnih značilnostih, bo povzročala na eni strani potrebe po univerzalizaciji urbane prostorskeosti, na drugi strani pa zahteve po večji krajevni raznovrstnosti – prizoriščnosti. Krepile se bodo »urbane skupnosti« osnovane na življensko-stilnih opredelivah. Gledano dolgoročno, bo šlo za bistveno spremembo v dinamiziranju in raznovrstnosti časovno-prostorskih poti posameznikov, skupin in organizacij.

4.3.2.4. Socialnoekonomske značilnosti prebivalstva

- **na perifernih podeželskih območjih bo naraščalo število socialno izključenega prebivalstva** (zaradi ostarelosti, premajhnih dohodkov, pre slabih možnosti za zaposlovanje). Obenem se bo zlasti v centralnih območjih povečevalo število socialno ogroženih v celoti (ostareli, invalidi, osebe z nizko izobrazbo, priseljenci, Romi, družine brezposelnih, družine mater samohranilk idr.). Nekaterim predelom bo grozila slumizacija. Regionalne razlike v bogatosti (življenjskem standardu) med regijami bodo naraščale.
- **povečevale se bodo socialne napetosti** zlasti v ekonomsko manj uspešnih območjih in lokalnih skupnostih. To bo izvajalo pritisk zlasti v smeri različnih črnih gradenj in sive ekonomije
- **povečevanje sloja revnih** zaradi hitre dinamike, postopnega opuščanja državnih socialnih intervencij in neenakih vključitvenih možnosti. To bo prizadelo predvsem periferna obmejna območja na podeželju ter območja stare industrije in rudarstva.
- **zmanjševalo se bo števila pravih kmetov in polkmetov.** Slednji bodo še nekaj časa relativno stabilna struktura (starejša generacija), nato pa bo tudi število teh močno nazadovalo.
- **zmanjšanje srednjega sloja**, predvsem v prvi fazi, s terciarizacijo bo pričelo polagoma naraščati.
- **krepitev sloja bogatih**, ki bodo imeli zaradi načina življenja čedalje več zahtev (posebne četrti, izbrane vrste rekreacije itn.). Vendar bo krepitev tega sloja dajala delo mnogim predvsem v uslužnostnih dejavnostih.
- **večanje razlik v povprečni življenjskem standardu med območji in regijami**
- sorazmerno povečanje najbolj bogatih, predvsem lastnikov kapitala, nepremičnin, vrhunskih strokovnjakov, medenedžerjev ter politične elite. Ta sloj bo zaradi sorazmerno velikih servisnih potreb nudil tudi nekaj delovnih mest v storitvenem sektorju.

4.3.2.5. Delovna mesta

- **povečevale se bodo razlike v razvitosti regionalnih ekonomij**, s koncentracijo sorazmerno visoko razvitih in tudi mednarodno uspešnih podjetij v centralnih območjih, predvsem prestolnici,

ter šibki, majhni in razdrobljeni na perifernih območjih. Propadanje klasične industrije bo **zmanjševalo možnosti za naložbe v infrastrukturo v obrobni regijah**, slabša infrastrukturna opremljenost pa bo dodatno (poleg stagnacije ravni dohodka in kupne moči) odvrčala pritok tudi manjših zasebnih naložb.

- **visoka koncentracija delovnih mest** v centralnih območjih, predvsem v prestolnici, ter vzdolž avtocestnega križa. Nadaljevanje **koncentracije visoko izobraženih kadrov** in bolje plačanih delovnih mest v državnem središču za sabo potegne potrebe tudi po manj kvalificiranih delih, ki jih opravljajo tujci. Od dejavnosti se v državnem središču osredotočajo predvsem storitve (predvsem finančne, intelektualne storitve in trgovina), medtem ko v ostalih regijah rast gospodarske aktivnosti temelji bolj na predelovalni industriji. V centru se zato povečujejo možnosti za visoko (univerzitetno) izobražene kadre, v ostalih regijah pa za strokovno izobražene in kadre s srednjo izobrazbo.
- povečevala se bo socialna in prostorska **mobilnost delovne sile**.
- vloga in pomen državnih ekonomskih intervencij se zmanjšuje, dokončno pa se uveljavijo načela in praksa tržnega gospodarstva. Večja preglednost in fleksibilnost je privlačna za tuje in domače vlagatelje.
- v velikostni strukturi podjetij se bodo **krepiła večja podjetja v industrijskih, trgovskih, bančništvu in zavarovalništvu in nekaterih drugih servisnih dejavnostih**, krepilo pa se tudi drobno podjetništvo predvsem v različnih oblikah storitvenih dejavnosti. Velika, razvojno naravnana podjetja bodo bolje akumulirala kapital in visoko kvalificirane kadre, vendar so lahko tudi zelo ranljiva in celo dolgoročno tvegana.
- Slovenija se bo močnejše vključevala v **programe regionalnega razvoja EU** (strukturni skladi, Kohezijski sklad, Projekt inteligentne regije itd.), kar bo povečalo sposobnost Slovenije za internalizacijo koristi, ki jih nudijo taki projekti.
- v strukturi delovnih mest bo odločno **prevladoval terciarni sektor** z razvitimi uslužnostnimi oziroma servisnimi dejavnostmi. Delovno intenzivna in kapitalsko šibka industrija se bo iz Slovenije selila v »cenejša območja«, vendar bo obdržala tehnološki, vodstveni in managerski del. Obenem se bodo razvila tudi industriji podpora, **po številu zaposlenih manjša podjetja, fleksibilna in visoko specializirana** (kadri) t.i. butična proizvodnja na nekaterih področjih. Poseben razmah bodo doživele različne vrste storitev, ki se bodo naslonile na visoko kvalificirano delovno silo, informacijsko tehnologijo (komunikacije) ter še vedno tudi na družbene in okoljske ugodnosti lokacije (kakovostno bivalno okolje, ki ima veliko ponudb moderne dobe in je prometno dobro povezano). Pričakovati je tudi dokaj velik porast osebnih storitev, ki bo naraščalo vzporedno s porastom deleža ostarelega prebivalstva (zdravstvene, izobraževalne, prostočasne, rekreacijske idr.).
- **izobraževanje in znanost bosta sestavni del ponudbe storitev** in čedalje tesneje povezani tudi s proizvodnimi (kmetijstvo, industrija, obrt) dejavnostmi. Prav tako bosta izobraževanje in znanost oziroma raziskovalno-razvojna shema udeleženi pri delitvi tveganj, ki jih prinašajo spremembe na trgu dela. Na obeh slovenskih univerzah je treba v najkrajšem času doseči prehajanje študentov med programi. Če že obstaja odpor pred integrirano univerzo, kot se je razvila v razvitih državah (še posebej na Univerzi v Ljubljani), je treba sistem izgradnje študija spremeniti vsaj zaradi majhnosti slovenskega prostora in s tem izrazito omejenih izobraževalnih resursov. Ni namreč pričakovati, da bi v Sloveniji lahko dovolj dobro v obliki (tako kot doslej) izoliranih študijskih programov (oz. fakultet) razvili vse discipline, ki danes predstavljajo poklice in ki se poleg tega zelo hitro spreminjajo.

4.3.2.6. Družbeno-prostorske implikacije informatizacije

- **poglabljjal se bo razkorak med info-bogatimi in info-siromaki**; ta bo potekal po sociološko tradicionalnih ločnicah, ki definirajo revščino (mladi vs. stari, urbano vs. ruralno, izobraženi vs. neizobraženi, večina vs. etnične manjšine...).
- **Nadaljevali se bodo že začetni nacionalni projekti informatizacije** (računalniško opismenjevanje v OŠ in srednjih šolah, plačilni promet, elektronski podpis),

- pilotni projekti lokalnih virtualnih demokracij, ki lahko izkoriščajo (nadgrajena) obstoječa TV-kabelska omrežja, izvedeni na ravni različno velikih prostorskih agregatov, omogočajo **približevaje informacijsko najbolj razvitim okoljem,**
- **prihajalo bo do prostorske deagregacije** in časovne fleksibilnosti opravljanja dela,
- klasično časovno-prostorsko organizacijo dela bo nadomeščalo **delo na domu, terensko delo, nomadsko delo, multilokacijsko delo ipd.,**
- večopravnost in kreativnost skupaj s tako imenovanimi skritimi znanji kot odlika postmoderne (so)delavca bo povzročila tudi pojav **sloja permanentno nezaposljivih,** ki jih bi bilo še nadalje potrebno vključevati v programe javnih del (npr. pri vzpostavljanju »drugega« prostora),
- lahko pričakujemo **razvoj lokalno-regionalnih ekonomij,** ki bodo utemeljene na specifičnosti zgodovine, resursov, skritih znanj in bodo kot globalno dostopne drugačnosti lahko uspešne v svetovnem merilu,
- stari modernistični sistemi pomoči se bodo morali preobraziti v nove **postmodernistične sisteme »pomoči za samopomoč«,** ki bodo predvsem zagotavljali robne startne pogoje in ali manjkajoče informacije ali vire manjkajočih znanj ter zagotavljali čim hitrejšo osamosvajanje pomoči potrebnih akterjev,
- pomembno vlogo pri informatizaciji najširših slojev bodo odigrala **odprta, javno dostopna regionalna informacijska omrežja,** ki morajo zagotavljati tudi »non-stop« podporo uporabnikom,
- nova **delovna zakonodaja bo večjo pozornost posvečala novim oblikam dela** in zagotavljati pravno-regulativne okvire uvajanja slednjih, kar bo omogočilo tudi delokalizacijo dela in ponovno združevanje delovnega in bivalnega okolja,
- **za uspešnost dela na daljavo pa je potrebno tudi kvalitetno delovno-bivalno okolje,** ki ga je potrebno načrtovati pri novogradnjah in rekonstrukcijah v bivalnem okolju (nujnost info-niše),

4.3.2.7. Stanovanja

- prevladal bo (že zdaj obstoječi) **neuravnotežen trg nepremičnin** s skromno ponudbo na območjih največjega povpraševanja. Zaradi rasti nesorazmerja med ponudbo in povpraševanjem stanovanj **bo cena stanovanj tudi v bodoče na splošno visoka** in bo v primerjavi s kupno močjo prebivalstva še naraščala.
- ker ne bo dovolj učinkovitih mehanizmov, ki bi spodbujali menjavo stanovanja v različnih življenjskih obdobjih (zlasti po upokojitvi), se bo nadaljevala **"statičnost" stanovanja:** bivanje v stanovanju tudi po tem, ko se otroci odselijo. Poleg splošne neracionalnosti bo to povzročalo tudi slabše vzdrževanje, t.j. nazadnostnost vlaganj v prenavo in modernizacijo stavbnega fonda.
- nadaljevalo se bo kakovostno in **velikostno pomanjkljiva ponudbe stanovanj** ter premajhno skupno število vsako leto zgrajenih stanovanj; zato se bo vztrajno povečevalo število iskalcev stanovanj s posebnimi potrebami. Prav tako se bo **ponudba stanovanj prepočasno prilagajala** novi sestavi gospodinjstev, na primer večanju deleža enočlanskih, enostarševskih družin, družin brez otrok.
- na podeželju in na suburbanih območjih bo tudi v bodoče prevladujoči način reševanja stanovanjskega vprašanja **gradnja enodružinskih (ali dvodružinskih) prostostojećih stanovanjskih hiš,** kar pomeni nadaljevanje razpršene gradnje.
- v lastniški strukturi bodo še naprej **prevladovala zasebna stanovanja.** Število in delež najemniških stanovanj, večinoma takšnih za srednji in višji sloj prebivalstva se bo počasi povečevalo. To bo sčasoma **povečala raznovrstnost lastniških odnosov.**
- **pojav večdomicilnosti bo z vidika tržnih stanovanjskih razmer deloma povezan s povečanjem povpraševanja po stanovanjih na mestnih, suburbanih in podeželskih območjih,** deloma pa bodo bolje izkoriščena že obstoječa sekundarna stanovanja; zaradi pojava večdomicilnosti predvidevamo nove, bolj prilagodljive oblike tržne ponudbe stanovanj, kot na primer možnost najema stanovanj na določene dni v tednu, ali za krajša (na primer nekajtedenska) obdobja.
- **na podeželju se bodo zaradi nadaljevanja procesa staranja prebivalstva in "kakovostne depopulacije"** (večanje posesti, intenziviranje kmetijstva, selitev dela nekmečkega prebivalstva v mesta ali na suburbana območja) **"sprostila" doslej stalno naseljena stanovanja;** večina bo

predvidoma spremenjena v sekundarna stanovanja; v bližini večjih ali manjših središč je mogoča ponovna "primarna raba" teh stanovanj. Zdaj neuporabljena stanovanja postala uporabljana.

4.3.2.8. Rekreativna

- predvsem na suburbaniziranih območjih je **pričakovati konfliktne rabe različnih oblik rekreacije**, ker bodo lokalni dejavniki zaradi pozicij moči preglasovali obče interese. Prevelika doza »naravnih« rekeracijskih oblik lahko povzroči kar **hude obremenitve** (npr. golf igrišča). Do preobremenitev bo prišlo v nekaterih obmejnih območjih, kjer je zaledje zelo močno (npr. na visokih kraških planotah ob slovensko – italijanski meji).
- zelo verjeten je porast interesov na **majhne hobi farme in vrtičakrstvo kot način preživljanja prostega časa**, predvsem za starejše prebivalstvo.
- lokalne iniciative bodo **močno podpirale rekreacijo in turizem** kot dejavnosti predvsem v podeželskem prostoru. Pospeševale bodo zlasti oblike t.i. »naravnega« udejstvovanja na različnih pokrajinskih elementih.
- **mestni prostor bo prav tako nudil sorazmerno obširno ponudbo**. Prednost mest je v večji zgotovitvi uporabnikov in racionalnejši tovrstni infrastrukturi, slabost pa v pomanjkanju (primernega, optimalnega) prostora. V mestnem prostoru se bo potreba po napol rekreativnih potrebah obstoječih mestnih površin povečevala z mobilnostjo prebivalstva in s prisotnostjo določenih skupin prebivalstva v posameznih četrtih (študenti, dijaki, strokovnjaki na začasno prisotnostjo, sezonski ali začasni delavci, ostarelo prebivalstvo) oziroma na posameznih mestnih predelih. Tudi v mestih bo prihajalo do konfliktnih interesov glede rabe prostora. suburbani coni.
- pojem klasičnih turističnih območij se bo umaknil **novi infrastrukturno vsestransko opremljeni turistični pokrajini**, ki bo zajemala različne funkcije: bivalno, proizvodno, turistično, rekreativno in kmetijsko.
- v mestnih območjih je pričakovati **optimizacijo različnih vrst rekreacijske ponudbe med mestom (jedrom) in širšo urbano pokrajino**, usklajeno rabo mestnih površin za različne namembnosti, tudi za rekreacijo in šport, pri čemer bodo racionalneje izrabljene tudi sive cone. Možnosti raznovrstnih rekreativnih in prostočasnih dejavnosti bo ena osnovnih kvalitet bivalnega okolja. Meja med rekreacijo in npr. prometom bo čedalje bolj zabrisana.
- v mestnem in primestnem prostoru se bo obseg in vrsta (oblika) rekreacijskih dejavnosti povečevala, **pojave se bodo nove oblike rekreativnih in prostočasnih dejavnosti z novimi prostorskimi zahtevami** in učinki. To terja veliko senzibilnost prostorskega urejanja, saj je potrebna hitra zaznava in čim krajša pot reševanja nastalih problemov.

4.3.2.9. Oskrba

- osnovna zdravstvena mreža se bo **navezovala na večja lokalna središča** (stara občinska središča in podobne velikosti), bolnišnice pa na **regionalna središča, predvsem pa na Ljubljano**.
- socialne ustanove bodo še naprej razmeščene v **centralnih območjih, predvsem po regionalnih središčih in Ljubljani**.
- pojavila se bo močna **ponudba zasebnih zdravstvenih in podobnih (alternativnih) storitev**, ki se bodo locirale izrazito na povpraševanje, zato bo njihova koncentracija predvsem v Ljubljani in njenem metropolitanskem območju ter po turističnih območjih. Ta ponudba bo računala tudi na klientelo izven Slovenije ter na nekatere skupine slovenskega prebivalstva. Kot posebna oblika se bodo uveljavili sanatoriji za pretežno starejše prebivalstvo, ki pa bo dostopno le tistim z dovolj dohodki.
- pri oskrbi bo **ponudba raznovrstna po ceni, kakovosti in dostopnosti**. Na podeželju se bodo uveljavili pretežno manjši zasebni obrati, v mestih in predvsem večjih zgotitvah pa večji blagovni centri in nakupovalna središča z zelo raznovrstno ponudbo (s parkirišči, zabavišči, rekreacijski površinami ipd.). Močno se bodo razširile nove oblike ponudbe (po svetovnem spletu, po katalogih, od vrat do vrat itd.). Nekatere skupine prebivalstva z nižjimi dohodki, ostareli zaradi mobilnosti ali nedosegljivosti informacijske tehnologije ipd. bodo precej izključeni iz oskrbovanja ter različnih storitev.

- **uveljavitev socialne družbe namesto** socialne države bo sprožila veliko zasebnih iniciativ ter posebej zavarovalništva. Osnovna mreža socialnega skrbstva se bo zadržala po regionalnih središčih (sedeži starih občin).

4.3.2.10. Izobraževanje

- mreža vrtcev, osnovnih in srednjih šol bo razmeščena po vsej državi, praviloma skladno s prebivalstvenimi gostotami. Uveljavili se bodo poenoteni standardi za vse šole določenega tipa ne glede na lokacijo
- implementacija novega znanja v uporabno sfero bo sorazmerno skromna, zato pa bo tudi podpora različnim znanstvenoraziskovalnim ustanovam majhna. Zaradi togosti se bo del znanstvenikov in raziskovalcev začel zaposlovati v tujini, predvsem v bližnjih raziskovalnih in univerzitetnih središčih.
- sprva bo prisoten **beg strokovnjakov in tudi študentov** v tujino, vendar bo kasneje sledil tudi obratni tok strokovnjakov in izmenjava študentov, čeprav bo bilanca verjetno še rahlo negativna.
- **univerze in raziskovalne ustanove se bodo odpirale** za neposredne projekte sodelovanja in izmenjave, kar bo promoviralo domačo znanstveno in tehnološko bazo in jo čedalje bolj vključevalo v mednarodno delitev dela
- postopoma bo prihajalo do čedalje **večje implementacije novega domačega znanja** v gospodarstvo in tehnologijo, verjetno pa nekoliko manj v družbeno, kulturno in politično sfero.
- na obmejnih perifernih območjih, ki mejijo na urbanizirano, gosto naseljeno in visoko razvito območje na drugi strani meje (npr. na Krasu, v Slovenskih goricah), bodo konkurenčna središča ponujala izobraževalne in usposabljalne servise tudi slovenskemu prebivalstvu
- razvila se bo **zelo raznovrstna izobraževalna ponudba po vrsti, lokaciji, ceni in drugih značilnostih**. Elektronski informacijski mediji bodo postali pri nekaterih vrstah izobraževanja prevladujoči ali celo edini. Razvile se bodo posebne oblike izobraževanja in usposabljanja za nekatere družbene skupine, kot so npr. upokojenci (tretja univerza), dopolnilne (za študente in dijake) ter izobraževanje in usposabljanje v okvirih posameznih poklicev oziroma dejavnosti kot neke vrste stalni servis. Posebno mesto bodo imele izobraževalne in usposabljalne oblike za potrebe priložnostnih dejavnosti, športa in rekreacije. Močno bo naraslo število zasebnih šol in drugih ustanov ter prireditev. Obenem se bo popestrila tudi ponudba šol in programov v osnovnih in srednjih šolah.
- izobraževalne ustanove se bodo **zgostile predvsem v centralnih območjih, največ v širši ljubljanski mestni pokrajini**.

4.3.2.11. Nacionalni in kulturni razvoj

- razvili se bodo **nadpovprečno močni lokalizmi in regionalizmi**, ki prek parcialnih interesov usmerjajo tudi administrativno ureditev ter krepijo **upravno razdrobljenost**, posledično pa povzročajo podrejen položaj v regionalnih združevanjih v EU (oblikuje lahko le zelo šibke lobije na mednarodni ravni). Tako ni možnosti za oblikovanje močnejših slovenskih regij in regionalnih središč. Obenem se zlasti v perifernih in obmejnih območjih krepijo **centrifugalne tendence**.
- **naravna in kulturna dediščina je prepuščena lokalni iznajdljivosti in interesom**.
- razvita informacijska in komunikacijska tehnologija omogočata **dobro povezanost celotnega naroda in nacije**, kar nadalje omogoča tudi boljše ekonomsko sodelovanje in s tem neposredne prostorske učinke.
- **kulturna sfera je močno vpeta v gospodarsko dogajanje** in ima posredne in neposredne prostorske učinke.
- zaradi sorazmerno močnih imigracijskih tokov in velike mobilnosti delovne sile, študentov in turistov se uveljavi **multikulturna družba**, v kateri se slovenstvo ohranja in razvija svojo kulturo (v najširšem smislu) ter nacionalno identiteto, hkrati pa oblikuje odnose strpnosti in sodelovanja z drugimi, kar posledično omogoči večjo prepoznavnost Slovenije in slovenstva v evropskem in svetovnem okviru. Vendar pa ta multikulturna družba vseeno ni brez konfliktnega potenciala.

V. SMERNICE ZA URESNIČITEV IZBRANEGA SCENARIJA PO PODROČJIH

5.1.1. Demografski razvoj

Ukrepi demografske politike obsegajo predvsem tri področja: rodnostno, zdravstveno in migracijsko politiko.

Rodnostna politika:

- reševanje stanovanjskih problemov za mlade družine s povečanjem deleža najemniških stanovanj
- davčne in druge olajšave za potrebe osnovne oskrbe, vzgoje in izobraževanja otrok
- izobraževanje k boljšim odnosom do družin in otrok ter medpartnerskih odnosov (stabilne družine) ter enakopravnosti med moškimi in ženskami
- socialna varnost otrok in družin, predvsem pa mater pri izobraževanju, usposabljanju in delu

Zdravstvena politika:

- obsega vrsto preventivnih in ukrepov, s katerim se izboljša zdravje in usposobljenost prebivalstva (kar je tudi veliko ceneje kot kurativa)
- ukrepi za preprečevanje delovnih in prometnih nesreč in omilitev njihovih posledic
- ukrepi za preventivo pred zasvojenostjo (z drogami, alkoholom, nikotinom)

Migracijska politika:

- delovno usposabljanje in zaposlovanje domačega prebivalstva naj ima prednost pred imigracijsko politiko
- vzpodbujanje rodnosti naj ima prednost pred imigracijsko politiko
- pri imigracijah imajo prednost višje kvalificirani
- pri nižje kvalificiranih naj ima prednost začasna zaposlitev (sezonsstvo)
- pri imigrantih prednost oseb iz območij, ki so kulturno in jezikovno sorodna Sloveniji in Slovencem, da se omogoči čim krajši čas uspešne integracije v slovensko družbo
- pri skupni vsoti imigrantov paziti na razpršenost pripadnikov posamezne etnične skupine, s čimer se zmanjšajo možnosti getoizacije in konfliktnosti in pospešijo integrativni procesi
- vzgoja k strpnosti, ki je nujno potrebna za kakovostno življenje v pogojih multikulture družbe

Vprašanje ostarelega prebivalstva zasluži posebno pozornost. Delež ostarelega prebivalstva se bo gibal okrog petine prebivalstva, od katerih bo del družbeno izključen, drugi del pa še dokaj aktiven v različnih sferah in tako pomeni tudi znaten ekonomski potencial. Značilnosti ostarelega prebivalstva, njihove potrebe in prostorski domet še niso dovolj znani in jih bo treba še podrobno empirično proučiti.

5.1.2. Poselitve

Ukrepi za urbana območja:

- zadržati shemo policentričnega sistema in okrepiti razvoj Ljubljane in večjih regionalnih središč
- zasedanje vmesnih praznih mestnih con in obrobja
- povezanost mest v mestna omrežja, vključujoč pri tem tudi suburbane cone
- ukrepi za zniževanje cen zlasti v mestnih jedrih in na ta način omogočiti konstantno naselitev

Ukrepi za podeželska območja:

- infrastrukturna povezanost (prometna, telekomunikacije ipd.) in kakovostna komunalna opremljenost podeželskih območij
- preprečevanje razpršene poselitve, razen v območjih, kjer je to že tradicija (območje samotnih kmetij, območje vinogradniških goric z razloženo slemensko poselitvijo)
- zaostritev kriterijev glede individualnih gradenj (velja tudi za suburbanizirana območja), a obenem ponudba različnih tipov stavb (po namembnosti), skladno s pokrajinsko tipiko (to ne pomeni samo »kopiranje« starih vzorcev, temveč tudi iskanje avtentičnega novega arhitekturnega izraza
- programi razvoja za obmejna podeželska območja

- posebni razvojni programi za gorska območja, vključno s planinskimi pašniki. Poudarek na revitalizaciji teh območij ob redki poselitvi in stabilni demografski strukturi
- program urejanja opuščeni kmetijskih zemljišč
- uvajanje programov sonaravnega gospodarjenja

Zemljiška politika:

- ureditev nepremičninskih zadev po kakovosti, namembnosti in lastništvu
- spreminjanje zemljiškoposestne strukture s tendenco oblikovanja večjih družinskih kmetij. Pri tem je treba sistematično vzpodbujati k prodaji neobdelane kmečke zemlje in omogočiti zainteresiranim kmetom nakup. Končni cilj so dovolj velike in v evropskem okviru konkurenčne kmetije s stabilno socialno in demografsko strukturo.
- večja prožnost in senzibilnost pri urejanju nepremičninskih zadev in posegov v prostor

5.1.3. Urbani razvoj

Obsega različne ukrepe za ureditev kakovostnega bivanja v mestih kot generatorjev razvoja in povezovalcev širših območij:

- obnova starih mestnih jeder za kakovostno bivanje in poslovne dejavnosti
- arhitekturno usklajevanje, kjer je to mogoče, racionalno in smiselno s ciljem urediti prepoznaven, privlačen mestni ambient s polifunkcijsko zasnovano
- izboljšanje kakovosti okolja (zrak, voda, smetišča) s ciljem izboljševanja kakovosti življenja
- ukrepi za sanacijo starih industrijskih četrti, slumov, sivih con in drugih manj vrednih mestnih območij
- prometna in komunikacijska povezanost mestnega in primestnega prostora oziroma mestne pokrajine
- namesto hierarhije mest naj se uveljavi koncept mreženja mest oziroma koncept mestnih pokrajin, v okviru katerih si posamezna mesta in druga naselja delijo funkcije. Koncept vodi v prostorsko široko slovensko mestno pokrajino z Ljubljano kot populacijskim in funkcijskim središčem.

5.1.3.1. Posebna vloga Ljubljane

Slovenska prestolnica ima v okviru naselij oziroma mestnih pokrajin posebno mesto kot središčno in glavno mesto slovenske države in naroda. Glede na svojo lego in prometni ter strateški položaj ima tudi v primerjavi s konkurenčnimi evropskimi metropolami nekatere prednosti, ki jih velja še povečati predvsem zaradi povečevanja strateške teže slovenske države v celoti. Strah pred »premočno« Ljubljano je odveč. Širše metropolitansko območje Ljubljane z mestom v osredju bo za celotno Slovenijo, za območja poselitve slovenskih manjšin v sosednjih državah, za bližnja območja sosednjih držav, ki zaradi ugodnih prometnih povezav ali gospodarske strukture lahko tvorijo širše zaledje Ljubljane, opravljala nekatere storitve nadnacionalnega pomena. Obenem bodo imeli slovenski državljani servis v najširšem pomenu besede najbližje in bodo zaradi tega tudi uspešnejši. Močna Ljubljana bo lahko preprečevala odlivanje prebivalstva, kapitala, storitev ipd. iz slovenskega prostora. Zato bi bilo potrebno predvsem:

- povečati vlogo univerze in drugih izobraževalnih ustanov v mednarodnem prostoru
- izpostavljena vloga znanstvenoraziskovalne in tehnološke sfere, tudi v mednarodnem okviru
- pridobitev katere od evropskih ustanov
- ureditev javnega prometa in mirujočega prometa
- pospeševanje »velikih« dogodkov, prireditev, sejmov
- preprečevanje slumizacije starega mestnega jedra
- arhitekturna prenova, skladno s funkcijsko delitvijo četrti
- ukrepi za zadržanje prebivalstva in privabljanje novega (ureditev »prijaznega« bivalnega okolja, zmanjšanje draginje ipd.)
- dobre infrastrukturne povezave z bližnjim in širšim zaledjem, predvsem mrežo regionalnih središč

5.1.4. Socialnoekonomske značilnosti prebivalstva

Periferni in obmejni predeli Slovenije imajo sedaj precej strukturnih slabosti, ki se kažejo v ostarelosti, prenizki rodnosti, odseljevanju in praznjenju prostora, obenem pa tudi z gospodarsko pasivnostjo, slabšo infrastrukturo opremljenostjo in znatnim deležem prebivalstva na pragu družbene izključenosti. Vendar se kaže pri tem zanimiva dvojnost: za nekatere so ravno opisane značilnosti vabljivi element priselitve in dejavnosti. Podeželski periferni prostor je zato pogosto prizorišče velikih kontrastov in tudi konfliktov. Prav tako se veliki kontrasti javljajo v urbaniziranih območjih med nekaterimi skupinami prebivalstva. V izogib tem konfliktom je treba predvsem:

- izvajati ukrepe socialnega varstva za nekatere ogrožene skupine prebivalstva (enostarševske družine (del), ostarela samska gospodinjstva, brezposelni idr.)
- poseben program za družbeno integracijo Romov
- z izgradnjo prometne, komunalne in informacijske infrastrukture približati možnost zaposlitve tudi perifernim in obmejnim predelom
- z različnimi programi usposabljanja brezposelne za uspešnejše angažiranje na trgu dela

5.1.5. Delovna mesta

Prihodnost delovnih mest je tesno povezana z uspešnim razvojem visoke tehnologije in informatike, posredno pa predvsem z znanjem in funkcionalno usposobljenostjo. Čeprav se zdi, da bo informacijska tehnologija močno relativizirala vlogo prostora oziroma lokacije, se bo največ dejavnosti še vedno zgostilo v gostejše naseljenih in z infrastrukturo dobro opremljenih mestnih območjih (v urbani pokrajini). Toda namesto fizičnih značilnosti bodo odločilnejšega pomena raznovrstna ponudba, ki jo bo imela delovna sila (za izobraževanje, usposabljanje, kakovostno življenje, kulturno ponudbo, politično klimo in druge lastnosti) na teh lokacijah. Zato je treba posebej podčrtati:

- delovno usposabljanje prebivalstva, ki je ključni razvojni potencial
- mednarodno kroženje domačih strokovnjakov težnjo, da jih večina sodeluje v slovenskem gospodarstvu in negospodarstvu, ne glede na lokacijo trenutnega bivanja. To obenem sproža tudi pretok tujih strokovnjakov skozi slovenski prostor
- združevanje nekaterih slovenskih podjetij v višje organizacijske oblike, ki lahko praviloma zadržijo več visoko kvalificiranega prebivalstva. Postopoma je treba krepilo tudi število podjetij z manjšim številom zaposlenih vrhunskih strokovnjakov.
- zmanjševanje socialnih obremenitev in s tem pocenitev delovne sile ter večja konkurenčnost (velja predvsem pri osebah z nižjo kvalifikacijo)
- uveljavitev uslužnostnih dejavnosti z visokim kapitalskim donosom in na temelju znanja
- povečati mobilnost in fleksibilnost delovne sile

5.1.6. Informatizacija

Informatizacija je eden ključnih razvojnih procesov, ko bo posredno in neposredno vplival na družbeni in prostorski razvoj. Slovenija sodi po opremljenosti z računalniško tehnologijo in informatiko nekako v evropsko povprečje. Vendar je stopnja učinkovite izkoriščenosti precej manjša. Zato je treba še posebej:

- v različnih oblikah in vrstah šol in drugih izobraževalnih ustanov usposabljanje čim večji del prebivalstva k funkcionalni informacijski pismenosti
- pospeševati informatizacijo v delovnih okoljih, od kmetijstva, industrije, obrti, prometa, trgovine, oskrbe, zdravstva, uprave do priložnostnih dejavnosti in kulture
- skrbeti za čimbolj dostopen informacijski servis za različne družbene skupine in na celotnem ozemlju Slovenije, tudi v perifernih območjih s pretežno ostarelim prebivalstvom
- skrbeti za vpetost v svetovne tokove

- urejati odnose različnih info-storitev, preprečevati malverzacije in špekulacije (da ima večina prebivalstva zaupanje v sistem)
- skrbeti za standardizacijo in kompatibilnost, ki tudi manj usposobljenim pušča možnosti sodelovanja v informacijski (virtualizirani) družbi

5.1.7. Promet

- razvoj javnega prometa s poudarkom na železnicah (mestnih in regionalnih)
- ureditev javnega prometa v mestih, zlasti v Ljubljani, tudi stoječega (parkirišča) in ustreznih con za pešce, kolesarje, rolnarje itd.
- infrastruktura in raznovrstna ponudba v ključnih vozliščih, ki bo izrabila velik prometni tok po avtocestnih koridorjih
- skrb za intermodalnost različnih prometnih sredstev in poti
- dokončanje projekta avtocestnega križa, ki naj poveže vsa slovenska večja regionalna središča
- ureditev prometnih pogojev (avtocesta, dvotirna železnica) do Kopra
- povezava do sedaj perifernih in prometno odmaknjenih predelov (Zgornje Posočje, Prekmurje, Notranjska, Kozjansko, Slovenske gorice, Velenje in Mežiška dolina) z zmogljivimi regionalnimi in magistralnimi cestami in dopolnjeno z železnico

5.1.8. Stanovanja

- povečati ponudbo najemniških stanovanj različnih velikosti, cenovnih razredov, kakovosti in lokacij
- uvajati ukrepe za čim večjo dinamiko prometa s stanovanji
- izrabiti obstoječi fond stanovanjskih enot, posebej v starejših mestnih jedrih
- izvajati ukrepe, ki bi vodili k zniževanju cen mestnih zemljišč in stanovanj in tako pospešiti revitalizacijo mest
- računati na večjo mobilnost delovne sile ter drugih oseb (strokovnjaki, študentje) v mednarodnih okvirih, različne oblike družinskega življenja (imajo različne potrebe po stanovanjih). Prav tako je treba računati na večdomicilnost prebivalstva.

5.1.9. Rekreativna

- pospeševati različne oblike rekreativnih dejavnosti kot del programa zdravstvene preventive za čim širše plasti prebivalstva
- v naseljenih območjih skrbeti za urejanje površin za rekreacijskih in prostočasnih dejavnosti (npr. za kolesarje, rolnarje, skiroje itd.)
- izboljšati dostopnost do rekreacijskih območij
- razvijati koncept celovite turistično-rekreativne pokrajine (celotno ozemlje)
- varovanje okolja pred rekreacijskimi preobremenitvami
- preprečevanje konfliktnih rab prostora
- urejanje prometa in rekreacije v naseljenih območjih

5.1.9. Oskrba

- vzdrževanje osnovne zdravstvene mreže po središčih policentričnega razvoja (stari sedeži občin) in regijskih zdravstvenih centrov in bolnišnic
- bistvena podpora zasebnih praks, tako konvencionalnih kot alternativnih
- uvajanje preventivnih programov za posamezne družbene skupine, uvajanje zdravega načina življenja
- vzdrževanje socialne mreže
- skrbeti za optimalno (glede na potrebe) mrežo različnih oskrbnih obratov (trgovine, lokali, storitve, servisi itd.)
- skrbeti za regulacijo odnosov med posameznimi oblikami oskrbe in storite

5.1.10. Izobraževanje

Glede na velik pomen znanja v informacijski družbi je mogoče izobraževanje opredeliti kot eno temeljnih postavk izboljševanja razvojnega potenciala, ki ga je po namenu mogoče uvrstiti v tri skupine: kot družbeno usposabljanje, delovno usposabljanje in kot dejavnost prostega časa. Meja med temi tremi skupinami je pogosto zabrisana. Da bi dosegli optimalne učinke, je potrebno:

- vzdrževati kakovostno osnovnošolsko in srednješolsko mrežo
- šolski programi naj bodo bolj fleksibilni in prilagojeni tudi lastnostim šole; sedanji sistem je zelo tog in centraliziran
- z informacijsko tehnologijo omogočiti kakovosten, široko dostopen izobraževalni servis tudi v bolj oddaljenih perifernih predelih
- povezati univerzi z raziskovalno sfero, odpreti univerzo tudi za tuje profesorje in študente, vključevati se v mednarodne izmenjave. Zelo pomemben je jezik v univerzitetnih programih; poleg slovenščine je pri zadostnem številu smiselno uvajati tudi programe v angleščini
- uveljaviti manjše (regionalne) univerze z visoko specializiranimi programi, ki bodo konkurenčne tistim v zamejstvu (npr. v Gorici, Beljaku), dolgoročno pa bodo sodelovale med seboj.
- posebno pozornost je treba nameniti izobraževanju in usposabljanju ključnih struktur za uspešno delo v okvirih EU v pred- in popristopnem obdobju
- uveljavljati različne programe drugega neformalnega usposabljanja

5.1.11. Nacionalni in kulturni razvoj

Slovenija je mlad nacionalni sistem, ki še ni razvil v polnosti vseh nacionalnih funkcij. Obenem vstopa v Evropsko unijo, ki že spreminja vlogo nacionalne države. Nikakor pa ne drži, da se nacija kot ena najvišjih oblik družbene organiziranosti razkrajaja, temveč se prilagaja novim oblikam, med drugim tudi novi evropski regionalni shemi. Ker je ohranjanje in razvoj nacionalne identitete in kulture tudi ena temeljnih vrednot, ki je tudi prostorski plan ne sme prezreti, je treba posebej poudariti:

- elementom tradicionalne kulturne pokrajine poiskati novo funkcijo in zadržati izgled (ambient, kjer je to le mogoče)
- razvijati ustvarjalnost nove kulturne podobe slovenskih naselij in drugih krajinskih elementov
- oblikovanje smiselnih in dovolj velikih upravnih enot (nova regionalizacija), ki bodo ustrezale domačim potrebam in bile konkurenčne v evropskem okviru (stare in nove teritorialne identitete)
- vzpodbujanje ohranjanja tradicionalne (ljudske, lokalne) kulture in razvoja moderne kulture
- varovanje funkcije slovenskega jezika, a ne zapiranje vase (univerza!). Dvo-oziroma večjezičnost je pri manjšinah že nekaj časa tehnika ekonomskega in družbenega preživetja, odprte meje EU pa dajejo podobe izzive tudi (in še zlasti) manj številčnim narodom.
- skrb za slovenske manjšine, izseljence in zdomce, še posebej prek različnih oblik povezanosti. Čezmejno sodelovanje ima tako etnične kakor ekonomske (in slednjič tudi prostorske).

5.1.12. Upravno-administrativna razdelitev

Upravno-administrativna razdelitev Slovenije je ostala na pol poti. Slovenija ima zdaj občinsko – nacionalno dihotomijo, ki ne ustreza niti domačim potrebam upravljanja s prostorom in še manj konkurenčnosti v evropskih razmerah. Nova regionalizacija je potrebna tako zaradi učinkovitejšega upravljanja s prostorom, kakor tudi zaradi soodločanja posameznikov pri različnih posegih v prostor. Predvsem pa je potrebno imeti pred očmi raznolikost Slovenije in s tem v zvezi tudi upravičenost do različnih pristopov k posegom v prostor. Nekatera območja potrebujejo visoko raven zaščite, drugim bo ustrenejši bolj sproščen poseg v prostor. Tega na splošni – nacionalni ravni ni mogoče doseči, pač pa je izvedljivo z regionalno organiziranostjo kot vmesno stopnjo med mikro- (občina) in makroravnijo (država). Predvsem je treba upoštevati:

- povezanost prostora v funkcijskem smislu (delovati mora kot enota)
- strukturno skladnost, do neke mere tudi homogenost

- populacijsko teža in ekonomsko moč (da lahko racionalno deluje)
- velikost in privlačnost regionalnega središča
- konkurenčnost na evropski ravni
- identiteto prostora
- tradicijo upravne členitve

S tega stališča je smiselno oblikovati čim večje (močnejše) regije in morebiti tudi dvostopenjski sistem (okraji, pokrajine ali regije) ter ukiniti upravne enote kot izpostave države.

VI. POVZETEK

6.1.1. POVZETEK

DRUŽBA IN PROSTORSKI RAZVOJ SLOVENIJE

Naloga proučuje strukturo, odnose in procese v slovenski družbi, ki posredno in neposredno vplivajo na prostorski razvoj. Družba živi v prostoru, zato izhajamo iz osnovnih funkcij, ki jih opravlja človek (ali skupina) pri opravljanju funkcij, kot so: bivanje, delo, izobraževanje, oskrbe, rekreacija, življenje v družbi in komunikacija. Čeprav je predmet proučevanja v prvi vrsti slovenski prostor in družba, ne moremo mimo evropskega konteksta. Slednji predstavlja eno temeljnih gibal, skupaj z globalizacijo in informatizacijo. Na družbeni in prostorski razvoj Slovenije vplivajo nekateri zunanji in notranji dejavniki. Ne glede na izbrano paradigmo družbenega in prostorskega razvoja je treba stremeti k nekaterim vrednotam, kot so na primer ohranitev in razvoj človeškega potenciala, okolja, naravne in kulturne dediščine, gospodarskega potenciala, nacionalne in kulturne identitete ter vrste družbenih vrednot. V analitičnem delu so podrobneje predstavljeni: demografski razvoj (prebivalstvo je nosilec vseh aktivnosti in procesov v prostoru), informatizacija in informacijska družba (ki je eno najpomembnejših gibal sprememb načina življenja v sodobni družbi), vprašanje dela, delovnih mest in trga dela, vprašanje poselitve (posebej urbani razvoj in posebej problematika podeželskih območij), vprašanje kakovosti bivanja, nacionalni in kulturni razvoj Slovenije v EU ter aktualne dileme prostorskega planiranja v postmodernejši informacijski družbi. Drugi, sintetski del sestavljajo konstrukcije scenarijev, ki služijo v planiranju kot pripomoček, miselni vzorec. Izbira med štirimi ohlapnimi možnostmi (scenarij spontanega razvoja, tradicionalistični, modernistični in postmodernistični) je bolj ali manj retoričnega značaja. Realizacija zelenega postmodernističnega scenarija s ključnimi prioritetami pa je precej težja. Predstavljeni realni scenarij kaže zato na prvi pogled vrsto neželenih učinkov, ki jih je mogoče odpravljati z upoštevanjem smernic, podanih v zadnjem poglavju.

6.1.2. SUMMARY

SOCIETY AND REGIONAL DEVELOPMENT IN SLOVENIA

Our task was to study those structures, relationships and processes in Slovenian society which directly or indirectly exert influence upon regional development. Since each society lives in an environment we proceed from basic functions, carried out by a human (or a group of people) while fulfilling functions as e.g. dwelling, working, education, supply, recreation, social life and communication. Although the prime research subject is Slovenian region and society the European context by no means can be avoided. The latter presents one of basic general motives – side by side with globalization and informatization. Social and regional development of Slovenia is influenced by some external and internal factors. Regardless of the chosen paradigm of social and regional development it is necessary to strive for certain values, as for instance preservation and development of human potential, environment, natural and cultural heritage, economic potential, national and cultural identity, as well as a series of social values.

In the analytical part of this study following items have been presented in detail: demographic development (population being holder of all activities and processes in the region), informatization and informational society (being one of the most important motives for change of life style in modern society), issues as work, work places and labour market, issue of settlement (urban development and problematics of rural areas are dealt with separately), issue of quality of life, national and cultural development of Slovenia within EU, and also certain up-to-date dilemmas of regional planning in a post-modern informational society.

The second, synthetic part, is set together by constructions of scenarios which serve as an aid, a kind of mind map in planning process. The choice between four loose possibilities (scenario of spontaneous development, the traditionalistic-, modernistic and a post-modernistic scenario) is more or less of a rhetorical character. Realization of desired post-modernistic scenario with key-priorities is far more difficult. Accordingly, at first sight the presented scenario shows a series of undesired effects which can be eliminated by considering guidelines, given in the last section of this work.

VII. LITERATURA

- Albrow M., 1998., *Abschied vom Nationalstaat*, Fischer Verlag, Frankfurt
- Beck U., Giddens A., Lash S., 1994, *Reflexive Modernization*, Polity Press, Cambridge
- Boehm A., (ured.), 1996, *Privatization in Central and Eastern Europe 1995*, Central and Eastern European Privatization Network, Ljubljana
- Boyd G., (ur.), 1999, *Structural change in and cooperation in the global economy*, E. Elgar, Cheltenham, Northampton
- Bufon M., 1997, *Prostor, meja, ljudje*, ZTT & ZIFF, Trst, Ljubljana
- Carigrajska deklaracija o mestih in drugih naseljih (Habitat), 1996
- EG – Regionalpolitik, Europaeische Kommision, 1994, *Europa 200+*, Europaeische Zusammenarbeit bei der Raumentwicklung
- ESDP – European Spatial Development Perspective, EC, 1999
- Evropske integracije in regionalni razvoj Slovenije, 1997, Inštitut za geografijo, Urbanistični inštitut, Ljubljana, ur. Ravbar M. in Gulič A.,
- Erjavec E., 1995, *Slovensko kmetijstvo in Evropska unija*, Ljubljana
- Giddens A., 1990, *The consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge
- Gantar P., 1993, *Sociološka kritika teorij planiranja*, FDV, Ljubljana
- Geografski atlas Slovenije, 1998, DZS, Ljubljana (ur: Fridl J., Kladnik D., Orožen M., Perko D., Skobir M., Zupančič J.,)
- Hall P., 1992, *Urban and the Regional Planning*, Routledge, London
- Harvey D., 1996, *Justice, Nature & Geography of Difference*, Blackwell, Oxford
- Hetherington K., 1998, *Expressions of Identity*, Sage, London
- Hobsbawm E., 1995, *Nation and Nationalism*, Routledge, London
- Inglehart R., 1995, *Changing values, economic development and political change*, *International Social Science Journal*, UNESCO
- Jakoš A., 1996, *Projekcije prebivalstva (Analize in projekcije demografskega razvoja v Sloveniji do leta 2020 po občinah za potrebe prostorskega plana)*, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana
- Jeršič M., 1998, *Bližnja rekreacija prebivalcev Slovenije*, *Geographica Slovenica* 29, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Južnič S., *Identiteta*, FDV, Ljubljana
- Kaase M., Newton K., 1999, *Zaupanje v vlado, Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV*, Ljubljana
- Kajzer A., 1998, *Človeški dejavnik in trg dela. Strategija RS za vključitev v EU*, UMAR, Ljubljana
- Klemenčič V., 1971, *Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva*, *Geografski zbornik*, Ljubljana, str. 135-211
- Klemenčič V., 1991, *Tendence spreminjanja slovenskega podeželja*, *Geografski vestnik*, letnik 63, Ljubljana, str. 24-41
- Klemenčič V., 1992, *Wandlungstendenzen in laendlichen Raum Sloweniens*, *Muenchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie*, Band 37, Regensburg, str. 99-110
- Klemenčič V., 1993, *Geopolitični položaj ter teoretski in metodološki poizkus opredelitve tipov obmejnih območij na primeru Slovenije*, *Dela* 10, ZIFF, Ljubljana
- Klemenčič V., 1994, *Prostorsko-strukturne spremembe Slovenije kot nove države*, *Znanstvena revija*, Maribor

- Klemenčič V., Zupančič J., 1995, O regionalni identiteti v slovenskem prostoru, Geografski vestnik, Ljubljana
- Kos D., 1994, Societies in transition – The case of Slovenia, Slovene Sociological Association & Institute for Social Sciences, Ljubljana
- Kos D., 1994, Racionalnost neformalnih prostorov, Znanstvena knjižnica, FDV, Ljubljana
- Kos D., Mandić S., Prelovšek A., Vehovar V., 1998, Sociološki vidiki v republiškem prostorskem planu, FDV, Ljubljana
- Koželj J., 1999, Degradirana urbana območja, FAGG, Ljubljana
- Krevs M., 1998, Geografski vidiki življenjske ravni prebivalstva, doktorska disertacija, FF, Ljubljana
- Kučan A., 1998, Krajina kot nacionalni simbol, Ljubljana
- Kukar S., 1995, Siva ekonomija v Sloveniji, IB revija, št.1-2-3, Ljubljana, str. 16-25
- Malačič J., 1993, Prebivalstvo Slovenije danes in jutri. Slovenci in prihodnost, Ljubljana
- Mandić S., 1996, Stanovanjski parametri kakovosti življenja in spremembe v zadnjem desetletju, FDV, Ljubljana (v: Svetlik: Kakovost življenja v Sloveniji)
- Mastop J. M., 1998, National planning: new institutions for integration, V: Planning, Professionals and Public Expectations, Aveiro
- Mlinar Z., 1994, Individualizacija in globalizacija v prostoru, SAZU, dela 35, Ljubljana
- Mlinar Z., 1995, Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru, FDV, Ljubljana
- Mlinar Z., Kos D., Hočevar M., Trček F., 2000, Local development and socio-spatial organisation: trends, problems and policies: the case of Koper, Slovenia, Budapest, Open Society Institute
- Natek K., Natek M., 1999, Države sveta, Ljubljana, Mladinska knjiga
- Offe C., 1989, The Utopia of Zero Option: Modernity and Modernisation as Normative Political Criteria, Praxis International, Vol 7. Št. 1
- Pak M., 2000, Funkcijska zgradba, Ljubljana – geografija mesta, Založba ZRC SAZU, Ljubljana, str. 53-58
- Polič M., 1998, Spoznavni zemljevid Slovenije, ZIFF, Ljubljana
- Poročilo o človekovem razvoju, 1999, UMAR, Ljubljana (ur. M. Hanžek)
- Prebivalstvo Slovenije 1997, zvezek št. 730, SURS, Ljubljana
- Program boja proti revščini in socialni izključenosti, MDDSZ, Ljubljana
- Ravbar M., 1995, Zasnova poselitve v Sloveniji, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Ravbar M., 1997, Slovene Cities and Suburbs in Transformation, Geografski zbornik, letnik 37, Ljubljana, str. 64-109
- Ravbar M., 1998, Značilnosti urbanizacije, Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 310-313
- Ravbar M., Gulič A., 1998, Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije, Inštitut za geografijo, Urbanistični inštitut, Ljubljana
- Ravbar M., 2000, Omrežje naselij in prostorski razvoj Slovenije, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Ravbar M., 2000, Regionalni razvoj slovenskih pokrajin, Regionalni razvoj v Sloveniji, Geographica Slovenica 33/2, Inštitut za geografijo, Ljubljana, str. 9-82
- Rebernik D., 2000, Morfološka zgradba, Ljubljana – geografija mesta, Založba ZRC SAZU, Ljubljana, str. 39-52
- Regionalni razvoj v Sloveniji, 2000, Geographica Slovenica 33/2, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, ZRC SAZU, Ljubljana

- Rydin Y., 1998, *Urban and Environmental Planning in the UK*, Macmillian, London
- Statistične informacije SURS, št. 205, 1999, Ljubljana
- Statistični letopis RS, 1999, SURS, Ljubljana
- Strategija gospodarskega razvoja Slovenije - infrastruktura, kmetijstvo, industrija in storitve, 1995, ZMAR, Ljubljana
- Strategija gospodarskega razvoja, 1999, delovni zvezek ZMAR, št. 3, letnik 8., Ljubljana
- Svetlik I., (ur.), 1996, *Kakovost življenja v Sloveniji*, FDV, Ljubljana
- Šircelj V., 1995, *Projekcije prebivalstva Republike Slovenije 1995-2020*. SURS, Ljubljana
- Šircelj V., 1998, *Demografski razvoj Slovenije*, IB revija, št. 1-2, in 4-5, letnik 32, Ljubljana
- Šircelj V., 1990, *Demografske posledice priseljevanja v SR Slovenijo. Prikazi in študije*, Zavod RS za statistiko, Ljubljana
- Smith A. D., 1991, *National Identity*, New York
- Špes M., (ur.), 2000, *Pokrajinsko ranljiva območja v Sloveniji*, *Geographica Slovenica* 33/1, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Toš N., 1999, *Zaupanje Slovencev v demokratični sistem*, *Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV*, Ljubljana
- Trček F., 1997, *Dostopnost in izključenost v kiberprostoru: računalniško posredovano komuniciranje in spremembe prostorsko-časovne organizacije družbe*, FDV, magistrsko delo, Ljubljana
- Trček F., 2000, *Problemi informatizacije Slovenije, Teorija in praksa*, nov/dec 2000, letnik 37, št. 6, Ljubljana
- Trček F., 2000, *Prednosti in nevarnosti teledela – perspektive uvajanja teledela v Sloveniji*, *Uporab. Inform.*, Ljubljana, letnik 8, št. 2, Ljubljana
- Trček F., 2001, *Družbeno-prostorske implikacije interneta: doktorska disertacija*, FDV, Ljubljana
- Vehovar V., 1998, *Razširjenost interneta v Sloveniji*, FDV, Ljubljana
- Vrišer I., 1998, *Središčna (centralna) naselja*, *Geografski atlas Slovenije*, DZS, Ljubljana, str. 308-309
- Zupančič J., 1999, *Slovenci v Avstriji*, *Geographica Slovenica* 31, Inštitut za geografijo, Ljubljana
- Zupančič J., 1998, *Identiteta je merljiva*, *Razprave in gradivo*, 33, INV, Ljubljana
- Zupančič J., 2000, *Čezmejne dnevne migracije delovne sile na schengenskih mejah Republike Slovenije (z Italijo in Avstrijo)*, IG, Ljubljana